

MIREIO

Frederic Mistral
euskaratzailea: Orix

Iturria: *Mireio*, Frederic Mistral / Nikolas Ormaetxea Orix. Verdes Atxirika, 1930.

Klasikoen Gordailuan:

<http://klasikoak.armiarma.com/idazlanak/O/OrixMireio.htm>

Klasikoen Gordailuak egindako lanak oro dominio publikokoak dira, eta, Jabego Intelektualaren Legearen arabera jatorrizko idazlanak bestelako eskubiderik ez baleuka, nahi bezala erreproduzi daitezke.

FREDERIC MISTRAL

OARRA. Mistralen bizitzaren argitasun ok, geienak, *Kis isclo d'or* (Urrezko ugarteeta)tik artuak dira, ta *Moun espelido* (nire yatorria) deritzaion yabearen azken-liburutik. Lamartinegandik artutako itzak, «40e Entretien» (40garren izketa)tik. Izketa au Mistralen lane-tan berriro argitara emana izan zen. Lenengo zatian adaxka tartean dauden itzak, Mistralenak berarenak dire.

I

«Maillanen, 1830garrenko Urriko Andre Mari egun ederrean» sortu zen XIXgarren gizaldiko olerkaririk aundiena ta zindoena. Gurasoak aitoren seme izanik ere, «landetxean, guraso-ondarea beren eskuz erabil-ki, bizi ziren». «Leen-urteak bordaldean bakerik igaro zitun, nekazari, segari ta artzai tartean». «Atsegiñez oroitzen zun beti biziario ua, Adanek Paradisua antzo». Urte barnean begiz begi ikusten zitun «landako bizi-tzaren eginkizun aundigarriak». Bizitza latza beti, baño beti zintzoa, osa-sungarria, bere eskukoa ta baketsua. Aita zun eginkizun orien guzien buru: «gizon aundi, eder, itzez bera betekoa, agintari sendoa, beartsuekin onbera; latza ordea bere buruarekin». «Siñismen sendoa zizun». Gau oro, uda ta negu, etxeko otoizak berak ematen zitun aurretik, mintzo ozenez, eta gaualdiak luzatzen asteneko, seme ta mutilleri Ebangelioa irakurtzen zien. Egualdirik txarrenean ere pozik zagon, eta aizeen nigarra edo euri-yasaren otsa entzutean, esan oi zun: «Yende onak, Goiko mutil Ark bada-ki zer ari den, eta zeren bear garan». Maia ta sakela beti zabal zeduzkan nornairentzat. Aren eriotza —laurogei ta lau urtetan— aitagoi batena izan zen. Elizakoak artu ondorean, etxeko guziak inguratu zuten nigarra zeritela: «enetxoak, esan zien; banoa, ta eskerrik asko, Yainkoari zor dio-

danaz; nire bizitza luzea, nire lana, berak onetsi dun lana... Ta Yaunaren eskuetan egotzi zun bere arnasa».

«Beratzi amar urte zitularik» asi zen eskolan, baño «maiz egiten zun piper» eta orregati gurasoak Avignongo aztetxe batera sartu zuten. An gelditu zen ertsirik etxeko ez beste izkuntzarik itzegiten zun yenderekin. Iñoiz biurrikeriz bere izkera egiten bazun, irakasleak maxi egiten zioten. Bai irrikatzen zitula «amak iruin bitartean kantatzen zition» kantu provenzar ederrak! «seaskaren kulunkan entzun zitun olerki ukigarri aiek!». Etsi zun ordea ikas-lanean, eta gogatsu biurtu zen, eta noizpait sartu zitzaion biotzean Homereren, Birgiliren eta beste idazle zar yatorren olerkia. Aietan arkitu zitun Meillaneko lanaldi, gogai, oiturak.

An ezagutu zun «Anselm Mathieu bizkorra», ta baitipat, an adiskidetu zen Joseph Roumanille irakasle gaztearekin. Bein batez irakasle ark «Miserere» biurtzen ari zela atzeman zun, eta ain zuzen ere «Aspeges me, Domine, hyssopo et mundabor, lavabis me et super nivem dealbador». «Ordun ezagutu zun provenza-eraz bertsuak egiteko mutiko gaztearen uxia ta berak egiñak erakutsi zition beren ariko izkuntza yasotzen bizkortu zedin. Au da, argitara esnatzeko nire gogoak irrikatu dun argi-urratzea»; esan zion, biotza suturik.

Aixen ikasi zun eskubidezkoa legegizon atera arte, ta agiria sakelan zularik, bere bordaldera itzuli zen, apaltzen ari zirela, ain zuzen ere. Atari zabalean, eguratsean, mai-inguruan zeuden, illunabarreko urre-dirdaiean bildurik. Etxeko guziak atsegin biozkorrez eta zorionka artu zuten. Bere artantxe guzien aurrean esan zion aitak: «oraintxe, seme, nire eginbearra bete diat. Niri erakutsia baño askoz geiago dakik... Erorri dagokik bidea aukeratzea; ere eskuko uzten aut». «Bertatixe —dio Mistralk— oiñak aitaren landetxeak, begiak Alpillan mendietara, nire baitan eta nire buruz artu nun erabaki au: lenik, eskola guzietan bear ez besteko azibidez betiko galtzen nekusan yaiterri-gogoa Provenzan piztea; gero berpizte ori izkuntzaren eta istoriaren bidez aurreratzea eskola guzietan gerra gogorra ta erioagarria egiten baitiote; ta azkenik, Proventzerari gainiak ematea, yainkotar den poesi txingar bidez».

Ta gaztezaroren oiñean, osasunez, gorpuz ta arimaz eder, adimen-burrukarako gai ta bizkor, ta poesi goienaren arnasez biotza gaindiro, arrano-egaldi bizkorrez, agur egin zion uriari, ta yakiñaren gainean, gizauren erritar au, bere landako zerua besterik ez ikusi-bearrean gelditu zan, eta yaiterriko lurriñ irakiña artuki, atsalde batez, goldearen atzetik nekazariak ildoaren atzetik azaroan kantari ari zirela ekin nion, Gora

Yainkoa —dio Mistralk— *Mireio*-ren leen-kantuari. Gauzak ez du beste itxurarik poema ori irakurri ezker.

II

Lamartinek barratu zun mundu guziko letrazaleen artean, *Mireio* azaltzekoa zela, ikuskarrizko gauza zela-ta. Gaurgero esan dezakegu ark esan zuna poema au ezagututakoan.

«Berrion bat dizuet gaur, zion. Gudu-eresi edo poema epiko bat agertu zaigu egunotan. Olerkari lenengotar bat gure egun doakabe otan; Greziko olerkari bat Avignonen; bere erriko izkuntza mordoillotik izkuntza yatorra atera du, iduritasunez eta mintxotasunez yantzia iduripenaren eta belarrien zoragarri».

«Provenza osoa olerkari orren gogora aldatu da. *Mireio*, izadiaren eta giza-biotzaren antzaldatze bat da, Provenza barrenetik asita Marsellarañoakoan».

Gero bere buruari galdegiten dio, «zergatik ote-ta lan onek zaustada edo biotzondoko zoragarrigoa ematen dun, gizaldi artako olerkaririk bikaiñenenak baño; arean, Byron, Goethe, Schiller, Lamartinen beraren leikideenak baño; ta onela erantzuten du: gu landuketa gera, ta Mistral bezalakoak etorria; gu gogoetalar, ua biozti; gure olerki edo poesia barnerakoa da ta aiena kanpora barratzen da; gu geren buruari begira ari gara geren lanetan, eta aiek Yainkoari begira; guk etxeko ormatartean ditugu geren gogoetak eta aiek atari zabalean; gu argiontzi batetik sortzen gara ta aiek eguzkitik...».

Ta ber-bertan sotu zen olerkariari dagola, dio azkenik: «Bizialdi batean eziñ egin buruen buruko bi lan; ik erea egin duk, eta esker egiok Yainkoari... ire eresi epiku ori, buruen buruko lana duk. Ongi etorri gure kantarien eguaroan; beste zerukorik eta beste izkuntzakorik aiz, baño erekin ekarri diguk ire eguaroa, ire izkuntza ta ire zerua. Ez diagu galdegiten nongo aizen, ezta nor aizen ere: Tu Marcellus eris.

»Ots, Mellaineko olerkari! I aiz Provenzako zumintza! Egun batean iru ukondo azi aiz, ogeita bost urtetan loreak eman dituk... ire olerkari-gogoak urrin gozoa barratzen dik Avignonen, Arlesen, Marsellan, Toulonen eta laister barratuko dik Prantzi osoan. Hyeresko zugatza baño zoriontsuago aiz; ire liburuaren urriñ ona ez duk aizatuko mila urtetan».

Are geiago. Mistral da agizko, mundu guzian olerkaririk miretsiena ta maitatuena XIXgarren gizaldian. Ta dioten maitasun ori, batez ere *Mireio*-ri zor dio, maite-eresi negargarritzko orri, bere ogeita bost urteta-ko lan arrigarri orri.

III

Mireio Prantziko Akademiak sariztu zun eta Gounodek opera biur-tu. Lan orren urrena *Calendan* atera zigun, Provenza-erria berriro olerkiz edertzeko. Zazpina urte eman zitun bi lan oetan. Bigarrena, balio aundi-koa ta begi onez ikusia arren, etzuten lenbizikoa bezain aunditzat etsi. Mistralek berak ezagutzen du, ta bidez azaltzen: «*Mireio*-n izadia edo naturaleza nagusi, ta *Calendan*-n iduria».

Andik urte batzutara atera zun olerki-sail bat *Lis isclo d'or* (Urrezko ugarteak), oraintsuko edozein literaturetan azaldu den gauzik onena bezain ona. Urrena *Nerto*, *La Reino Jano*, antzezki ituna, ta *Lou pouemo dou Rose* (Rodanoko eresia), beraren betekoak. Atzeneko liburua, aren ede-rrenik ederrenetakoa, *Moun espelido* (nire yatorria), izan zen. Andik artuak daude aren bizitzarekiko xeetasun ok geienak.

Gaiñera izkerazale bikaiña izan zen Mistral. Gai ontan egin zun lanik bizkorrena *Tresor dou felibrige* da, Provenza izkeraren araudia, ta izte-gia, ta baita erri-yakintza edo Folk-lore ere. Ola sortu zen. Mistral, Mat-hieu, Roumanille ta beste lau, Giera zelako batekin eta onen eguraste-txean bildu ziren 1854garrenge Orrillaren 21garrenean. An antolatu zen lenbiziko ta erabat felibre edo «zazpien sailla», naiz idazle naiz olerkari zirela, Provenza erriaren izkuntza lantzeko ta zabaltzeko. *Felibre* izenak «legeirakasle» adierazten du. Izen ori eman zien Mistralek bere laguneri Tresor edo Tegi artan.

Bere lanbidean, errizale ta kristau on, aurrena Maillanen bizi zen aunitz maite zun amarekin; urrena, 1888garrenetik emaztearekin, bere gizaldiko gizonik aundienak aipatua: Aita Santu, Erri-agintari, ta ainbes-te ta ainbeste gizonik, yubileura bezala etxera zetozkiola.

Kartegiñean lan gogorra artu zun eta egoalez eraman, yasotzen bai-tzitun urteko ogai millatik gora, ta guziei erantzuten. Erabidez bizi zen, aita utzitako ondaretik. Liburuen irabaziaz beartsuei banatzen zitien, eta Nobel-saria Arlesko enda-Museua eraikitzen txautu zun oso osorik. Prantziko akademitar izatetik alde egin zun, lendanik Provenzakako akade-

mitar zela-ta. Eraiki zitioten oraino bizi zelarik, zenbait oroitzarri; baño esker onez ikusi ta ere, bere il-arria zitzaion kutunenik arako idazpuru Yainkoti arekin:

*No nobis, Domine, non nobis
sed nomini tuo et provinciae nostrae
da gloriam.*

1914garrenge Epaillaren 25garrenean, Andre Mari egunez, yaio bezala, il zen sainduki emaztearen besoetan eta gogoko Aitaren ondo-an, Elizakoetaz indarturik, eta Aita Saindu Pi amargarrenak bialdutako onespén berezi batekin, iru Mari santaeri Mireiok bezala bere burua goraintziz.

Mistralen sortzetik eun urtegarrenean emen duzu euskeraz gizon aipatu onen *Mireio* poema nagusia. Euskeratzea etzait beste munduko lana izan, baño baditu bere oztopoak, batez ere idaz-tankera berri-antza nasten dunean. «Loreak eta ugiñak eta eguzki-izpiak» apainkeri orde ez ditu erabat utzi bere gizaldiko gizon onek; ez darabiltza, ordea, ugari. Nere ustezko geiegikeri bakar oriek euskerari ongi ez datozkiola-ta, bes-teen iritzia beste, soildu egin ditut eskuarki. Gaiñera berrikeri oriek itzik itz euskeratzea lan gaitza baitzen, eta lan alperra, diodanez.

Ormaetxeatar Nikola

I BASAKA-BORDA

*Gaia.— Artzai-tartean yaiotako Yesuri laguntza-eskea. Aita-
seme saskigileak.*

Provenzako nexka bat dut kanta-gai. Bere gaztetango maite-miñetan, Crautik itsasaldera gari-alorretan barna yarrai gogo diot Omertar onek. Mendi-neska baitzen, Crautik ozta barreiatu da aren izena.

Gaztetasun uts bekokian; urre-buruntzarik ez, Damasko-eunik ez yauntzi arren, Erregiñ-antzo aipatu bezat, eta gure mintzo nardatu onek gora dezala ta laztan dezala; zueri bainago, artzai ta bordarieri.

Artzai artean yaiotako nire erriaren Yauna, sutu nire itzok, eta idazu arnas. Badakizu: belarrekoan, eguzkiak eta intzak pikuak eldu ditunean, an da gizona otso-antzo, ta erauzten ditio igaliak oro. Alere Zuk gordezten duzu gizon iresleak atzeman eziñiko abartxoren bat, Madalenetako igali elduaren urtume eder, aratz, usaiduna. Artara doa egaztia, gosea berdintzera.

Badakusat abartxo ori, ta aren ezoak ozkamin dagit; aize biguinaren dardaraz badakusat zeru urdin-aurrean orri ta igali betikorrakin. Yainko eder, Yainko lagun, gure Provenza-izkera onen egaz, egizu abartxo ori atzi dezadan.

Rodano-ertzean, ugaldeko zuntzundi ta saraitzuetan urak milikatzen dun txabola batean saskigille bat bizi zen. Semea lagun, bordaz borda zabillen, saski zarrak eta otzare zulatuak berritzen. Beinola, zuma-dietan, saskigiteko zuma-sorta luze banarekin aldapa gora zioazela, Bikendik aitari diotsa. —Aita, ara eguzkia. Ez al ikusten an beian Magalona-gaiñean zutikai dituen odei-pillak? Mordo aiek pillera balediz, bordara baño len bustiko ote garan nago, aita. —Ez, ez: ostoak itsasaldetik dite aizea. «Rau» aizeak eman arte ez diat sumatzen euririk, esan zuen zarrak. —Zenbat uztarri ditu Basaka-bordak, aita, dio Bikendik. —Sei, erantzun zion saskigilleak, eta Crauen den aberaskirik aundiena duk. Ara an oliodia. Oliondo tartean begira nabari, matsondo ta gingillurritz lerroak. Ederrenik orde, esan zion mutillak, aldapa ortan berdinik ez duenik, urteak egun adiña zugatz-inda (zugatz-kale) izaki, ta lerro bakoitzean beste oinbeste ondo. —Arranoa! zenbat biltzaile bear ote dire ainbeste zugatzen olioak biltzeko? esan zuen Bikendik. —Biltzen dituk oro, esan

zion aitak. Omiasainduz asten dituk Bausko neskatzak zaku ta zorro, oliaran gorrixka ta gingilkara betetzen. Geiago izanik ere, kantu-bitartean pozik bilduko likete.

Yaun Ambrusi izketan ari zela, ta eguzkiak mendi-gain beera itzali-ta odeitxoak ñabar, eder, margozten zitularik, itzaiak uztarrien atzetik gelditza zatozen, akulluak gora ta beerago, larre gazietan, illuntzen asi zun.

—Ots, larraiñean ageri da gari-ale tontorra, esan zun Bikendik: ez dugu euririk. —Toki au aukerakoa duk ardientzat, esan zun saskigilleak; udatean lerdia (piñudia) dite, ta negutean zabaldi arriua. Emen ez dituk deusen eskas, ta toki zoragarria duk au: etxegaina itzalpetzen duten zugatzak, muntegi-tarteko iturria, udatzenean ustutzen diren erle-cultzeak, eta Maiatzak irri egitean basakaetan eratzikitzen diren erlekumeak... —Ene! Ta au zait atsegiñenik erri ontan, aita: bordako alaba. Yoan den udan, gogoan baduzu, bi bil-saski egiñarazi ta esku-saskiari belarriak yarriazi zitiguna.

*Aita-semeak Basaka-bordara.— Mireiok atsegiñez artzen
ditu.— Afaria ta afal-ondoko kanta.*

Yarduki ontan eldu ziren bordako atarira. Nexka, seda-arrari ostok orduntxe eman eta atal-aurrean asi zen, egurastu orde, ardatzean. —Gabon lagun guzieri, esan zun saskigilleak, zume-sorta lurrean utzita. —Yaun Anbrusi, Yainkoak dizula, erantzun zion nexkak: emen ari nauzu lilai-estalkia yartzen. Eta zuek? Berandu zatozte. Valabregatik edo? —Baiki, esan zuen saskigilleak, eta Basaka-borda bidean dugula ta, goazen ara, esan dugu, agozpillean lo egiñen dugu ta.

Oinbestez, maisu Anbrusi ta semea, erbil-alper baten gañean eserita beste izketarik bage, asitako saski bati ekin zioten. Xorta askatutik zume biguinak artu ta biurritzen eta gurutzatzen zituten.

Bikendik etzitun arteraño amasei urte, baño mutil ederra zen, lerdena, ta aurpegiz atsegiña. Mataila beltz askia, egitan, baño lur beltzak gari ohea ta mas-mordo beltzak ardo biziagoa. Ongi zekin zumeak gaitzen, eta antzez lantzen zituen. Lan txukunetan etzen ari izaten; geienez zamarentzat bastak egiten eta landa-lanetan. Lusaski gorriak, eskusaskiak, laister saltzen diren seska-saskiak, añar-isatsak eta abar, usu ta arin eta txukun eta egoki ta bikain egiñ ere. Lur etzetik eta sasitik etxeratuak ziren landako langileak lanaldia eginda, ta Mireiok, Basakaetako neska

liraiñak, arrizko mai-gañean aparitarako eltzaria aize goxotara zedukan. Eta erratilu moskorretik gañezka, aundia baitzen, mutil bakoitzak ezpel-xaliz babak aterata bere txaliña beteaz ari zen. Saskigile ta semea, orde, saskia eotzen yarraiki.

—Ots, bazatozte aparitara ala ez, yaun Anbrusi? esan zuen yaun Erraimun bordanagusiak erre-antzean. Ots, utzi saski ori, izarrak agertu dire ta! Mireio, ekatzu katillu bat, eta zuek arin maiera, nekaturik egonen zarate ta. —Ots bada, dio saskigileak, eta aita-semeak zutituta arrizko maiaren ertzera arrimatu ziren eta ogia ebaki zuten. Mireio erne ta esku-atsegiñak, olio txaliñ-baba ondu ta laisterka eraman zien bere eskuz.

Amabost urte zitun Mireiok. Iturri zarreko aldapa urdiñak, Bausko muñoak, ez duzute egundano ikusi olako neskatxa liraiñik! Eguzki alaiak zabaldutako lore-kusku zen. Aren aurpegi xalo ta guriak, matail bakoitzetan xuloa; aren begiratu, izarra baño garbigoa ta legunagoak, edozein naigabe uxa zezaken. Ille kizkur dizditsua zerion bizkarretik, eta aren bular biribila mertxika-aralde eldugabea zen. Yostalari, ekurugaitz, basazi samarra. Ainbesteko grazia ur-kotxoan ikusi baziñute, itxirikian edan zentzaketen.

Oi denez, mutillek elkarren ondozka bakoitza bere lanaz mintza ondoren (bordan bezala ene Yainkoa, gure aitaren denboran bezala!) —Ots, yaun Anbrusi, esan zioten, gaur gabea zerbait kantatu bear diguzu. Apari onek amets-aparia dirudi. —Ixo, adiskideak, maxiolaria Yainkoak zigorkatzen dik, eta ezpain-uxtu batekin txantxaria bezala dantzazten. Kanta ezazue zeurok, sasoko gazteak zarate ta. —Yaun Anbrusi, ez dugu maxiorik, erantzun zuten mutillak. Ikus, Crauko ardoa gañezka dago edontzian; ots, topa dezagun, aiton! —Ene! esan zuen aitonak, denbora batean kantari ederra ninduan, baño orain zer nai duzue? martiñarra zartu duk eta llarruak autsiak ditik. —Bai, yaun Anbrusi, atseginen digu; kanta zerbait, esan zun Mireiok. —Neskatx ederra, esan zun agureak, ene mintzoa, yaukitako galburuaren bizarra dun, baño iri atsegi-teagatik gai zegon beti. Au esan, ardo-ontzia ustu, ta kantu au asi zuen:

Sufren mutila.

I. Ontzi-nagusi den Sufren mutillak, Tolondik aldegiteko zantzua egin du; bosteun seme goaz Provenzatik. Inglesa atzemateko irrika aundia giñun; ez gara etxerako ingelesa autsi arte.

II. Baño lenbiziko ilabetea ez giñun iñor ikusi, ontzi-tantaietan eundaka zabiltzen itsas-txoriak besterik. Eta bi ilabete ezkerok, ekaitza izan giñun, gau ta egun ontzia ustutzen alegiteko.

III. Irugarren ilabetea asarreak artu giñuzen, odolak ba-zirakigun, kañoek txautzeko iñor arkitzen ez ta. Sufrenek orduan: Yeiki mutillak! esaten du, ta berela, begirariak, kuzkurtuta, Arabiko itsasegira begia zorrozten du.

IV. —Arraioa, dio, iru ontzi larri onontza, erne! Kañoek tegira! Laister agindua eman zigun itsas-nagusiak. Orain murtxa ditzatela Anti-besko pikua: gero beste yanaririk emanen ziegu.

V. Au esan orduko, su-galda: berrogei bala, tximista bezala yaurti ditiagu ire erregeontziak zulatzeko, ingelesa! Ontzi bati arima utsa gelditu; kaño-orroa soillik entzuten; ol-karraska ta itxas-marrua.

VI. Ankarte bat etsaiengandik, au poza! au atsegiña! Sufren nagusia izukaitz eta zurbil, ta zubi-gañean geldi. —Mutillak dio: geldi sua, ta igortzi itzazue Exko olio.

VII. Esan orduko, ontzigizonak, iskillu, aiotz, aizkora, ta Provenzat gizaioak eskuan gapirioa. Ontzira! oi egiten du. Ingelesarenean sartu giñan yauzi batean, eta an zen eriotza!

VIII. Zenbat ukaldi, ua sarraskia, ua zalaparta ontzi-tantai autsiak, eta zubia oiñenpean lertu! Ingeles batzu batzuk pulunpatu, ta Provenzat batzu batzuk ingelesari eldu, besoetan estutu ta aiekin murgildu!

Emen eten zun kanta agureak. —Gezurra zirudik e? esan zien entzuleeri; alere, kanta dion bezala gertatu. Ez duk au gezurtatuko dunik. Ni an ninduan endaizlari, ta mila urtez banirau, mila urtez yosirik legokek nere buruan gertaera au. —Zu sarraski artan? galdegin zion mutiletako batek. Iru batentzat izanik, maztaildu bear zinduzten, mailuak sega bezala. —Nork-eta, ingelesak? erantzun zun agureak asarre bizitan. Baño bere baitaratuz, asarrea par-irri billakatu zun, eta arrandiro yarraiki bere kanta.

IX. Oinak odoletan, eraso genien guduan, goizeko bi orduetatik illunabarreraño: alegia, keiak begieri utzi zieño.

Eun gizon galdu zituzten gure ontziek, baño zulora yoan ziren iru ontzi aiek, Ingalaterrako erregearen iru ontzi eder aiek.

X. Erri maiterakoan, eun bala genkartzen itzuleran; aize-oiala zarpil, aga ezpal. Nagusi adiskideak, Sufrenek xaloki esan zigun: aupa lagunak! Parisko erregeak zuen berri izanen dik.

XI. —Nagusi martzala! itz arraiak dituzu —esan genion—, erregeak ongi artuko ditu; baño zer balioko digute itxas-gizoneroi? Guzia

utzi ginun, etxea, itsas-larraina, ua gordetzeko gudura yoaki, ta badakusazu orain ogia eskas dugula.

XII. Gorarik zaudenean, Sufren, aurretik aundizkiak gur egiten dizutenean, gogoemazu iñork etzaitula maite zure itxas-gizonok ainbat. Al balute, Sufren, erri maitera baño len, besoetan, erregetzat artuko ziñuzkete.

Martegatar batek asmatu omen zuen kantu au, sareak eda-ala. Sufren, nagusia, Parisa itzuli zen. Eta inguru guzietako aundizkiak aren izenaren irrika zeuden, ta itxas-gizonak ez dute ordu ezkeroz ikusi.

Saskigile zarrak doi doi kantua eman zun, nigarrak mintzoa motel-tzen ziolarik; baño morroeak nai baño len bukatu. Oraino ere itzik esan bage, ari begira, ezpainak zirrikatuz, kantua bukatuta ere, erne zegozkion. —Ikus, esan zun yaun Anbrusik, nolako kantak emaiten ziren Martak iruten zuen egunetan. Ederrak ituan, mutillak, eta denbora atsegiñez eramaten ziten. Soñua aspaldietakoa duk, baño zer zio? Badituk berri-goak prantsesez, itz piñagoekin; baño nork ulertu?

Zarraren itzok entzunda, itzaiak maitetik altxa ziren, eta sei uztarriak iturrira eraman zituten, eta idiak edan-bitartean, maats-aienpean, Valabregako agurearen kanta zerabilten ezpainetan.

Mireio ta Bikendi izketan.

Mireio ordea, bakarrik eta ortzargi gelditua zen yaun Anbrusiren seme Bikendirekin; eta biek aldamenka zeuden, buruak gurka, aize goxoak eragiten dioten bi larranbillu bezala. —Adi zak, Bikendi, dio Mireiok, sortak bizkarrean, andik onata saski-berritzen abillela, ikusiko dituk, naski, gaztelu zarrak, erriak aunitz, baso gaitzak, eta yai ta pestaburu. Gu beti usategi-ondoan usakume antzo. —Egia, neska, erantzun zion Bikendik, arakatzak ematen duen ozkamiñak egarria kentzen din ibai-aboan edateak ainbat; eta lana billatzekoan ekaitzak egari bear badire ere, ibiltzeak atsegiñak baditin, eta bideko itzalak beroa aantzarazten din. Laster, uda datorrenean, oliondoak lore-mordoz bete daitezenean, oliodi zurailtan eta lizar adaburuetan usainka, eguzki beroan dirdir egiten duten errauliak atzematera giñoazen. Gero botikaetara eraman eta an erosten zizkigunate. Beste iñoiz, txapartegietan moxorro gorriak eta aintziraetan izainak atzematen ditinagu. Bai eize atsegiña! Ez bear sarerik, ez amuzkirik. Uretan sartzea aski, ta izaina zangoetan itsasten.

Baño ez al zarate beñere Santak ikustera yoan, Mireio? An mundu guziak iru Marien kanta kantatzen din; nondinai ara zeramaztene eriak. Gu andik pestaburuz igaroak gaitun. Eliza txikia dun, baño zenbat ziñemail! «Santa aundiak, erruki zakizkigute!» Urte artan izan unan mirakulua, bai arrigarria! Mutiko gaixo bat etzanda zegonan nigarrez. Yondone Batiste bezain ederra unan eta mintzo illun negargarritz zionan: «Ene Santak: ekatzute begietako argia, ta ekarriko dizuet arkumea!» Begira zeudenan ingurukoek nigarrez. Bere artan gorpuzki-kutxak astiro zetozenan sapaetik erri-mordoarengana, ta soka askatu-ala, aize-burrunbak bezala oi u zegitenan: Santa aundiak, el zakizkigute! Mutikoa amabitxiaren besoetan zegonan, eta eskutxoakin gorpuzkikutxak atzeman al zituneko, itsatsi zitzaienen gapirioa bezala, itsasoan galdua olari itsasten zaion eran: eta Santaen ezurrak ukitu-orduko, nik ikusia, Mireio! esan zinan itxuak siñeste biziz: ikusten ditut kutxak; ikusten dut amandrea nigarrez... goazen, goazen arkume adaxkadunaren eske.

Bai, neska, Yainkoak aunala beti eder eta zorioneko; bañon iñoiz zakur, musker, otso, edo beste pistiren batek ozkatzen bai aun, oa Santa aiengana ta bertan duken aringarria.

Onela zeramaten gau-yarduna. Ondoantsu, gurdi askatuaren gupil aundiek errainu egiten zuten. Noizpenka txilin-otsa aintziradietan; ontzaren urubia urretxindorraren xintarekin. Gaur ilargiak zugatzak eta aintzirak argitzen baititu, zion Bikendik, azalduko al diñat bein batez laisterka saria irabazixe nuela? Pozik, esan zuen neskak. Eta neska xalao, zoritsu baño zoritsuago, arnas-geldika Bikendiren ondoratu zen.

Nimesko laister-apustua. Mireioren maite-ernetzea.

—Nimesko zelaiean unan laisterketa, eratxiki zun. Nimesen, ene Mireio, buruko illea baño yende ugariago zegonan yaialdia ikustearren. Buru-as, oin-utsik eta soingañeko gabe an zeudenan batzuk zuinean. Ontan Lalagante etorki, lasterkarien nagusi zena (Marsellako Lalagantaren entzutea bai bide dun) Provenzako gizonik bizkorrenak ikaratu zitinan; bai Italikoak ere. Aren zango ta iztarrak, Yon Costa errege-seinarenak ziruditenan. Apala bete txalin zeduzkanan lasterraldien idazkuntzakin, eta abetan dilindan zeuden mendelak ikusita, ziñ egiñen unan, Mireio, ostilika zabaldu zela sapaiean. Lasterkariek bertan burua apaldu ziñetenean eta soingañekoak eskatu. Ez unan iñor Lalaganterekin leianairik. Gazte xingil bat, kozkortsua alere, Cri izena zuna, egun artan bei-

zai gertatu Nimesen, eta onek bakarrik izan biotza arekin gudukatzeko. Ni ere an egokitu nindunan. —Deabrua! Nik ere bazekiat laisterkan! Baño zer esan ninan, zozo onek? Guziek inguratu nindinaten. Ots! ekiok laisterrari, oiue egin zidatenan. Ua estutasuna, Mireio! Nik eperkumeen atzetik laister egin ninan, aritzak beste yakillerik gabe. Tira, sartu bear izan ninan. Ni ikustean, Lalagante bidera zitzaidanana eta esan zidanana: «mutil, oiñetako orien edeak estu ditzak ongi». Ta au esan bitartean, iztar lodiak sedazko galtzetan izkuta zitinan. Urrezko amar kaskabilo zitiñen inguruan galtz oriek. Arnasa bakantzeko, agoan sarats-arbaxta sartu giñenan. Irurok adiskide-antzo esku-estutze bat egin ta, odola irakiten, eziñegonez ta ikaraz, oina zuinean yarrita, zantzuaren begira geundenan. Egin zutenean, tximistak arturik zabaldira irurok. Iri!... Ner!... Ta laisteraldian auts-lañoak izkututzen gure yauziak. Aizeak garamatzinan; kea zerionan gure illeari. Ua sua! ua laisterketa zoroa! Irurok batera iritxiko giñala uste izan ziñaten luzaro: ain bizkor giñoazenan! Ontan nik aurea artu, zorigaitzez ordea; ero eroan oldartu nindunan, eta atzean nituelaxe, arnasa galdu, ta zurbil, kordegabe, aurpegiz lur yo ninan. Aiek ordea, neurritz zoazinan, beti neurkiro, Ex-en dantzatzen diren xaldikoak bezala. Marsellatar aipatuak irabazi uste zinan: ez omen zinan barerik. Lalagantek ordea, bera betekoa arkitu zinan, Muriesko Cri. Laisterketa bukatzer unan, errian yende-pilla barna zoazila. Ara Cri-ren yauziak! Mendian ez baserrian ez dun erbi ez basauntz ain zailurik. Lalagantek igesegin zinan orroka, otso-antzo. Cri ospez beteak, besarkatu zinan sarien zutabea. Nimestarrak gaiñera zitzazkionan nongo erritarra zen yakin-miñez. Eztañuzko txaliñari dirdir zeragionan eguzkiak; soiñugailuak asi itunan, eta Cri txaliñaren yabe. —Ta Lalagante? galdegin zion Mireiok. —Erriak arrotzen zuen auts-laño-tartean kuzkurturik, belanun bi eskuen tartean, eta lotsagarririo garaitu izanaren naigabea barnen, bekoki-izardia malkoz nasten zuela. Aren bila Cri yoaki, ta agur egin zionan. Yatetxe baten maats-itzalpean eserita, «mustu dezagun lenbailen, lagun», esan zionan. «Gaur egun alaia duk: utzi ditzagun nigarrak biarko, an beiko Ondartza aundietan ire ta nire zorionari argiegiteko adin bat eguzki oraino baduk eta». Lalagantek ordea, aragi ikaretan, altxa zinan aurpegia, ta urre-kaskabilodun galtzak idokiz erantzun zionan: «urteak eraman ditie ene indarrok, eta toitzik. Gaztetasunak beltxarga bezain zailutzat aduka; ik eraman dezakek ederrez bizkorrenaren ezaugarria». Onela mintzo unan. Ta lasterkari txapeldun bizkor ark, lizar moarratua bezain murri, aldegin zinan yendartetik, eta arrezkero ez Yondone Yonez ez Yondone Petiriz ez dun ez dun iñon azaldu, ez ta zagi puztu-gañean yauzika ere.

Basaka-bordako atarian onela yaulkitzen zituan Bikendik zekizkianak oro aren mataillak gorri biurtzen zirelarik eta begi beltzeri sugarra zeritelarik. Mintzabartean esku-aurpegieri bizi-ro zeragiten, eta aren itzetorri ugariak, Maiatzeko belardi batera yausten den zaparrada zirudien.

Zoi-tartean xir-xirka ari ziren kirkirrak, bein baño geiagoten ixildu ziren ari entzuteko; urretxindorra ta gau-txoria ere ixildu ziren basoetan, eta nexka, biotz barrenerako eraso, orbelean eserita egonen zen argi-urratzera arte, begirik itxi gabe.

—Saskigilekume izan arren, izketa atsegiña du, esan zion amari. Negutean lotara yoatea on da, ama; baño oraingo gaba argiegia da. Entzuigun, entzun oraiño... Nik gaualdiak eta bizialdi osoa ere emanen nituke orri entzunean.

II OSTO-KIMA

*Mireio osto-kiman zugatzean.— Ain zuzen ere, Bikendi andik
igarotzen.— Neskak dei egiten.— Bien izketa.*

Kanta, kanta, osto-biltzaileak, kimakoan kantua atsegin da ta. Seda-arrak ederrik daude irugarren lo-aldian. Masustondoak, egualdi onak alai ta yostalari biurtzen dituen nexkaz beterik daude, legartzako erromeruari ezia ostutzen dien erle gorri-taldeak antzo.

Kimakoan kanta, kanta, osto-biltzaileak. Maiatzeko goiztiro ederrean, Mireio kiman ari da. Goiz artan bina gerazi belarritako yarri zituen ollanda ark. Bikendi andik igaro zen berriz. Lati-itsasaldeko yendeak oitzen duten txano gorriari oillar-luma zutik sartu zion, eta bidexkaetan sugeak uxatzen zituen, eta makillaz arkosko-pillak yotzen kazkarra yauzkatzen zuelarik.

—Bikendi, Bikendi! otsegin zuen Mireiok zugatz-inda tartetik. Ariñegi oa! Bikendik bertan itzuli burua zugatzira ta an ikusi nexka masustondo gañean baso-oilarra bezala ta arengana yo zuen pozkarioz. —Zertan da kima! galdegin zion ondoratzean. —Apur apurka kimatuko duk guzia, erantzun zion. —Lagunduko al diñat? —Bai. Ta gañetik irrikarkaraz eroa bezala neska, ta Bikendi, irusta-belarra zanpatuz, muxarra baño ariñago igo zen zugatzera. —Begira, Mireio, yaun Erraimunek i beste alabarik ez din. Kima ditzan azpiko abarrak eta nik kimatuko ditiñat gañekoak, esan zio nexkari. Eta ark esku ariñez kimaka esan zion Bikendiri: —Lanean lagunak gogaldi txarra kentzen dik; bakarrik arian bai nekagarri! —Orrek gogaitzen neun beti, esan zuen mutillak. Bakarrik etxolan, legarra iresten duen Rodano asarrearen burrunba entzutea, bai aspergarri! Udan ez ainbeste, aitarekin bainebillen bordaz borda. Baño gorostia ezkurtzen denean eta egunak ozten eta gauak luzatzen direnean, su ondoan gaudela, kixketan iratxoren txixtua edo marrua dabillela, argirik gabe, ta ele gutxi, aitarekin bakarrik loaren begire nagonean!...

—Eta ama non duk? esan zion nexkak artea artuta. —Illik dun, esan zion mutillak, eta ixillik gelditu zen lipar batez. Gero yarduki zuen: gure arreba Bikendiñe aurrago zelarik, gurekin egoten unan etxolean. Ua bai atsegiña! —Zer bada, arrebarik al duk? galdegin zion Mireiok. —Bai, esan zun saskigilleak, eta zernaitarakoa ta etxekoia... oinbeste ez balitz!

An beian Belleaire-errian aren antzea ta gisa ain atsegin zitzaielako, neskametak artu ziñatenan, eta neskame zegon. —Ire antzik badu arrebatxok? galdegin zion Mireiok. —Neririk? esan zuen saskigilleak. Aldean zegon! Ua zuria dun, eta ni, ikus, ulitxa baño beltzagoa. Ire antza bai, badin, Mireio. Zuen buru bixkorak eta argiak, zuen mirto-antzeko adats ugariak... iñork ez liken esanen sabel-aizpa etzaratenik. Baño buru-zapiaren lokarria ark baño txukunago daukan! Gure arreba ez dun itxusi baldarra, baño, i Mireio, zenbat ederragoa! Ontan Mireiok abar erdi-kima-tua erortzen utzita: Ene! Bikendi gaixto, esan zuen.

Kanta, kanta, osto-biltzaileak, kimakoan kantua atsegin da ta. Masustondoen osto ederra dago; seda-arrak ederrik daude irugarren lo-aldian. Masustondoak, egualdi onak alai ta yostalari biurzen dituen nexkaz beterik daude, legartzako erromeruari ezia ostutzen dien erle gorri taldeak antzo.

—Beraz, polita dirudiat? zuen arreba baño areago? esan zion nexkak Bikendiri. —Askoz ere, erantzun zion. —Zer diat bada geiago? —Yainkoaren Ama! Zer du mutur-gorriak txepetxaren aldean, edertasuna ta txinta bera baño? —Geiagorik ere? esan zuen Mireiok. —Ene arreba gaixoa! ez duzu porruaren zuria ere eramane, erantzun zuen mutillak. Itxasura bezain urdin ditin begiak Bikendiñek; ireak ordea, Mireio, azabatxea bezain beltzak, eta neri dirdai dagidatenean, baso bat ardo egosi edaten dudala zirudidan. Gure arrebak mintzo mee ta garbiz *Peironela* kantatzen zuelarik, nik gogoz entzuten nitinan aren doñuak; baño ire edozein itz, nexka, iñongo kankak baño zorutzenago din nere belarria ta dardaratzenago nere biotza. Larrez larre ibilki, nere arrebari aurpegi-lepoak ximeldu zaizkion eguzkitan, datil-mordo antzo: baño, i, Mireio, unanu-lorea bezala aiz nere ustez, eta udak beztu duen eskua ez dun ausartzen ire bekiari atxegiten. Errekako andereño antzo, nere arreba segail zegon oraño, gaixoa! urte betean luzatu dun dena; baño ik, Mireio, burutik aldakaetara ez dun utsik, guzi eder orrek. Berriz abarra erortzen utzi zuen nexkak, eta aurpegia gorri gorri esan zuen: Ene, Bikendi gaixto!

Kanta, kanta, osto-biltzaileak, kimakoan. Onela gazte ederrak zugatz-adaburuan izkutaturik, maiteketa oitzen ziren, adin gaiztagabeen.

Bitartean mendaitzak astintzen dute laño-maïndirea, ta goiko arkaitz gorrietan, dorre gaitz erorietan, Baus-ko Yaun aintzinekoak gabez agertzen diren tokian, sapelaitz egal-zuriak eguzkitan dirdaika gora doazi, ta txartalak eguzkitan berotzera.

—Au lotsa! Deus ez diagu egin, esan zuen Mireiok muzinka. Arrano ori laguntzera etorri zaidala ta par egiñarazi besterik ez dit egin. Ots,

eskuak arin! ezperen amak antzekaitza naizela ta ez naitekela ezkondu esanen dit, e? Ots, adiskide, ere burua ernetzat daukaken ori, ostoa kintalka biltzeko izketatu baintza ere, guzia adaskatan egonda ere, aizea yan bearrean intzake. —Ezkerra naizela uste al dun, erantzun zion mutillak urduri. Ikus bada nork ariñago kimatu, neska. Ta biek gogotik, atertu gabe asi ziren kiman, abarrak zubituz, eta luzaro etzuten agorik zabaldu, «ardiak marraka bitartean aamena gal» gogoan bailedukeen. Masustondoa soiluxe da. Laister utzi zioten lanari... Lan atsegiña gaztezarokoa! Biek ostoa zakura sartzean, alako batean, nexkaren beatz meiak Bikendi gaixto zelako mutillaren beatz beroekin kakotu ziren. Dardar biek egin. Aien mataillak maite larrosaz gorritu ziren, eta biek batera, su izkutu baten zirrara beroa senti zuten. Eta nexkak ostu artetik esku ikara ateratzen zuelarik, mutillak oraino biotz-ikaretan esan zion: Litzor izkuturen batek ozkatu al aun? —Etzekiat, erantzun zuen nexkak bekokia ta mintzoa apalik. Eta beste itzik gabe asi ziren bakoitza bere aldetik abar batzuk biltzen. Bitartean, begi gaixtoz, itzalgaizka, kirik egiten zioten elkarri, nork lenik irria zabaldu. Biotza pilpika ari zuten. Berriz kimari ekin zioten; orria euri antzo uldu zen, eta zakura sartzekoan, esku zuri ta beltxa, berariz edo ustekabean bata besterengana zoazin eta lana atsegin zitzairen.

Sagartxori-kabia.

Kanta, kanta, ostu-biltzaileak, kimakoan. —Begira, begira, oi u egin zuen Mireiok belakoan; begira, Bikendi. —Zer da? esan zuen ark. —Beatzaz ezañetan, matsanduan egatxabala bezain zailu, eserita egondako adaskaren begiz begi, alai zion, besoa luzatuki: kabia duk! kabia badiagu! —Itxon, esan zion Bikendik, eta ixilka, adaxkaz adaxka, etxetxoria tellatuetan bezala kabira doaie arnas-geldika. Zugatz-azal gogorrean berez sortutako zuloan ageri ziren xori llumadun urduriak. Bikendik adaska oker batean zango bizkorak gurutzatuta, esku batekin bere buruari eutsi ta bestearekin zuloa arakatzen asi zen. Geroxego Mireiok eziñegonez, kolore-gorri, galdegin zion ixi ixilik: zer da? zer da? —Sagartxori urdiñ ederrak, esan zion luzaro gabe Bikendik. Nexkak parrari eraso zion. —Aditzak, esan zion lagunari, ez al dakik esana? «nexka mutil bik masustondo edo edozein zugatzetan kabia arkitzen dutenetik ez dela urte bete igarotzen aiek Elizaz elkartu gabe». Esanak beti egi ateratzen omen dituk gure aitak dionez. —Bai naski, erantzun zuen Bikendik; baño itxaro-

pe-nik ez dela ere aitortu bear, kaiolara baño len igesegin balute. —Yesus! Ene Yainkoa! begirok, esan zuen nexkak. Eta mutillak atzera eskua aka-lean sartu zuen, eta eskua betean lau txori atera. —Ene! aunitz dituk! esan zuen nexkak eskuetara zituenean. Au kabialdi ederra! gaixtoak, pa eman bear dizuet! Eta zoraturik, musuka ta atxeginka, maiteki sartzen ditu gorontzean, borobiltzen zaiolarik.

—No, no, eskua luza! esan zion berriro Bikendik. —Bai ederrak, zion nexkak, burutxo urdiñak eta begiak orratx antzo ditie. Ta bela, kabi xuri biguinean gordetzen ditu iru sagar-txori, ta nexkaren kolko beroan txorialdia kuzkurtzen da, berriz kabi ondarrean dagoelakoan. —Oraino geiago, Bikendi? geiago badire? —Baditun —Yainkoaren Ama! ire eskua xorgiñ ote den negok. —Nexka, sagartxoriek Santi Yurgiz amar amabi arraultze ta iñoiz amalau ere erruten ditiñate. Baño no-itzin txikienak. I, berriz, zulo polit, egon bizkor!

Mutillak adaskari utzi orduko, nexkak sagartxoriak biguinki lore-pitxidun zapikoan goxatu orduko, mintzo kilikorrez dio: Ai, ai! Ta gaxoak lotsaz, bularra bi eskuekin estutzen zuen. Ai, ai, iltzen naiz ai, atzi-murtzi ta ozka. Laister, usu, Bikendi, usu! Aintzintxe... esanen ote dut?... izkutu ontan txingurriketa gogorra uan. Egazti txikienak naspilla sortu dite. Ta xulogune estuan txorialdi yostalaria naierara eziñ egon da egaldika ta aztalka asi zen, eta irixtaka amiltzen itzul-irauli kilikagarrietan. —Ai, ai! ator artzera, zion nexkak eiagoraz. Ta aize biguinak eragiten dion maats-aien antzo, ta euliak yotako ergia bezala, zinkurinka, saltoka ta makoka dabil nexka bordaria. Bitartean mutilla arengana...

Kanta kimakoan, kanta; kanta, ostobiltzaileak. Nexka negarrez dagon adaskara ega egin du mutillak. —Kilika orien bildur al aiz? esaten dio maiteki. Ni bezala ibilli bear bai u maiz landaz landa, ausin minduetan oñutsik! Bitartean gorontzean dituen sagartxoriek aldatzeko itxas-txano gorria eskaintzen dio irriz Mireiok txoriek aunditu duten bular aldera eskua sartzen du, ta bat-banaka txanora aldatzen ditu. Bekoki lotsorrez eta zearka antzean, gaxoari malko-irriak naasten asi zitzaizkion, goiz goizeko intza pitxi antzo txurusta-belarrean yausten den bezala eta lenengo argi-xirrintara legortzen den bezala.

Neska-mutillek zugatz-gañetik erori.

Ontan, nexka-mutillen kargapean zartatzen da ta austen adaska. Mutillaren lepora oldartzen da nexka ikaratua, garraxi mintzo bat egiñez,

eta aren gorputzari ta abarrari besoak ditxezkola, biek besarka zilipurdian iraka-belar biguñera erori.

Aixe ozkirri, itsas-aize ta ipar-zuril! biko gazte orren gainean ixil bedi lipar batez zuen marmar alai! Aize yostalariak! arnas ixilla ateral! Amets goxo egin dezatela; zorion osoa amestu dezatela! Errekan geldit zoazen ur garden marmariduna! legarrean otsik ez atera; ixillago! bien arimak su-izpi batean urturik baitaude erle-mulkoa bezala. Galdut ditezela izarretan!...

Erori ta bela askatu zen neska besoetatik, eta irasagar-lorea baño zurbillagorik zutitu zen. Bi gazteak eseri ziren muñaska batean elkarren ondoan. Elkarri apurtxo bat begira ta esan zuen saskigilleak: miñik artu al dun, Mireio? Deabruen zugatza! ostiralez aldatuko zugatz zorigabea! igatuko al aiz! pipiak yanen al au! nagusiak gorrotatuko al au! Neskak, aldiz, ikaretan erantzun zuen: ez diat batere miñik artu; baño zer duen ez dakiela nigar egiten duen kuñare-aurra bezala, zerbaitez estutzen neok, eta ikustea ta entzutea eragozten zidak; biotza pil-pil, bekokia ameska, ta odola irakiten zedukeat. —Kiman berandutu zainalako amaren bildur ote aiz? Orixe gertatzen zitzaidanan niri ere soñekoa zarpilduta masustetan aurpegia ubelduta etxolara berandu biltzen nintzanean. —Ez, ez, esan zion Mireio; beste naigabek estutzen neok. —Agian, esan zuen Bikendik, eguzkiak gaitz egin din. Badun sorgin zar bat Taven, Bausko mendietan; lilluratzaila dun; beso bat ur bekokiari ezarrita eguzki-izpiak lilluritzen ditin, eto buru goritik basoaren barnera sartzen ditun kristalean barna. —Ez, ez, esan zuen neska ederrak: eguzkiaren beroak ez ditik ikaritzen Crauko neskak... Baño zergatik ez esan? barrena lertzen zedukeat eta. Bikendi, Bikendi, zer dudan yakin nai al duk? Ik maitemin-durik nadukak.

Maite mintzoa.

Erreka-ertzean aize garbia, zotala ta sarats zaarrak, atsegiñez arritu ziren. —Ai, erregintxo! ain ederra izanik olako mintzo gaixtoa dun? esan zuen saskigilleak. Arri ta belarri egiñik negon! Nola? I niregatik maitemin-durik? Jaungoikoarren, Mireio, ez niri bizia kendu, orain arteo zori on izan diñat eta; ez niri, siñestearazi eriotza lekarkidaken gauzik; ez, arren, niri istarik egin, Mireio! —Ez dezadala zerurik gezurra badiot, esan zuen neskak: siñista ezak. Maite aut, eta orrek biziko au, Bikendi. Andregaitako nai ez banauk orde, anker orrek, naigabek gaizkituko

nauk eta ire oñetan akituko, biotzillunik. —Ez olakorik esan, erantzun zuen totelik yaun Anbrusiren semeak: gu bion artean lezea zegoen. I, basaka-bordako erregiña aiz, ta guziak mendean daduzkan; ni, Valabregako saskigille ezereza, Mireio; nekazari gizagaxo bat. —Eta, zer zio, ene maite, yaun naiz saskigille izateak, atsegin bai akit? erantzun zuen arin, bala-lotzailea bezain gorri. Naigabeak niri odolak urtzea nai ez baduk, Bikendi, zergatik dirudidak ain eder ire zarpillekin?

Nexka zoragarriaren aurrean Bikendi naasirik zegoan, sugeak odeietatik geldit yetxiarazten duen txori zoratua bezala. —Sorgiña aiz bada i, esan zion zartez, ire begiratuak orrela zoratzen nauen ezker; ire mintzoak burura eman zidan eta nire baitatik atera neun moskorra bezala. Ire besarkak ene pentsamendua sutan yarri duela ez dakin? Ara bada, saskigillekume oni iseka egiñen badien ere, no, nik ere maite aukat, Mireio; maitearen maitez iretsiko induket. Ik esanen baidanan «urrezko auntza nai diat; iñork larratzen eta yeizten ez duen auntza; arkaizpeetan Bausko oroldioa milikatzen duen auntza bear diat», edo arrobietan galduko nindunaken, edo emen ekarriko niken urre-illezko auntz ori: ortaraño maite aukat. Izar bat nai diat nik, esanen bai u, ez itsasok, ez basok, ez ugoldek, ez urkatzailek, ez suk, ez burnik, ez lidaken galaraziko: zerua ukitzen duen mendi-tontorretara yoanen ninduken aren billa, ta igandean ire lepotik dilindan eramane uke. Ikustenago ta zorutzenago naun... Adi zan, Mireio, bein batez ikusi ninan bide-ondoan arkaitz soillean errotutako pikondo bat, Vallecclusako aitzuloan. Muskerrari yazmin-txaparrak ere baño itzal gutxiago egiten zionan. Badakin nola bizi den pikondo ua? Urtean bein, uin batek ureztatzen zition erroak, eta bear duen ur guzia ordun edaten din, urte guziko egarria iltzen duelarik. Beatzari eraztuna bezala zegokinat au niri. Ni naun bada, Mireio, zugazño gaixoa, ta i aiz iturria ta ezoa. Yainkoari liotsan, gizagaxo onek urtean bein bederen, orain bezala, belauniko, ire aurpegi-erraiñu ortan atsegitea, ta batez ere, ire beatzak ikaraz biguinkiro musukatzea. Mireio maite-pilpiraz entzuten zion, Ark berriz, zorabildurik gerritik eltzen dio nexka zorabilduari, ta besarkatzera doakio. —Mireio, otsegin zuen artan mintzo zaar batek zugatzian. Mireio! seda-arrak ez diñate yanik gaur eguerdian. Ikusi al duzute ler-adaburuan etxetxori taldea kokatzen arrastirian, eta bat batean, buruxka-biltzaileen baten arri-ukaldiz izutzen eta basora iges egiten? Olaxe ikaraturik doazi zabaldian barna neska-mutil maitemin-duak. Nexka borda aldera itzik atera gabe, bildutako ostoak buruan; mutilla berriz geldit, tutulurik, otalurrean barna laisterka doaien nexkari begire.

III

KUSKU-BILTZEA

Yoana-Mari Mireioren ama.— Taven, Bausko sorgiña. Begizkoa.

Uzta ugaria denean; oliondoeri barra barra olio oria daritenean; landa ta bideskaetan gurdi-gariak negarrez ta kulunkan (balantzaka) bekoki artoa abarretan orrazten dutenean; larru gorrian eta kozkortsu, burrukalari antzo, Bak agertzen denean, eta Crauko ardantzetan tolarekoan dantza-aurrelari yartzen denean; tolare mukurutik erraran alboatearen erretena beteki, zuga apardunera ixurtzen denean; mustioak maats-tinkatzaileen zangoak nabartzen dituenen; beren ksku itxia eotzeko, seda-arrak añarretara, pestara antzo, igotzen direnean, eta bere-la, lipu aiek, antze-antzetsu eguzki-izpiz egin balirelako ksku argal aietan il-yantzi direnean; ordun, Provenzan iñoiz baño yolas eta atsegiñ aundiagoa dun; edaten dun Baumako mistela ta elar-ardoa, ta kantatzen, ta oturuntza zoragarriak egiten, ta neskak pozik dantzatzen ditun danbolin soñuarekin.

Zori onekoa naun, andretxoak, nire xexka-abarrak ksku ederrez beterik zeuden ta. Olako ostape legunik, olako uzta ugaririk etzeukenat gogoan nere urte gordiñak ezker; ezkondu nintzan ezker. —Onela zion ksku-biltzean yaun Erraimunen andre on Yoana Marik, Mireioren ama gallenak, eta auzo-andreak aren inguruan zeuden irri-gogoz, seda-arraen gelan.

Ksku biltzen ari zirelarik, Mireio ederrak urbiltzen zitien zumelabar eta erromeru; aietan kurubiltzera gogatsu yotzen baitu seda-arrak, urrin onaren atzetik. Abarrak kskuz beterik zeuden, urre palmondo antzo.

—Yainkoaren Ama onaren aldarean, esan zien Yoana Marik lagueri, atzo utzi ninan nere abarrik ederrena leen-eskeñitatzat. Urtero egiten diñat ori, Ark nai ta igotzen baitire seda-arrak.

—Ni nerez bildur naun, olako lanik izanen ez dudala, esan zuen Iseak, Arrotzeneko bordakoak. Eguzkiaizeak ain bizkor aizegiten zuen egun artan, gogoan dun, naski, egun txar artan ustekabean gelalcioa zabal zabalik utzi ninan, eta oraintxe, arbaetan ikusi ditiñat ogeita geigo ar, zurrunduak.

Taven, Bausko sorgiña ere, landara yoana zen, laguntzera. Tavenek esan zion Iseari: zuek gazteok, zarrak baño geiago yakin-uste duzute edozertan; baño nai ez baduzute ere, urteenpean makurtu-bearra duzute, nigar egin-bearra ta asko ikusibearra; ta orduntxe ikusten dituzute gauzak argi ta garbi, Zuek emakume txorook, kskuak zabaltzen direnean, uzta yoria sumatzen baduzute, or zoazte berriketan, bear baño geiago. Eder samarrak bai daudela nire seda-arrak! Ez uke siñestuko! Atozte, esaten diezute auzokoeri. Bitartean, bekaitzak ez din lorik, eta argelara zoaztenean, bera atzetik ziyoan marmariz. Eta auzokoak eneka zion: zein ederrak! Au edertasuna! Yantzirik yaio, alegia! Baña ik burua itzuli-orduko, bekaitzak zorrozten ditin begiak aiengana, ta erre egiten ditin, eta gaiztozko liska botatzen zien. Aizea! esaten duzute ordun, aizeak zurrundu ditin! Ez diñat ukatuko ori ditekunik, erantzun zuen Iseak; baño, dena dela, itxi al nezan nik leioa egun artan! —Ik ez al dun siñesten begia betzuloan ikara ta dardar dabilenean, begizkoa yaurtitzen duenik? esan zuen Tavenek, su-begi aiek Isearengana zorrozituki. Zorolak! Ziztailluz eriotza ziztatuki erlearen indarra ta eztiaren funtsa yakin nai duzte? Tinko al ago, su-begiratu biziz amaren sabelean dagoen aurra yaio baño len ez dezakela il? edo bei mardulen baten errapea agortu? Txoriñoak txoraturik gelditzen ditun ontza ikusiki; itsas-antzarrak aizetik yausten ditun erensugearen begizkora, ta ez al deritzon giza-begik seda-arra gaizkitu dezakenik? Mutillaren su-begiratu maitekorretik, zein neskatx gurbillek bere burua gorde?

Au entzutean, lau nexkari, eskuetan zeduzkaten kskuak erori zitzaizkien. —Suge zarra, esan zion batak Taveni: garagarrillean, naiz Lastaillean ire eztena gai zegon beti! Mutillek dion? Begira urbil ditezen! Ez, esan zuten alaiki nexkak, ez diñagu mutil-bearrik, ez da ala Mireio? Ksku-bilketa ez dun eguneroko lana, esan zun arek; goñubera niyoan, gogoko zaizuten edari-eske. Ta Mireiok laister aldegin zuen gelatik, mataillen gorria izkutatu nairik.

Neska gazteen aundi-naia.— Maite-anzitegia.

—Andretxoak, asi zen Laure, ni presuna txarra naun, dakizutenez. Alere, mutilli buruz belari egitea gogoak emanen balit, Pamparigustako erregeak berak bere burua aginduko balit ere, atsegin niken zazpi urtez nire oiñetan irrikatzen ikustea. —Nik, aldiz, esan zuen Kelementik, erregerik nitaz maitemindu baledi, batez ere gazte txairoa balitz, eta bere

menpeko guziek baño lerdengoa, oinbeste txorakeri bage etsiko niken aren yauregira bidean. Baño erregin egiñen banindu, ta nire buru beroan txirlarri dizdiztun buruntza ipiñiko balit, ordun, erregiñ au, Bausko xokondora etorriko uken; Baus eginen niken nire uri-buru; erria dagon arkaitz-gañean eraikiko niken gure gaztelu zarra, ta izarretarañoko dorre bat egiñen nioken. Ta gero, egurastu bearrekoan, ez soingañeko ta ez buruntza, atsegiñez iganen ninduken errege senarrarekin dorrearen galdotsera, Ta an bi-biak besatokiaren arrimoan, atsegintxo uke, naski, inguru-begira egoitea. Ta begion aurean Provenza alai zabala urre-sagasti antzo ikustea, ta gure itsaso zabal, muñopean biguinki etzana, ta If-ko gaztelurañu usu ta arin datozen ontzi aundi babestuak ikustea. Vantur, tximistak eragiña, ondoan dauzkan mendiska makurtuen gañetik izarretarañu bere buru zuria yasotzen duen Vantur; artzai-nagusiak eskumakil gañean tinkatuta ardieri bezala mendiskeri begira dagona, Ta Rodano ibaia: ara zatozen lerro lerro ura edatera ainbeste uri ta iri alai, irrika ta kantari; Rodano arroa, bere errekez eta ertzez arrotua, ta alere, Aviñon ondoan Doms-ko Andre Mari agurtzeko bidea okertzen duna. Ta Duranza, auntz arin, larrak eta urritzak morrozten dituen; arako, iturritik etxerakoan txanbilletik ura mutilleri yaurtika datorren nexka sardaska ua...

Au esan ta, Kelementi Provenzako erregin yatorra yeiki zen aulkitik, eta magal betea saskian ustutzera yoan zen. Adelaide beltzerana ta Violanti aren sabel-aizpa, Estoblongo gazteluko nekazarien alabak, Adelaide beltzerana ta aizpa Violanti, elkarrekin zoazin maiz Basaka-bordara. Maite-miñez gazteño xaloak oñazetzen dituen iratxo oker arek, biek mutil batengana zeduzkan.

Burua zut esan zuen Adelaidek: nexkak, yai dugun ezkerro, nadila ni erregiña, eta Marsella bere itsas-ontziekin, Ciotat irriyario ta Salon bere arbendolekin, eta Belicaire bere belardiekin, oro nire ditezela. Arlesko landako, Bausko ta Berbentanako, anyere ta nexkak, esanen niken, egaldazaitzte nire yauregira. Zazpi ederrenak aukera nai ditiñat, eta aiek aztagan pixatuko duzute gezur-maitasuna ta irrika bizia. Zazpiok batean zatozte batzarrerara. Ez al dun etsitzeko, bi gaztek elkarri begi onez so egiñ ezkerro, eskuarki ez ezkontzea? Adelaide erregiñak ordea, nik, itzematen dizuet, olako bikoteren bat bidegabenez edo bekaizkeriz zazpi neska oen epaiepean iñoiz gerta baledi, onbera-legea arkituko din. Aldez, txirlarri edo urre orde bere eder-yauntzia salduko balu, ta bere maitenori salkeri naiz irain egiñen balio, zazpi epaikarienpean maite-asper izugarria liken. Eta neska batentzat bi maitale, edota bi neskentzat senargai bat liteke-

nean, Batzarreak erabaki dezala zein den maitalerik oberen, zein limur-tzailerik oberen, eta beraz, zein den maitagarrienik.

Atzenik, neskatz ederrean lagun, datozela zazpi olerkari, ta mintxo-mintxo aipa dezate Epaitegi au, ta zugatz-azaletan, naiz basamaats-orrietan idatzi bezazte maite-legeak, eta yario ditezela aien ezañaetatik aha-paldi legunak, erlauntzeetatik ezti ona antzo.

Beñola Gantelmoko Estepanik ola itzegiñen zuen, naski, aren izar-bekokiak Romaningo ta Alpinetako muñoak argitzen zituelarik. Olaxe Die-ko Kondesak ere, maite-auzitegia zedukalarik.

Eskuan pototxiña, Pazko eguna bezain eder, Mireio emakumeen gelara sartu zen. —Ots, esan zien, edazute apurño! Onek lana arintzen din, andreak! Kopatxo bana edan dezagun aurrera baño len! Eta espartz-azalezko pototxiñari bazerion edari izpi berogarri, katilluak banaka bana-ka bete arteo. —Neronek egin ninan edari au, zion Mireiok. Berrogai egunez leioan egon bearra din, eguzkiak miña ta indarra ken ditzazkion. Iru mendi-belar mota ditin, eta mustioak urriñ ona artzen din bularra lurrintzeko.

No, Mireio, esan zion nexkaetako batek; emen bakoitzak esan din zer egiñen luken erregiñ izan ezkerro ta zer aintzat artuko luken, onda-sunez yantziko balitza; ik ere esaigun bada, Mireio; ikus zer derizkionan. —Zer esan? erantzun zien; gure Crauko landetxean gurasoeekin zorio-neko naun, eta beste deusek ez neon kililikatzen. —Bai, esan zion artan gazteño batek; urrerik edo zillarrik ez dun gogo; baño goiz batez, Mireio (barkatu ixilpean uzten ez badut), astearte batez, gogoan zedu-kenat, arba-biltzetik netorrenan, eta Gurutze zurira nintzanean, zotza-bar-xorta bizkarrean, meakezurtean eskua, ikusi indudan zugatzartetan mutil erne aski batekin. —Nor da? nor da? galdegin zuten nexkak. Nongo seme da? —Zugatzengatik ezin argi ikusi izan ninan, baño oker ez banago, saskigiñean ain ederki aritzen den mutil ua, Valabregako Bikendi. —A, sastraka! esan zuten nexkak irri-karkaraz; saski eder bat nai, nonbait, eta maite duela siñestarazi zion. Orra baztar otan den nes-ka-rik ederrena, oñutsik dabillen Bikendi senargai duela! Ta guziek ada-rra yoka asi zitzazkion.

Ordun Tavenek, zear-begiraka esan zien: urte txar zuei, azi gaizto oeri! Rumecak zoratuko al zaituzte guziok! Yainko ona balebilken bere atsetokian, eta irrigarri uken olakoentzat.

Eder dun zoro zoroan Bikendiri irri egitea! Ez baitakizute zer balio dun beartsu izan arren. Entzun gertakari au. Yainkoak aldare-aurrean egindako mirari dun, eta gure egunotan gertatua; beraz egia. Luberongo

malkorretan bizi guzian artzai izandako gizon basati bat unan. Zartzaro-an oartu unan, gorputz gogorra illobirantza makurtzen zitzaiola. Peka-tuak aitortu nai bada, bear denez, eta Done Eukariko baselizako apez-a-rengana yo zinan. Valmaseca-n bakar ta zorzor, ez Elizik, ez baselizik etzinan oiñez ukitu lenbizikoz Yauna artze ezkerro, ta buruz zekitzan otoitzak ere aaztu zetinan. Etxola utzita igo unan bada baselizera, ta an lurreraño makurtu unan apaizaren aurrean. —Zer ogenik dakartzu? gal-degin zion apezak maitaro. —Ai ene! erantzun zion zaarrak; beinola txori buztanikara bat nere artaldearen gainean zebillela (artzaien adiskide aundi baita), arria irazi nion, eta nai ez ta il nuen pinpin gaixoa. —Gizon au, berariz ari ez bada, eroa duk, esan zuen apezak berekiko. Ta ote zan yakiteko, aurpegira begira esan zion: arako kako artatik zilintza ezazu yaka, seme, ta artean asoluzioa emanen dizut. Apezak esandako kakoa, elizatzxoan zearka sartzen zen eguzki-izpia zen. Agure gizagaxoak erazten du yaka, ta siñeskiro iseki ere bai, ta zilintzan gelditzen da argi-izpitik. —Gizagaxoa! esan zion apezak, eta zarraren belaunari elduz, nigar-malkoa zeriola, nik zuri asoluzioa eman? esan zion. Ene! nik bezat egin nigar, eta zuk eskua eda idazu, santu aundi baitzara, ta ni pekatari aundi!

Otan bukatu zun Tavenek, neskeri irria atertu zien kontu au. —Ikasbidetzat dun au, esan zuen Laurek, eta egi biribilla. Zergatik irri egin soñeko zarpildunari? Ille aulak azuri ederra estali zezaken. Bañon aria ar dezagun berriz. Gure etxeko neska mats-alea bezain gorri gelditu dun Bikendiren izena entzun orduko. Bai bide dun zerbait. —No, ederra, zenbat iraun zuen osto-biltzeak? Lagunarekin orduak aazten ditun, eta maitearekin beta eskas. —Ekin, ksku-biltzaileak! ez al duzute aski, maxioliariok? erantzun zuen Mireiok. Zuek santu bat ere ipernuraziko zinukete. Orain, zueri bostak emateko nere gaxtean mojategi batean sar-tzera niyoan. —Ut, ut! esan zuten ago batez andereak: Magali ederra bezala? Maitakeriak iguin eta Arlesko done Baladiren mojategian itxi zen bezala?... —Nore, i kantari ona aiz; nai dunanean belarria zoratzten dun, eta kanta ion Mireiori Magaliren kantua. Igespide aunitz zituela, alegia, maitearentzat, bere burua maats-aien, egazti, argi-izpi, biurtzen zularik; eta alere maitemiñak artu zuela.

—Magali zoragarri!... asi zen Nore, ta andereak bizkortu zuten lan-ekiña ta biotz-argia; ta martiñar batek udaurrenkantua asi ezkerro gañera-koak lagun egiten dioten bezala, nexkek ere, saldoan asi zuten leloa.

Magaliren kanta.

Magali zoragarri, adi leiora, entzu ezan nire goiz-kanta; txistu-arratzen kanta.

Zerua izar zegon, enbatak askaturik, izarrak, ordea, i ikusiki, zurbildu egiñen.

Ostoen otsak adiña ez neri axola ire kantak; uin urdinetara nien, ni itsas-aingire egiñen.

Ai Magali, itsas-aingire egiñen? ni arrantzale egiñen; atzemanen.

I arrantzale egiñen? sarea yaurtiren?; ni egazti biurturen; zabaldiak iraganen.

Ai Magali, i egazti biurturen?; ni eiztari egiñen; eizaturen.

Eper ta artaxorieri segara edaturen?; ni belar biguin egiñen; larrean izkutaturen.

Ai Magali, i pitxi-lore egiñen?; ni ur garbi egiñen; ureztaturen.

I ur garbi egiñen?; ni odei aundi egiñen, eta Indietara igesegiñen.

Ai Magali, ik urrungo Indiak ikusiren?; ni itsas-aize egiñen; eramanen.

I itsas-aize egiñen?; nik alere igesegiñen: eguzkiaren argi-izpi biurturen.

Ai Magali, argi-izpi biurturen?; ni musker biurturen: i edanen.

I sasitarteko arrabio biurturen?; ni sorgiñen argi: illargi biurturen.

Ai Magali, i ilargi legun biurturen!; ni laño eder biurturen: estaliren.

Estali arren ez ni atxikiren: ni arantzartean sorturik, arrosa garbi izanen.

Ai Magali, i arrosa eder biurturen?; ni mitxirrika biurturen: muñ emanen.

Laister, laister, maite, ez nauk beñere atzemanen: baso ospelean aritz ni biurturen.

Ai Magali, i zugaitz illun biurturen?; ni untz-aien: laztan emanen.

Laztandu nai banauk zutoin bat laztanduren; ni done Baladiko mojegian mojatxo txuri biurturen:

Ai Magali, i mojatxo txuri egiñen?; ni konpesore egiñen: entzunen.

Ontan, andereak ikarak artu, ta aien eskuetako urre-kuskuak erori egin. Esan zioten Noreri. Ots, arin! zer egin zun Magali gaixok mojatan, lore ta aritz eta ilargi ta eguzki ta odei ta egazti ta belar ta arrain izan ondoren?

—Kanta bukatzera nioan, esan zien Norek. Zertan ari giñan? mojegian sartu zela, ta maiteak konpesore egiñen dela. Ikus beste oztopo au.

Mojegian sartzen baaiz, illeta-eresiak entzunen, eta mojaen erdian il-yantziz ni edirenen.

Ai Magali, ik illarena egiñen? ni lur biurturen: idukiren.

Siñetsi bearko diat egiz ari aizela: toik gazte, oroigarritzat, nire kris-

tal-eraztun.

Ai Magali, zintasun au esker onez artzen diñat. Begira goiko izarrak:

i ikusiki zurbildu egin ditun.

Nore ixildu zen: iñork ez txintik ateratzen. Zein ederki kantatzen

zuen Norek: ibaiak deramatzin iraurbelar-izpiak antzo, batean lagun egi-

ten zioten besteak zintzo ta eskurakoi.

Au egueldiaren ederra! esan zuen Norek bukaeran. Igitariak igitaiak

muntegian garbitu zituten gerlia kentzeko. Atzi izkigun, Mireio, Yondo-

ne-sagar batzuk; gazta berria ekatzen, eta atsal-azkaria egin dezagun

basakapean.

IV EZKONGAIK

Iru mutilek irrikatzan dute Mireio.— Ilariren artalde.

Lili-ubel-aroan, badoazi bikoteak itzalez itzal exkute-biltzera. Itsa-soak bere bular aserrea adiskidetzen du ta arnas biguin dario titi guzieta-tik. Ordun, asten dire ontzi ta txalupa saldoka Martega-tik, eta itsaso barean arraun-egoak edatuki, arraintzara doazi. Ageri ere dire ordun andere garatuen artean, nexka-saldoak eultze gisa, naiz artzai, naiz kon-des, eder-izena artzera. Badire senargaiak Crauen, gazteluetan. Basaka-bordan iru azaldu ziren: beorzai bat, beizai bat eta artzai bat: mutil ede-rak irurak.

Aurrena Ilari artzaia. Milla ardiburu baomen, negutean Entresengo aintziran larre gazian larratzen zirenak. Maiatzean, garia kozkortzean ardiak berak omen zeramatzin Alpeetako goi ozkirrietara. Esaten ere da, nik bai siñesten, Yaundone Mark-ez, beratzi motxalek iru egunetako lana bazutela aren ardiak moztan; eta aiek moztu-ala, beste batek artille zuri astuna eraman, eta beste batek, aiek arin ustutzen zuten txanbilla, bete.

Beroa aultzen zenean basaburuetan elur odeia zurrunbilloka astean, ikustekoa zen aren artalde, Delfin-erriko goiko ibarretatik zabaldiko negu-larrera yeisten zenean! Ikustekoa zen artalde aberats ua maldarre-tan beera! Aurretik urte-bildotsak zoazin ziripurdika, lerroan, beren artzaitxoarekin. Bildotsen urrena asto zintzarridunak naaste, ta astakume ta asteme, atzetik astogaiñean astazaiarekin. Asto orien gaiñean eramaten dire yaki-edariak eta artzairen tresneria, ta axuri unatuak eta ardi illen larru odolduak. Urrena, saldoaren buruzagi antzo, bost aker adar-biurri, begi-ratuoker, elkarren parean, zintzarrieri buru-kulunka eragiten zitela, eskainka-antzean. Urrena auntz-amak antxumeekin, urrux yostalariekin eta axo eskukoiekin. Saldo yale ta baztarzale au, auntzaiaren mendean zoaien. Urrena, muturra yasoaz aari aurrelariak, belarri inguruan adar iru-biurrekin, eta saldo-nagusi direlazko bizkarreko purpuxetekin. Aurretik mutil-nagusia, yaka latza bizkarrean, artaldeak atzetik ingura-tzen zutelarik. Eta auts-odei tartean an ageri ziren aurrena laisterka ardi umedunak, axurien marrakari marraka luzez erantzuki, mortxilak lepoan eta arrotzen zuten autsez, antxu ta ille-aari otzan estaltzen zituztela.

Mutil-nagusia eta artzaia noizpenka oi egiten zien zakurreri «itzuli» esanaz. Azkenik bazetorren talderik aundiena, meaketan pike-txi-mika zuten arkazteak, berantardiak, bi aldiz umatuak, umeak kenduak, eta ume-egiteko zeuden sabel-nagiak. Atzetik gibel-saltoa; antzu, urgun, ortzik bageko, ezin gainkatuzko aari, elbarri, adarrak eta ederra galduak. Guzi au: auntz, ardi zar, arkazte, elbarri, Ilarirena zen. Menditik etxera-koan eundaka aurretik igarotzea aren begiak atsegin artzen zuten. Artzai gaztea, artzakur zuri aundiek larrera yarraitzen ziotela, larruzko zango-zorro belauneraño lekatuekin, astigar makilla lodi bat eskuan, funtsez eta aurpegi naroz, David ederra zirudin, arrastirian bere asaben idoietan gazte zelarik ardiak eradatzen zituenean.

—Ara Mireio, arontza ta onontza Basakaborda aurrean, esan zuen artzaia. Enel egi esan zidate artaz; zelaiean ez mendian ez itxuratan ez egitan ez diat aren ukondoraño den neskarik ikusi.

Ilariri muziñ egiten dio Mireio.

Ua ikusteko soilki artaldetik alderatu zen Ilari. Ondoratu zitzaion eta mintza-ikaraz esan zion: mendixkek igarotzeko bidea erakutsiko al didazu? ezperen ortik aterako ez naizen bildur naiz. —Bide auxa zuten artzea besterik ez duzu, erantzun zion mendi-neskak; zoaz gero Peira-malako eremuan barna, ta zoaz ibar okertsuan barna, ta atzenean billa-tuko duzu arkupe batean illobi bat, arrizko bi gudu-nagusirekin. «Antziñate» deitzen zaio ari. —Eskerrik asko, erantzun zion artzaia. Nire xakia duten milla ardiburuk Crau aldenbeste igarotzen dute gaur, biar mendira igotzeko. Artaldeari aurretik natorkio bidea erakusten, larreak artzen eta gau-leku onak billatzen. Nire ardi-yende au obereneta-koa da. ta ni ezkondu banendi, nire emaztea egun osoan urretxindor xinta entzunez bizi litake... Ta zuk nire esku-ekusia artzeko zoriona banu, eskeiñko nizuke ez urre-bitxirik; zuretzat egin dudana ezpel-edontzi berri ukigabe au. Au esanda maiteki kolkotik atera zun ezpelezko edontzia. Atsedan-orduetan olakoak egiten astia ematen zuen arri baten gaiñean. Aizto bat, beste gabe, bikainki lantzen zitun artalde zuzentzeko kriski-tiñak eta lepo-ustaiak eta ezurrezko yoale-miian txori ta lore ta nai bezan-bat edergailu egiten zitun. Edontzi ua ikusi bazendute, etzenuten siñes-tuko artzai-aiztoz egiña zenik. Inguruan larre ugari loretsua zedukan, eta bi basauntz larrea yaten, edontziaren belarritako. Beerago iru nexka zora-garri eta artzai bat zugazpean etzanda. Nexka xaxtrakak artzaiarengana

urbiltzen ziren ixilka, ta saskian zeramaten maats-morkaetatik bat aboratzten zioten. Ametsetan ari zan mutilla, parrez esnatu, ta nexketako bat ikaratu. Erroaren kolorea izan ez balitza, iduri aiek bizirik ziruditen edontzi artan. Berria zen, oraino uki-gabea.

—Begien kilikagarri da, naski, esan zion Mireiok eskuekusi ori, baño nire senargaiak badu ederragorik: nireganako maitea. Ark irrikaz begiratzten didanean, begiak lurreratzen ditut, eta sekulako atsegiña dit. Au esan neskak eta artzaia, anak arinduz, iratxo bezala itzali zen. Ilari artzaiak edontzia lengo lekuratu zuen, eta geldi geldi illunabarrean bordatik aldegin zun, alako nexka ederra arengana ez ta besterengana zegoelako.

*Veran beorzaia.— Alaba eskatzén dio yaun Erraimuni.—
Mireiok muziñ egiten dio oni ere.*

Agertu ere zen Basaka-bordan Veran, beor-zaia, Sanbun bizi zena. Sanbuko zabal dietan, larranbilludietan eun beor zuri zitun, seska yeikien morrozle. Eun beor zuri, gesal-belarra antzeko motots ederdun, aizturrez iñoiz ukigabeak. Agokorik bage ziztuan zioazelarik, aien muiñoak maitagarriren lepoan adatsa bezala arrotzen ziren.

Lotsa iretzat, giza-aria! Camargako beor zuriak ez dituk egundaño menderatu ez esku-atseginka, ez aztal-eztenka. Amarruz atzemanda ikusi ditiat batzuk gesalbelarretatik urrun; baño alako batean yauzi bizkor ustekabekoz, uzkailli dite gañekoa, ta ordun laugainka ikusi ditiat ogai legoa bidean aizea arnastuz, eta bein Vacares-era ezkerro, an yaio baitziren, kresal-urriña lasai artzen. Azi basati orrek itsasondoa maite baitu, Neptunen gurditik igeseginda, oraino apar-zirta dite bizkarrean. Eta itsasoa asarre dadinean, eta zerua goibel dadinean, ontzien unamak eten direnean, Camargako moxaleri atsegiñ-irrintzi zeritek. Ta isats luzea zaaro antzo iñarosten dite ta lurra aztarrikatzen, yainko izugarriaren eztenak eraginki; ark sortzen baititu naspillaka ekaitz eta ugolde, ta ark irautzen azpikoz gora itsasoaren ondarrak.

Veranek eskuarki bere beorak Camargan larratzen zitun. Beinola, eginbeorak Craura eraman zun, eta Veran, Mireioren landetxerantza zuzendu zen. Camargan, alegia, ta arako Rodanen agoetaraño otsa baitzen, eta izanen ere luzaro, Mireio neska ederra zela. An azaldu zen lerdan, arles-yaka luze gorrixta soiñean musker-bizkarra bezalako gerriko nabarraz tinkatua, ta ezko-ginbaila eguzki izpiz dirdaigarri.

Ta yaun Erraimunen ondora ezkerro, esan zion: egun onik: ni Camargako ugaldetarra nauzu: Petiri itzaiaren billoba. Aurpegi-antzaz

ezagutzen al nauzu. Gure aitona zena gutxienez ogai urte lerroan bere beorrekin zure larrainean eultzilari ibillia duzu, Aintziradi ontan, gure aitona gizagajoak iru beor-uztar zitun, gogoan al duzu. Baño orantza zenbat azi den bazenekusa! Gaur gero uztaro da. Onezkero zazpi beor-uztari baditugu... Urte askoz, seme, ugariturik ikusiko al dituk larrera eramatean. Zuen aitona ezagun diat, aspaldidanik adiskide. Baño gorputza izozten digun adiñera iritxi ezkerro, su ondorako gelditzen gaituk, eta yoañ dituk adiskideak. Baño, ez da au guzia, esan zuen gazteak; ez dizut esan oraino zer dakardan. Maiz aski, Crauko yendea agotzetara Sampura datorrenean, gurdia zamatu bitartean, Crauko nesketaz dugu yarduna, ta zure Mireio ain nire atsegiñeko adierazi didate, zuk Veran orobat arki bazeneza, sui bat ninduzuke. —Veran! Yainkoak ala letsa! esan zuen Erraimunek; nire adiskide Petiri beorzaiaaren ondorengo urtume batek edertuko nindikek. Eta Yainkoari eskerrak eman-antzean eskuak zeruratuz esan zun: —Neskari atsegin bai atzaio (bakarra izaki ta au diagu kutuna), ezkontsari aurrekotzat nire onespina ematen diat, eta betiko iraun ezak.

Au esanda, belakoan otsegiten dio alabari, ta itz bitan azaltzen dio aren asmoa. Neska ikaraz, zurbil, begi-larri onela mintzatu zen: Aita, zer asmo du zure buru zurrak? Onen gazte ta ondolik astandu nai nauzu? Noiz edo bein esan izan didazu, itzematea zuurki egin bear dela, ta lenik ezkongaiak elkar ezagutzea on dela. Eta norbait ezagutzea aski al da?... Ixildu zen eta aren aurpegi naasian gogoeta goxo bat agertu zen, goizeko euritean loretxoak ur arre tartetik ageri diren bezala. Mireioren amak onetsi zitun aren itzak, eta beorzaiaik par-irrika esan zun: Erraimun yauna, ba-noa; Camargako beorzaiaik eltxo-zizta ezagutzen baitu, naski.

Urri zezen-ezlarria.

Uda artan bertan Camargako larre latzetatik etorri zen bordara, neska ikustera, Urri, zezen-ezlarria. Camarga basatiko zezenak beltzak dire, beltz, izu, nonnai ospatuak. Eguzki-izpi gorietan, izoztean, eta ugoldeetan, Urri an zebillen aiek larratzen urte guzian. Eize-tartean yaioa, zezen tartean azia, zezen-itea zuen, eta begi izua, ta kolore illuna, ta aiek bezain gorputzera ta barren gogorra. Zenbat aldiz, yaka lurrera egotzita makilla artuz, beien errapetik zekorrek erauzi zitun, eta gero, bei aserrearen bizkarrean makilla sail bat autsi, beiak marruka ler-basora igesegin ta burua zemaika itzultzen ziolarik! Zenbat ergi ta zekor uzkailli zituen Camargako

xaki-aldietan! Oraino bekainean baitzedukan tximista antzeko ebaki-ondoa, ta gogoan zedukan, noizbait belargazi ta odarra odoldu izana.

Xakiegun aundia zen. Donamarietako, Faramango, Albarongo ta Urgeldietako zezenak biltzeko, larrera bialdu zituzten eun zaldizko bizkorrenak eta oituenak. Toki yakiñean yendalde aundia zegon bero bero, larrain aundi bat ixten. Ikaraturik, zabaldu gesalean bazetozen eriosuar irureun ta geiago zezen eta ergi, aize-orroa bezala, lezka ta lubeazunak lerdakatuz. Larrean atzematera yoan ziren beizai kementsuak, eztenez eragitenago diote aien laugañari. Laister iritxi ziren xaki-lekura. Beitaldea ikara ta ixil gelditu da. Beizaiak ordea, bizkarra zirikatuz, larrain-ingurua iru aldiz ibillarazten dite, aspertu gabe esetsiz, zakurrak pitotxa bezala, Luberongo arranoak sapelatsa bezala. Nork uste? Urri, oi ez bezala, beorretik yeisten. Zezenak ate-ondoan bildurik, ikaratzen dire biziki. Laister ateratzen dire erdira bost zekor zerua buru-kulunkaz zulatu nairik. Urri, aizea bezala oldartzen zaie; aizea odeien atzetik antzo, laisterka esesten ditu, edo zirika edo aurea artuz, edo aurean dantzan, edo muturreko bizkor batekin, zorazten ditu. Erri guzia zoraturik txaloka dago. Urrik, autsez beterik, eltzen dio alako batean adarretatik zezen bati, ta buruz buru indarka eusten dio.

Zezen beltzak adarrak askatu nai ta gorputza okertzen du ta aserrez marru egiten du ta odol apar ta kei dario. Alperrik aserrea alperrik indarka! Beizaiak bizkarrarekin antzez eusten dio, lepoa okertuz, eta beste aldera bapatean bultzatuz lurreratzen du indarrez, eta orma gogorra bezala zezen eta ezilari lurrera erroizten dire. Oiu ikaragarri batek millizkak inarrostean ditu. Ori duk, Urri, ori! dio erriak. Eta an doazi bost gazte bizkor zezenari eustera xakia (marka) egin bitartean. Urrik burni goriz bizkarra erretzen dio. Arlesko neska gazte batzuk, beoka zurien gañean zangalatrau datoz laugainka, bular-arnaska ta matail-gorri. Eskeintzen diote Urriri adar-ontzi aundi bat ardo, ta aldegiten dute zabaldian barna auts-odei tartean. Atzetik doakie zaldizko-sail bizkorra. Auts-odeia laister txarotzen da. Urrik zezenak gogoetan, eta eziketa. Lau ziren oraino xaki-bearrak; baño belar ugarigoan segariak kementsuago lan egiten duten bezala, zezen-ezlariak ere indar eta burruka, lau zezenen bizkarrak auldu zituen. Atzenekoa nabarra zen eta lasa lasa larratzean ari zen: Badoakio Urri. Aski duk Urri, aski, dirautsoe itzai zaarrak. Alperik esan! Zezen nabar arengana badoa, ezten-aga muturrez aurrera, ta kolkoa zabalik eta izarditan, oldartzen zaio. Zezenak geldi igurikitzen du oldarra ta muturraren erdian artzen du burnia. Eztenaga zartatzen da, ta zezen mindua aserretzen da biziro. Urrik yauzi eginda adarretatik eltzen dio.

Zezenak berekin derama, ta bien artean laisterka zelaieko gesal-belarra aztakatzen dute.

Arlesko beizaiak, zaldiz, eztenagaetan tinkaturik, burruka lazgarria Urgeldietatik zekusaten. Aserre bizian, gizonak zezena eskuratu nai, ta zezenak arrastaka deraman gizona inarrosi nai, bere mingain apar-yarioz mutur odoldua milikatzen duelarik. Zezena nagusi!... Zakar-pilla bezala amildu da, zezenaren laisterka burrundarekin. —Illarena egik! Illarena egik! esaten diote alde guzietatik. Eltzen dio zezenak adar-muturrekin, eta buru aserreari eragiñez, zazpi kana gora yaurti du atzera. Millazkak dardar egin zuten sortu zen deadarrarekin. Zezenarengandik urrun erori zen Urri gizagajoa auzpez, larriki zauritua. Ordudanik etzion aldegin aurpegiko ebaki-ondo itsusiak.

Urri ta Mireio iturrian izketan.

Iritxi zen bada Urri Mireioren billa astakilloz yauntzita, beorgañean. Goiz artan, neska bakarrik zegoen iturrian, eta beso uts, eta magala bilduki gazta-zumitzak garbitzen ari zen azari belarrarekin. Aitarren!... zein ederra zegoen, ointxoak iturriko ur garbian beratuz. Urrik esan zion:

—Egun on, eder; zumitzak garbi bitartean, arren, beor zuri onek edan dezala, iduri bazaizu. —Emen badago ura ugari erantzun zion; askan edan dezake gogo dun guzia. —Ederra, esan zion gazteak, emaztez edo arrotzez Errege-basora yoanen baziña, etzenuke zumitz garbiketari ari bearrik, bei beltz izu aiek ez baitire yeizten eta an emakumeak lasa bizi dire. Andik itsas-orroa entzuten da. —Gazte, erantzun zion neskak: zezen-errian neska guziek aulkeriz iltzen dire.

—Ederra, lagunaren ondoan ez dago aspertzetik. —Gazte, urruti aietara doanak ur gaziak edaten omen ditu, ta eguzkiak aurpegia erretzen omen dio. —Ederra, piñupean naiko itzala bazenuke. —Gazte, piñuetara suge muskertsu ta biurriak igotzen omen dire. —Ederra, ango burio ta koartzak Rodano-ertzeko sugeak antzematen ditute. —Gazte, ez aserretu, zuen piñuak gure basaketatik urrun daude. —Ederra, apezak eta neskak ez omen dakite urrengo urten ogia non yanen, esaera zarrak dienez. —Gazte, nik nire maitearekin yan ezkerro, besterik ez dut bear nire kabia uzteko. —Ederra, ola bada, maite nazazu. —Maiteko zaitut esan zion Mireiok, baño zure eztenaga lenago loratuko da; onako muñook, ezkoa bezala lenago beratuko dire, ta lenago yoan al diteke itsasoz Bausko irira.

V BORROKA

Mireio ta Bikendi maite-ametsetan.

Zumar txurien itzala luzatzen ari zen. Vanturko aize goxoak aizegiten zuen, Eguzkiak bi orduko bidea zedukan izkutatzeko. Nekazariak noizpein begi ematen zioten eguzkiari, arratsa noiz etorriko, beren emazteek atal-ondoan eserita ikusteko.

Beizala bazoaien bere aldetik, eta iturriko neskak eman zion etsipenak burua nasten zion. Aldiz aldiz, aserreak edo lotsak bekokira odola biltzen zion. Zelai-zear laisterka, iraiña gogoanago ta aserretzenago zen. Ainbesteraño, alegia, arkoskoekin ere burrukatuko baitzen eta ezten-agarekin eguzkia ere zulatuko baitzuen. Sasitik aizatzen den basurdea alaxe dabil Muñoz Muñoz Olinpo beltzean, eta atzetik darraizkon zakur-rengana itzuli baño len, illea lazten du, ta letagiñak arteetan zorrozten ditu. Beizai suminduari buruz eta bide beretik zetorren txairo Bikendi, atsegiñez beterik, neskatzak goiz batez masustapean esan-itz goxoekin ametsetan. Duranako seskak bezain lerden zetorren, eta aurpegitik zoriona ta maitasuna ta pakea zerion, eta aize biguina kolko zabaletik sartzen zitzaion.

Muskerra bezain arin zebillen oñutsik arri borobillen gañean.

Askotan, lurra itzaletan yartzen deneko ordu ozkirrian, irusta-belarra barrutian otzak zimurtzen dunean, Bikendi, neska ederraren bordara urbiltzen zen eta an itzulinguruka ibilli, mitxeleta bezala ta izkutaturik, urrezko txorruaren xinta edo zotal-txoriarena ateratzen zituen, eta neska maitea, yakiñaren gañean, deia ezagutuki, laisterka eta izkutuka elorri-esipera zetorren, biotza pilpil zegiola. Ilargia kukupearen gañera zabaltzea, illunabarreko uda-aizeak galburuak maiteen bularra bezala kulunkatzea, ta orkatzak eiztariengandik iges, egun osoa eman ta bakarrik bere burua sasitartean eta arkaitz dorre tartean ikuski senti duen atsegiñ berdingabea, fitsik ez dire, Mireiok eta Bikendik ordun senti zutenaren aldean. Ixil itzezin, ordea nire ezpañak, esiak belarriak ditu ta. An itzalpe izkutuan bien eskuak elkartzen ziren ezarian ezarian, eta estutzen gero. Ixillaldi bat ondoan, oin-muturrez arri biribiliek amiltzen zituten. Eta besterik esateko asmatzen ez ta, mutillak par-murriz artean bere lanbideko gora-berak yalkitzen zition: zenbait gabez atari zabalean lo egiten zuela, ta bordetan

zakurrek ozkatu egin zutela noiz edo bein, eta zauri-ondoak an zeduzkala. Neskak, aldiz, egunezko lanak, eta gualdikoak, eta gurasoen asmoak, eta auntzaren autsiabarrak: lorean zegoen maatsondoa txaro morroztu zuela. Alako batez, Bikendi etzen bere buruaren yabe. Belar aundiaren artetik basakatua bezala narraz etorri zen nexkaren oñetaraño. Baño, ixo nire ezpañak, esiak belarriak ditu ta. —Mireio, idan musu bat, esan zion Bikendik. Mireio, ez yan ez edan negon; ainbesteko maitea biztu didan. Mireio, ire arnasa nire odolean sartu nai niken, eta aizeak eramaten zidan. Ire gonaren magala bederen utzadan, musukatzeko. Egun eta eguzki ari nadin musuz betetzen! —Bikendi, ori pekatu itsusia duk, esan zion Mireiok, eta otaxoriek eta gorribeltsek zabalduko ditu bezela maiteen ixil-gordea. —Ez izan orren beldurrik; biar bertan aizatuko nik Crautik asita Arlesko mugaraño dabilten otaxoriak. Mireio, iregan Paradisua zekusanat... Entzuidan, Mireio, zion yaun Anbrusiren semeak; Rodanon badun belar bat, guk belar-kizkur esaten dioguna. Bi lore ditin, bata bes-tearengandik bereix, txapar bakoitzetan, eta ibaiaren ondarrean. Maite-aroa elldu zaitanean, loreetako bat gañera ateratzen dun irriz, eta eguzkiari eskatzen zion pinpina zabal dezaion. Ain ederra ikustean, bestea ernatzen dun, ikustekoa! ta lagunarengana maitaro igeritan zoaien musu bat emateko bere aienak luzatuz, gorbela-rengandik bereizi ta, txortena autsiz, bere eskuko, baño iltzeaz, eta muñ egiten zion bere ezipain zurbil-lekin, lagun zuriari. Mireio! musu bat eta gero eriotza... Bakarrik geuden ta... Neska zurbil zegoan; mutilla zoraturik, begira zegokion. Nasialdi artan, basakatua bezala yeikitzen da bat batean. Neskak, ikaraturik, kentzen dio eskua gerriatik, baño ark berriz eltzen dio. Baño itzezin, ixilago, nire ezpañak, esiak belarriak ditu ta. Utzak, zion neskak intzirika, utzak, zion makurtuz eta burruka. Baño mutillak, atsegiñ beroz estutzen du, ta taitar egiten dio mataillean. Neskak atzimurtzi egin zion, makurtu zen, eta igesegin zion parrez. Eta urrundarik maxioka kantatzen zion: «ator berriz, ator berriz!...» Onela illunabarrean beren garia ereiten ari ziren, ilargi-gari ederra, Yainkoak erregeeri naiz nekazarieri ugari bialtzen dien esku-ekusi loratsua.

Urriren eta Bikendiren erronka.

Bazoaien bada illuntzean zabaldian barna saskigille lerdena, Urriren bide beretik. Tximista lenbiziko zugatzarengana bezala, aserre biziz esteak yaten, onela mintzatu zitzaion bei-ezlaria: —I al aiz, ardi-semea,

Mireio lilluratu duna? Ordun, zarpail orrek ara oan ezkeresaio, ez didala axolik arengatik eta aren erbiñude-ezpainengatik, ezta ire aragia estaltzen dun zatar zarrarengatik, emagixon eder; bai aiz? Bikendik dardar egin zun. Barrenak su artu zion berela, ta biotzak yausi egin zion suziriko antzo. —Doillorra, ezurak autsiko diat, gerriak biurrituko ditiat atzaparrokin, erantzun zion leoi arre gosearen begiratu batez. Eta au esan bitartean, aragi beltzak dardar zegion. —Buruz arripilla iriyoko diat, lapurra esan zun besteak; ire eskuak aulegi dituk; ez duk balio zume bat biurritzeko; itzalez itzal ibiltzeko ta alperkerirako baño. —Bai, erantzun zion Bikendik sumindurik: zume bezala lepoa biurrituko diat. Iges egik, bada, iges nere aserretik; ezperen, Galiziko Santiago arren, ez duk geiago Camargako millazkarik ikusiko; onako bur-nizko eskumutur onek ezurak eioko ditik eta. Bere aserrez norengan irauli arkitu zulako pozez, beizaiak muzinka erantzun zion: itxok, kaiku, pipa biztu bear diat. Eta au esanda, atera zun sakeletik aker-larruzko toxa ta andik pipa beltza, ta irazeki bitartean, nardaz esan zion Bikendiri: amak seaskan eragiten zian bitartean ez al zian Joanes Artzaren ipuina kontatu.

Yoanes artza gizon indartsua uan. Bein batez nagusiak bi idi pare-ekin bialdu zian galtzua urratzera, ta zer egin omen zian? Artzai batek aari-eulia bezala artu idi uztartuak eta airean bota zumartxuri baten gañe-raño. Arraio ezereza; bearrrik etzegok emen zumartxuririk! —Lotsa gaiz-tokoa, esan zuen saskigilleak, i ez aiz astoa alor-mugatik bialtzeko ere, urdea, mingain utsa aiz! Bikendi mugimentu gabe, eizezakurra baseizea-ren aurrean bezala, arerioari bidea itxiz zegoen. —Yetxi adi zaldikotik, yetxi! zion Bikendik oiuka. Ez aiz yetxiko alper arrandi-aundi ori, ez!... Yetxi adi, edo eratxiko aut. Ikaratu egiten aiz? Atzeraka oa? Orain ikusi-ko diagu nork esne ohea edoski zun. Eta i, azi gaiztoa, gizon bizarduna aiz? Estekatuko aut, gari-bala bezala. Ik itsusitu al duk landa ortako Mireio, inguruetako lorea? Nik garbituko ditiat ire iraiñ oriek, nik, ire odolarekin, odolik baduk beintzat. Beizaiak aldiz erantzun zion: arre, arre, sukal-maitale, itxok, or noaiek. Eta berela yeixten da zalditik.

*Burruka.— Bikendi nagusi.— Urrik azpikeriz, burni-agaz yota
zerraldo uzten du Bikendi.*

Aizatzen dute soingañekoa; eskuzarta egin dute; aizea ere ikaratzen da; aien oiñenpean arribillak amiltzen dire; oldartzen dire elkargana bi idi

bezala. Bereolaxe, bi idik, urruti eguzki bero izpitara bei gazte beltz guria otalurrean ikusi orduko maite-marrua ateratzen dute lezka-tartean eta barnean tximista lertuko bai litzairen, maiteak bertan itsutzen eta zora-tzen ditu. Ta aztarrika bata besteari begira, arnasa artuz, burua makurtu-ki elkarri eltzen diote talka-ots aundiarekin. Burruka luzea ta gogorra dute, maiteak moskortzen baititu, maitasun bizkorrek eragiten die ta ziri-katzen ditu. Bi txapeldunek olatsu ukabillkatzen zuten elkarren burua. Urrik ortzetako ederra artu du, ta aundiagoaren eskainia ikusita yasotzen du asarre bizitan bere eskutzarra, ta gabia bezala Bikendiren gañera egozten du! —To, to zartako au, errukarria! —Aizeputz, ikustak bular-tsu naizenez, ziotsaten elkarri. —Begira-itzak nire eskuek egindako ube-lak. —Eta ik, arraio orrek, begira zenbat untza odol ixurtzen duan. Eltzen diote elkarri, inñarosten dire, makurtzen eta zutitzen dire, oñez oin, soñez soin; biurritu besoak eta marruskatu, bi suge kiribildu antzo. Luzaro zuti, zotuku bage daude. Biotz pilpirak entzuten dire, eganagi baten egaketa bezala. Tinki ta ixilik, bata bestearen babesean. Gardongo zubi arrigarriaren zubi-bularrak dirudite. Bat batean askatzen dire, ta ukabillak estutzen ditute; berriz zapaikiak zaparrak yotzen du; berriz ase-rreak estutzen ditu ta ozka ta atzamarka ari dire. Ene! Bikendiren ukal-diek! Ene, beizaiaren muturrekoak! Ukabilko izugarriek ematen ditio, baño Valabregakoa, kaskabarra bezala usu, an dabilkio inguruan yauzika furrunda bezala. Oraintxe bai, dio saskigilleak, burua autsi bear diat! Baño indarra artzeko atzeraka egin zun bitartean, eltzen dio laister mea-ketatik Provenzakoa legera, ta sardeak garia bezala yaurtitzen du burutik atzera, saietsez zelaia yotzeraño. Bil ezak zitua, bil ezak, muturkatu dukan lur ortan, eta autsak atsegiten badik, yan edan ezak ar orrek nai adiña. —Aski duk itzik, eroa, irugarrenean bukatzen duk burruka, esan zion gaz-teak, edena zeriola. Odola igo zitzaion ille-muturretaraño. Yeiki zen erensugea bezala saskigillea, ta bere biziaren zorian ekiten dio Camarga-ko basatiari, ta, gazte izan arren egundaño ukaledia ematen dio bula-rrean. Alderoka asten da basazia; zutik egon nai, baño begiak lausotzen zaizkio. Lurra biraka dabillega dirudio, izerdi otza dario bekokitik, eta berebiziko dunbotsez dorre bat bezala erori zen zelai-erdian.

Crauko ingurua nare ta ixil zegoen. Urrutira zabaldia itsatsoan, gal-tzen, galtzen, eta itsatsoa zeruan. Aatetoak, aateñoak eta basaateak, biz-kar dirdaitsuz eta suzko egoz, aintziraren ertzera zoazin egunaren atzen-izpiari agur egitera. Beizaiaren beor zuriak, zumeletan itsatsa orrazten zuen, eta sabelpean zilintzaka zeduzkan oinburdin aundiak utsik. —Igi-tzen baaiz lertuko aut! Orain ikasiko duk gizonak zigorrez ala eskuz

neurtzen diren!... Otalur ixilean, saskigileak oiñez bulartea estutzen zion Urri elbarrituari. Oinpean iraultzen da, ta abo-sudurretatik odol beltz zikiña dario galgal. Iru indarralditan egiñalak egin zituen saskigillearen oinpetik limurtzeko, ta beste ainbestetan bota zuen zabal legarrera, aparra zariola, begi-okar eta abo-zabal, pizti itsusi bat bezala. —Ikasi al duk, zitala, guziok ez garala ire amaren seme? esan zion Bikendik. Oa Erregebasoko zezenetara ta esaiek nolako ukabil dudan. Aldegik emendik Camarga baztarreño zekor tartera, ire ubelak eta arrokeria ta lotsa izkutatzer. Au esan ta bere eskuko utzi zuen mutil zakarra. Ardimoztale batek bereola idukitzen du ankartean aaria, ta illea erantzi ondoan, ipurgañean xartako bat eman ta bialtzen.

Erramiñez ta errautsez beterik, yeikitzen da saltoan beizaia, ta badoa. Burutapen gaiztok derama zabaldian barna. Biraoka ta orroka doa otsoa bezala, aragiak ikaretan. Zeren billa ote dabil legar eta añar tarteetan? Ene! Tenk egiten du alako batean, eta bere buruaren gañetik dararatzen du ezten-aga, ta erasotzen dio Bikendiri. Au ikustean, laguntzarik bage bere burua ikuski, zurbildu zen eriotzera bai liyoan. Eriotzak ez du ikaratzen; salkeriz bizkorrago zen etoi baten menpean erori-bearrak, ordea.

—Bai al duk bekoki, etoi orrek? esan zun Bikendik, eta martiri antzo etsaia geldi igurikitzen du. Urrutigo, zugaztartearen izkaturik zegoen maitearen borda. Samur samurki aruntza itzuli zen, maiteari agur esateko bezala. Ona, Mireio, iregatik niyoan eriotzera. Bikendi gizagaxoa.

Inka larri artan asperenka ari zen oraino maitearengana. —Yainkoari goraintzi akiok, esan zion Urrik ostots otsez, anker arrek, eta bertan ezten-agaz yo gazte gizagajoa ta zinkurinka erori zen lurrera. Belar odoldua etzin zen aren azpian, eta luzaro bage txiñurriak bide egiten dute aren zango lurreztatueta. Bitartean beizaia laugain ziyoan, marmarika. —Gaur gabea, zion biurri arrek, Crauko otsoak oturutza badi-te legarretan. Bai poza duketela olako otorduarekin!

Crau aldea nare ta ixil zegoen. Urrutira, zabaldia itsasoaan galtzen, eta itsasoa zeruan galtzen. Aatetoak, aatetipi dirdaizuak, eta basaate su-godunak aintzira ertzero zoazin, azkeneko argi-izpiari agur egitera.

Ta beizaia laugainka, laugainka, itxedon bage. —Ots, ots! ziotsaten zangurru-biltzaileak beorrari. Ta beorrak sudupil-begi-belarrieri eragiten zien. Rodano ibaia laister begizta zuten. An zetzan bere uberkan lasai. Aitzulo santuko bidezkarriak bereola egiten du lo, bideak akituta, arru zuloan. Ilargia dizdiz ari zen ur gañean. Ibaiean arraunka zoazin iru ontzilari.

Iru ontzi-zaiak. Iratsoen dantz.

Ontzikoak! oiuegiten du giza-iltzaile koldarrak; ontzi-azalean naiz goñubea eramanen al nauzute nere beorrarekin? —Ator usu, azi on, erantzuten dio maxi-mintzo batek. Krisaillu izekia gora dute, ta arraunen eta agaren tartean an dabilta arrain ekurugaitzak. Beta galtzerik ez dago; arantzak yotzen du. Urbil adi, morrosko, mugona duk; sar adi ontzian usu. Biurria, gibelean eseri zen. Beorra igerian zoaien ontzi-atzetik, muturra zapioeri lotuta. Arrai aundi ezkata-zuriak arrarte barnak utzita, ontzi-gibelean yauzi egiten zuten, ur nareari eragiñez. —Ontzizai! dio arraunlari batek, antzia alderoka asi da, begira! Au esan zuna, alkitoan oiña tinkatuki, arraunean kiribildu zen aiena bezala. —Oartu nauk aintzintxe, dio ontzizaiak, karga madarikaturen bat deramagula, Ontzizaia ixildu zen. Ontzi zarra alderoka zebillen moskorra bezala. Ontzi zarra zarkildua zen; olak ustelik zeduzkan. Yainkoaren tximista! esan zun beizaia lemeari elduz, ikaran zuti yarririk. Norbaitek eraginda gero go ta eragiñago dabil ontzia, artzaia arriz yo ta bizkarrezurra autsi dion sugea bezala. Lagunak, zergatik astiñaldiok? Ni murgiltzea nai al duzute? Ola oiugiten die beizaia ontzi-mutilleri, orma baño zurbilago. —Oraitxe ezin menderatu dut lemea, dio lemazainak. Neregatik ontzia yaikitzen da, ta yauzi egiten du txirdillak bezala. Norbait il duk ik, doakabea! —Nik? Nork esan dik? Ola bada, Satane eraman nazala ipernuko osiñera. —Ai, aaztu zaidak, esan zun ontzizaiak zurbil zurbil, aaztu zaidak; gaur duk done Medarten gaua. Gau ontan, ibaiean ito guziak atera bear dite beren zulo ta zurrunbilloetatik, eta aurpegia agertu bear dite, denik ondarrean egon ta ere. Ara, asi dituk lerro luze luzean. Ara, gaixoak! Oiñutsik ziyoazek ibai-ertz arizura. Soiñeko loituetaatik, ille lizunetik ur erre tanta lodiak yariotzen dituk. Itzalean, zumartxurien azpitik, lerro lerro zoazik, argi irazeki banarekin. Izarretara begira zeudek. Zango kuzkurtuak ondaretik erauziz, buruak oraino limuria daritela, ontzia kalakan eta alderoka zerabilte, ekaitzak bezala. Une oro itzal berri bat ateratzen da ertzero gogo biziz. Bai atsegiñez artzen dutela arnas garbia ta alorretatik datteren urriña! Ikus nola begiak aldatzen dituzten Crauko zabaldira. Oinbesteko zurmiñaldi ondoren, atsegin zaie naski, igitzea, ta soñekoetatik ura dariela begiratzea! Une oro limuri ondarretik itzal berri bat agertzen da. Guziek ikaraz iñarrosten dute osiñeko loa. Badiere zaarrak, gizaki ta emekiak, aragi ta ortzik bageko gizagaxoak. Perka ta mazkar arrantzara yoan, eta perka ta mazkarren yanari izatea gertatu. An ondarrean diyoan

talde naigabetua baal dakusak? Senargaiarengandik alde beren buruak ikusita. Rodano ibaiari izkutatzeko ta beren naigabea murgiltzeko ondarra eskatu zioten neska eder ero aiek dituk. Gazteño gaixoak! Argi-illunean ageri zaiek pilpilka gorbela zikindutako bulartea, ta dariten tanta-ka etzekiat malkoa den ala illeetako ituzura. Ontan ixildu zen ontzizaia. Murgilduak, esku bateanugarra zeramaten; eta ixilik eta astiro zebiltzan ibai-ertzean. Gelldiune artan euli-furrunda ere oartu ziteken. —Ontzizai! esan zun Camargarrak ikara lauorritan; ez ote dabilta zerbaiten billa illunbetan? —Bai, zerbaiten billa, zoribagea! Burua alde guzietara itzul-tzen dite. Lurrean bizi ziralarik erein zituten siñiste-egiteen eta egite onaen billa zebiltzek. Gogo dutena billatu orduko, parrastan amiltzen dituk artaldeak ozkirri atsegiñera bezala. Ta egite ona eskuetan artu orduko, lore biurtzen zaiek, eta mordoxka bildu ezkerro Yainkoari zeraiaioe alaiki ta arekin zeruko atea irikiazten zizkiote Yondone Petiriri. Yainkoak ola ematen ziek erio-osiñean yausi zireneri, beren buruek erosteko asia, batzuk orde, egundu orduko, atzera urpera sartzen dituk. Yainko-nardatzaille, gaixoen zanpatzaille, saltzaille, gizaitzaille, artalde erkitu ori, alperrik zebillek zeruratu dezaken egite on baten billa. Ibai-ondarrean oztopo egiten dite, arkoskoetan bezela, beren pekatu gaitz eta eriotzekin. Mandoa iltzen duk, eta makil-ukaldiak bukatzen dituk; aiek orde, uñen marruan zeruko barka-eske ari dituk noiz arte ez dakitela...

Alako batean, lapurak bezala eltzen dio ontzizaiari Urrik. —Ontzian ura! dio errukarriak. —Atxukilla or dago, erantzuten du lasai ontzizaiak. Asten da Urri ontzia txukatzen eriosuar...

Gau artan, Trinkelako zubian iratxoek dantzan zebiltzan. Eupa mutil, ekin, Urri, aspertu bage! Beorak abokoa autsi nai dik izututa. —Zer dun, Zuri, zer dun? ildakoe ikaratzen al aute? esaten zion nagusiak, illeak lazturik. Gerogo ta illunago ageri zen ibaia. Ura irixten da atzene-ko oletara. —Nik ez dakit igaritan, ontzizai, esan du Urrik. Ontzia aterako da? —Ez, esaten dio ontzizaiak. Begien itxiriki batean pulunpatuko da. Baño ibai-ertzean lerroan dabilta itzal oriek, oinbeste ikaratzen auten oriek unama-muturra botako zigute, esan zuen, eta ontzia Rodano ibaiean pulunpatu zen.

Illunbetatik, murgilduen krisallu zurbil ikaratietatik, ibaiaren alden besteño argi-izpia sortu zen. Ta armiarma, eguzkia sortzean bere ari-tik zilintzaka bezala, ontzikoak ere iratxo ziren, eta argi-izpiari eltzen zioten, eta arin zioazten batetik bestera. Urri ere, ura akalderaño duela, unama aldera esku estuak luzatzen ditu. Gau artan, Trinketallako zubian iratxoek dantza zuten.

VI SORGIÑA

Bikendi zerraldo arkitzen dute Crauko zaballdian.

Argi-urratzean moko-meeak asten dire kantari. Lurra eguzkiaren begira dago, iintzez ta ozkirriz yantzirik. Olaxe, neska eder, apain ostu-bearrak, itxedoten dio «goazen usu» esan dion mutillari.

Crauen barna iru gizon doazi. San Chamas aberatsaren perian izandako iru abere-zain dire. Abereak salldu ta dirua, oi dutenez, mus-zorroan deramate, ta alai diardukite bidean. Alako batean, —Ixo lagunak! dio iruretan batek. Sasitartean zinkurin batzuk aditu-iduri ditiat aintzintxetik. —Yondone Martiñen ezkilli edo Malsanakoa, esan zuten besteak, edo iparrak eragiten dien ostoen otsa.

Ontan, añar-tartetik garbi entzun zuten miñ-oiua. Tink egin zuten. Biotz erdiragarri zen oiua.

—Yesus, ene! esan zuten irurek. Zerbait gertatzen duk emen. Eta ziñatuz, geldi geldi zuzendu ziren karraxi-tokirantz. Karraxiak gero ta bizigoak.

Luzaro bage, ikuskarririk negargarriena ikusi zuten. Belartartean eta arkosko gañean auspez zetzan Bikendi gizagajoa. Eskuñetara lurra gorriturik zedukan eta zumeak barreiatuak. Atorra zarpildurik, belarra odol-durik, eta bulartea zauriturik, mendi bakarrean, izarrak beste lagunik bage, an eman zizun gaua; ta goizeko argi zerbelak betazalak legundu zition, eta aren zaiñ illetan bizia berrituz, begiak idiki zition. Berela iru gizonak bideari utzi zioten, eta zegoan tokira yetxirik, beren soiñgañe-koekin bide-oe bat egin eta besoetan artuz, Basaka bordara eraman zuten, bertanena baitzen.

Mistralek Provenzak olerkari dei.

Ene gaztetango adiskide mami izandako Provenzak olerkariak! nere noizbaiteko kantak entzuten ari zaratenak! I, Romanil, erriko nigarrak eta neskatxen irriak eta udaleneko loreak kantuan laztantz daki-kana; i, oian eta ibai-ertzetan ire biotz maitemindurentzat itzala ta ozkiri arkitzen dukan Aubanel lerdena; i, ere lanekin Tollobrari Nostrada-

mus izarlariak baño izen aundiago eman diokan Crosillat argia; baita i ere, Matietar Anselm, maats-aienpean goxo goxo eserita nexka lilluragarrieci begira gogo-ernari egoten aizena; i, Paul maite, gizon gitxia; i, Tavan nekazaria, kantu arruntetan aitzur gañean dabillen kirkirra kantatzen dukana; i, Dumastar Adol, Duranzako ugoldeetan kantu-arnasa artzen dukana; Prantziko izkuntzari gure eguerdikoeguzkiaren beroa ematen diokana; nere Mireio gaxoa koxkor ta lotsati zelarik, bere borda utzita mundu zabalerakoan Pariseraño eskutik eraman dukana; i, atzenik, Garcin, olerkari gorengoa, aize-suak gogoa eragiñez astintzen auna, Arlensgo Mariskal sutsuaren seme... zuek oro nere adiskide olerkariak, ni goiko galdorrera igo bitartean, eguras ezazute bidea zuen arnas zerutarrarekin.

—Egun on, Yaun Erraimun, esan zuten iru aberezainak, iritxi orduko. An beiko sasia arkitu dugu gazte gizagajo au. Eun-txatar piñak billa itzazu, bulartean zauri aundia du ta. Arri-maiaren gañean ipiñi zuten Bikendi. Gertakari gaiztoaren otsera an etorri zen Mireio, lasterka ta arnas-estuka. Baratzatik zetorren, esku bat meakezurrean, saskia bete barazkirekin. Landako langille guziek ere ara ziren berela. Mireiok besoak zerura zabalduki oiu erdiragarritz esan zuen: Yainkoaren Ama! ta saskia lurrera erori zitzaion. Bikendi! zer egin dizute? Ene Yainkoa! Nork odoldu zaitu?

Altxatzen dio poliki burua maiteari, ta luzaro begira, mutu, luryoa, oñazezarri egiñik bezala, malko larriz bularren muñaska bustitzen du. Bikendik igarri dio nexka maitearen eskuari, ta mintzo argalez diotsa: Erruki nitaz, Mireio, ta Yainkoari otoitz, oraintxe bearrean naun eta.

Ginga-edari onekin agoa ezatuko diat, esan zion yaun Erraimunek. —Bai, edan usu, esan zion Mireiok onek birbizten dik eta. Ta nexka erneak pototxiña artuta ezarri zion edari bizkor ua, ta bitartean ele goxoz naigabea arinzen zion.

—Yainkoak gorde azanala olako zorigaitzetatik, eta ordain diñala axola ori, esan zion mutillak. Eta gero. Zauri au ola egin diñat: zume baten arrimoan nengonan, eta irixt eginda, aiztoak biziki zauritu neun. Ez esan nai leoia bezala burrukatu zenik. Aren itzak berenez zuten mai-tera yoera, euliak ez tira bezala. Ire aurpegiko oñazeak, esan zion geroxe-g, zauri onek baño tamalagotzen neun.

Asitako saski ederra amaitu bage bearko din, eta eiotakoa urratu egin bearko. Nik, Mireio, ire maitez beterik ikusi nai niñan. Ez aldegin gero, Mireio, ire begi ezti oriek ikusi nai ditiñat; orietan bizitza edan gogo diñat, labur bederik. Ez diñat besterik eskatzen, Mireio. Ta besterik egin baezaken saskigille onengatik, an zedukena beian aita zarra, urteak aul-

dua, ta lanak akitua. Mireio naibagetua, ari zen gaztearen zauria garbitzen. Bitartean beste mutil bat txatarrak antolatzen ari zen, eta besteak estu ta larri zoazin Alpinara sendabelar eske. Ontan Yoana Marik oiu: Aitzulora, Maitagarriak, eramazute aitzulora! Zauria gaiztoago ta sorgiña sendagilleago.

Bikendi Maitagarrien aitzulora deramate.

Iritzi oni zegozkola, lau gizonak besoetan artuz Maitagarrien aitzulorantza yo zuten, ipernu-ibarrera. Bausko arkaitz-esian arrabioa maiz dabillen tokian, sapelaitza egatzen den tokian izintza-txaparez estalita dago zuloa. Zulo aren ondarean, Basiliketako ezkillak Ama Birjiñaren ederrean Agur Mari otsegiten asi zirenetik, an daude Maitagarriak izkutatuturik, aitzina munduan bizi, ta egundaño eguzkirik ikusi gabe.

Ispiritu mei, beste mundukoak, gaiaren eta itxuraren bitartekoak an zebiltzan arat-onat, argilarrainez inguratuturik. Yainkoak erdi-legortar egin zituen, eta eme-gogo ta ederra eman zien, landaen arima ikusgarri izan zitezen, eta lenengo gizon basatiak ema zitzaten.

Giza-semeak, ordea, ain eder ziran, aiengana Maitagarriak maiteberotu baitziren; eta giza ilkorrak zerura yaso bearrean, gure griña eroak yarra zituten, eta naiago izan zuten gure illunbetan bizi, txori lilluratuak bezala beren goiko bizitokietatik erorki.

Bikendi zeramatenak aitzuloaren sarrera estu ta latzean utzi zuten, bere giza irixtan yetxi zedin. Bidexka illunetik Mayi bakarria oldartu zen, Yainkoari bere burua goraintziz. Zulo barnean arpe aundi ta otz bat arkitu zuten, eta erdian Taven sorgiña, kuzkurtuta, lo-odeiez inguratuturik, eta eskuan belar-izpi bat zuela, so ta so, betillun antzean.

—Ainbeste bear egiten duzun belar-izpitxo! zion sorgiñak. Yendeek deabru-gari izena ematen dizute, baño zu Yainkoaren aztarna zara.

Mireiok artan begiratzen dio, ta bere agertuaren zergatikoa azaldu baño len, sorgiñak burua yaso bage darantzuo: banekiñan! Eta gero, mintzo ikaratuz berriro belar-izpiari diotsa: larre-lore gaxoa, urte guzian zure orri ta azia marraskatzen dute, ta zu gaxo ori, zanpatuago ta ugariago, Ipar Egoen edergarri zara.

Emen Tavenek tink egin zuen. Barekuillo-azal batean argi aul batek aitzuloko orma zerbelak gorrixatzen zituen. Makilla kakodunean belatxinga zegoen kuzkur, ta aren ondoan ollo zuri bat, eta arkaitzeta zilitzan bae bat.

—Edozein zarala, esan zuen sorgiñak arro arro egiñik eta eroturik bezala; niri zer? Sinismena begiak itsu doa; maitasunak ere lotaillua derama, ta yoan bear duten ildotik ez dire okertzen. Valabregako saskigille, siñistea baduk? —Badut, erantzuten dio saskigilleak. —Ator nire oinurratsetatik, dio sorgiñak. Eta isatsez saietsai eragiñez igesi doan sorgiña bezala, itzaltzen da aitzuloaren baztar batetik. Aizaro (illunbe) bildurgarrietan, sorgiñaren aurretik olloaren karaka entzuten zen eta belatxingarren ega-ukaldia.

—Arin yetxi! Urrillo-belarra gerriratzeko garaia da, dio sorgiñak, eta bi gazteak, bildurrez bata besteari elduta ixil egiten dute atsoaren esana, ta badoazi arkaitzez arkaitz, batzutan arrastaka, beste batzutan irrixtaka. Ipernuko zulo artan, lengo arpea baño aundiagoa billatu zuten. An oiugin zuen Tavenek. —Nostradamusen landare saindua, urrezko abarra, San Joseren makilla. Moiseren zigor arrigarria!... Ta itz ok esanez, belaunikatu zen, eskuan zeramatzin belar-izpiak errosarioz eo zituen. Gero, zutituta berriaz asi zen: urrillo-belarra gerriratzeko garaia da. Artzen ditu arkaitz-irrikitutik iru aldaska, bere burua buruntzatzen du aiekin, eta urrena nexka-mutillena.

—Aurrera berriaz! oiugiten du. Ta gero go ta arroago, zoko itzaletan ondatzen da. Aurretik ipurtargi talde bat doakio argi egiten. Gazteak, bide eder guzik badu bere nekea. Izazue biotz! Larunbateko izukeriak igaro bear ditugu. Au esan orduko, aize zakar batek aurpegia astintzen dio, ta atertzen arnasa.

—Belaunika gaitezen! Iratxoaren garaipena da au!

Aitzuloko agerkundeak.

Lurpe artan, kazkabar-erauntsia bezala doa iratxo-taldea, karraxika ta zurrunbilloan. Igaro bitartean, iru lagunek izerdi otzak artutik, beko-kietan iratxoaren, beste mundukoen, ego-ukaldi izoztua senti dute aizemak ta iñarroka.

—Zoazte aratago aizaroa astintzera! esan zien Tavenek. Ots, artalde buruandia! gari ona iltzen dukana! oa toki gisakoagora. Bai nekagarri ta arrandi aundia! Lurrean egin dezakegun ongia egiteko olako yendetxoaren bearra izaki! Izan ere, sendagilleak askotan berez txarra den gauzetik sendagaia ateratzen duen bezala, guk sorgiñok ere geren sorgin-errikin gaitzari ona eragiten diogu. Gure begiarentzat ez da deus izkutu-rik. Yende abarrak arri bat edo zartaillu bat, gaiz bat, edo kako bat daku-

san tokian, guk gauz orien barrenean indar bizi bat dakusagu irakiten ari den ardo berria antzo. Zubana aus ezazu, ta edariak gañez egiñen gal gal. Salomonen giltza atera ezazu gauza bazara. Itzegiozu arriari bere izkuntzan, eta mendiak zure oiutara ibarrera yetxiko dire.

Atsoak au esan bitartean, beirago zoazin artzuloran. Ontan mintzo irrigille bat entzun zen txori mutur-gorri baten antzekoa. —Kaixo! Kaixo, atxo Taven! eta kantari asi zen:

«Eragiozu arilkaia, izoba Yoana, eragiozu, ta arildu ezazu gau ta egun artille aria...» Zoroak artillea iruin uste ta belarra iruin! Au esanda, mintzo gaixtoa irri ta irri zebillen aizeetan, ugatza eragotzi dioten xaldiko irrintzilaria antzo.

—Noren mintzoa da ori, esan zuen Mireiok ikaraz. Nor ari da orrela irriz eta kantari?

—Ots, ots, yarra zuen ume-mintzo ark irri-karkaraz. Nor da onako nexka eder au? Utzazu aurpegi-eder, zapikoa altxa dezaizudan; ikus or barrenean urrak edo puni-sagarrik ote deramatizun. Ikaraz nexka karraxika atera zoaien, baño Tavenek diotsa: ixo! ez ikaratu, iratxo au bitxikeri utsetan dabilla; arako buruarin gogo-aldartetsu deritzoen ua da. Gogaldi onak ematen dionean sukaldea isastuko du; zure olloai iru alako erronazaziko die, sua piztuko du, ta burrunzia irauliko. Aldarteak artzen badu ordea, gaixoa zu! ditekenik naasitxoena da-ta. Suari aizematen ari bazara, piztea eragotziko dizu; eltzea egosten badaukazu, laurden bat gatz botako dio; etzitera baldin bazoaz, gelako argia itzaliko dizu, ta illunbetan utziko zaitu. Yondone Tropimera bezperetara yoan nai baduzu, zure igandeetako yantzi apaiña ondatuko dizu.

—Tira, tira, gorotz-aitzur zarra! erantzun zuen gogo aldartetsuak, iltze oriek ongi zapa itzazu... Ez al duzu txirrika koipatu-bagearen negarra entzuten? Bai, oliaran txidortua, bai, gabez nexkak lo daudenean, nik oe-yantzia emeki emeki tiratzen diet, eta aiek ikara lauorritan kuzkurtu egiten dire, ta otoitz egiten dute. Begira nagokie nola bularrak pilpil egiten dien, eta irri asko ta asko eragiten didate.

Au esanik eta irri-karkara zeriola itzali zen gogo aldartetsua. Aitzuloko lillurakeriak atertu ziren, eta guztia ixilik gelditu zen. Sapaieko ituzur-otsa, aldiz aldiz, lur gardenera erortzen zen.

Ontan, ordea, zulo illun barrenean irudi zuri bat zegoen arkaitzean eserita. Zutitu zen astiro, eskua meakezurtean, eta Bikendi zutoina bezain zurrun gelditu zen ikaraz. Mireiok berriaz, aurrean leze bat ikusi balu, bildurrez bere burua botako zuen.

—Zer nai duk zorazale? esan zion iratxoari sorgiñak. Zergatik darabillak arat-onat burua, lertxunaren adaburua bezala? Ta urrena, ezurretan erioa zedukan bikoteari esan zion: lagunak, ez al duzute ezagutzen ikuzlea? Ez al duzute iñoiz ikusi Vantur gañean, an baitu bere aulkia? Beitik begira, ta laño zuria dirudi, baño ikusi orduko, artaldea bil ezazute, artzaia, eta zoazte bordara, zorigaizto ikusleak bere albora bilduko baititu odei zoroak. Eta lixubarako naikoak dituenen, beso-uts yartzen da, ta bizi bizi astintzen ditu. Ta gero, biurrituz, odeiei ugolde izugarriak ateratzen ditie, ta orduan ateratzen da tximista, ta itsaso latz aserrean itsas-gizonak ontzia Ama Birjiñari goraintzi oi diote, ta itzaia idiak ziri-ka deramatzi ikullura.

Ontan, zalaparta izugarrik itza berriro eragozten dio. Bere gisako orroa zen; deabruak bakarrik uler dizaketen marru ta kisketots eta pio pio, ta itz-erdiak ziren.

Txin, txin, pun, pun! Nork yotzen ditu orrela pertz aundi amesgarriak? Oñaze-oiuak, irri-karkarak, erditzen ari diren andreen indar-arnasak, iskanbilla ta karraxi izugarriak.

—Ekatzue eskua esan zien Tavenek eta begira buruetako buruntza ori erori! Artan bertan sendi zuten lurrean laisterka zoaien iize-taldea kurruxkeka ta purrusteka txerritalde naasia iduri: bata txixtu, besteak saunka, besteak kurruxka, besteak irrintzi... Bereolaxe, lurra elur-maindrepean lo dagonen, gau aizetsu ta argian eiztariek sua piztuz sasitartetatik lastatxoriak eta ontzak eraikitzen ditutenean, ikaraturik esnatzen dire ta zoraturik sareetara doazi sutegi-auspo antzeko otsa ateraz. Sorgiñak oiugin zuen:

—Ut, bizi gaiztoko txaixkurak, utikan enegandik! Eta bere baez talde zikiñ ua yoka, argorri koloreko pirrillak, iduriak, eta arrasto argiak ematen zituen aizaroetan.

Kuzkurtu zaitezte zuloetan, gaiztagiñak, nork zurrumbiltzen zaitue orrela? Ez al duzue senti Allpinetan eguzki urrea dagola oraindik, zuei aragiek ziztatzen dituzuen akullo orietan? Arkaitz muturretan tinka zaitetze. Saguxarrentzat argiegi zegok oraindik.

Talde zaratatsua atera zen noranai, ta apur apurka zalaparta ixildu egin zen.

—Yakizue, esan zien Tavenek bi gazteeri, au iratxoan etxea dela, egunak goizeko intza lur etze orixtetara yario dueño. Itzalak bere erio-maindirea zabaltzen duenetik. Atso aserreak Otsaillari ostiko egiten dion arteño, etzoaztela, emakume berandutarrak, eliz utsera, iru giltze-biur emanera alki gañean bekokia duzutela loak artzera. Illunbetan ikusiko

ziñukete lurreko losak yeikitzen direla, ta aldareko argiak berenez pizten direla, ta illak bat-banaka il-yantzietan bildurik yeiki ta belaunikatzen direla, ta geroxago erio-antzeko apaiza zurbil bat atera ta meza eman ta Ebangelioa kantatzen, eta ezkillak berenez iraultzen, nigar-otsa dariela. Galdegiezue, galde, neguan ezkindorretik olio-ontzia xurgatzera Elizara yeisten diren ontzeri, galde ni gezurretan ari naizenentz, eta elizkizun aietako izaki bizi bakarra kalizean ardoa ixurtzen duen apeza ote denentz. Atso aserreak Otsaillari ostiko egiten dionean, zeren artaldeekin zazpi urtez lilluraturik bere artan gelditu nai ez baduzute zangoak zurrin eta illeak bildurrez lasturik, bil ezazue goiz artaldea; sar zaitezte goiz artegietan. Maitagarrien Aitzuloak bere taldea askatu du ta.

«Ta itzartu diren guziek, lauoinka edo egaldi betean Craura aldatzen dire, ta Varigulako bidexka biurretan barna ta Fanfarigulako sorgiñen erditik yostaka doaz ezka-belarrean barna, urre-katilluan edateko. Ikus nola dantzatzen diren zumeldiek! Arako dardaraz datorren ua, Gripe zaitzen duen Garamauda da. Utikan! gaizto zikin deabrua! Gripe, zoaz sarraskia yatera, ta azkazalez sabela urra iozu. Alare! Aldegiten dute. Ez ordea, an daude oraino nazkagarri aiek! Arako an, zornabelarretan iges, gau-lapurra bezala lurrean kuzkur doana, Bambarocha mutur-luzea da. Atzapar luzeekin aur negarti larrugorritzkoak artzen ditu, ta bere adarretan eramaten. Ez al duzute an Amesgaitza ikusten? Au yeisten da ixil keizulotik lo dagoenaren bular izerditsura, ta ixilik eta kuzkur, dorreak bezala zanpatzen du, ta gogoan amets lazgarriak eta iduripen oñazetsuak sartzen ditio. Entzutuen al duzue ateak erroetatik ateratze otsa? Zabaldietan laisterka dabilten Escalineheak dire. An doazi Marman eta Barban, zelaiean laño itsua eraikiz. Cevennetatik eundaka datoz arrabio-sabela duten erensugeak, eta bidean landetxeetako egatzak erauzten ditue. Zer zarata! Ilargi, Ilargi, zerk estutzen aun? Zerk eraixten aun ain gorri ta zabal Baustarren gañera? Begira zakur saunkaritik, Ilargi kaskariña! Atzematen bai aun, irentsiko aun taloa bezela; Cambalko zakurra baita. Baño, zergati kulunkatzen dire zumeldiek eta ikaratzen garoak? Santelmoren suen galda okerrak zurrumbilloan datoz, eta Crau legorrean ostiko-otsa da, txilintx-otsa. Bai! Castillongo Baroiaren ukaldi aserrea da...

Ontan, zurrungaka, arnaska, ito-bearrez, ixildu egin zen Bausko sorgiña. Baño luzaro bage berriz eraso zien gazteai: «Begi belarriek izkuta itzazue zeron soiñ-egalarekin, arkume beltzak atosten gaitu-ta». —Or beeka ari den orrek? esan zuen Bikendik. Itxi belarriek eta erne! esan zuen sorgiñak. Zorigaiztokoa emen oztopatzen dena! Arkume beltzaren igarotzea galgarriagoa da Sambucarena baño. Marraka samurra du

entzun duzutenez; ta aren bidez erakartzen ditu kristau zoroak. Entzuten dioten zoroentzat badu Eroderen erregetza ta Yudasen urrea, ta erakusten die mairuek non izkutatua duten urrezko Auntza. Bizi-aldian yeizten dute nai adiña urre-auntz ori, baño il-agiñean, azken-zurrunketan eska ditzatela Elizakoak, eta etsai beltzak saietsetan zartako-erauntsi aundiz erantzuten die... Ta alare, ari dugun mende gaizto usteldu ontan, zenbat dire diru-gosek eta okerkerik ozkatuak! Zenbat, arkume orren amua iresten dutenak eta urre-auntzari kedatsa erretzen diotenak!

Iru aldiz karaka egin zuen zulo illunean olloak eta atsoak esan zien gazteeri: «Amairugarren arpera eldu gara».

Mireio eta saskigilleak keibide aundi baten pean sei katu beltz ikusi zituten sutondoan. Aien tartean burnizko pertz bat laratzetik zintzilika. Erensuge antzeko illintiak agoa bete galda urdiña botatzen zuten pertzaren azpian. —Aia erosteko al duzu egur ori, amona? esan zion Bikendik. —Bai, seme, erantzun zion sorgiñak. Beste egur baño sugillegorik duk au, basamaatsaren abarrak ditut eta. —Maatsarenak maatsarenak? esan zuen Bikendik. Zuk esanda siñetsi egin bear; baño aski dugu, au ez da irri egiteko ta...

Zeuden arpe erdian porpid-arrizko mai aundi bat zegoen. Inguruan millaka abetxo zuri garden zeduzkan tellatueta izotz-burruntzi antzo, lerro lerro arte-zaiñetan barna sartzen zirela, ta muñopean zeartzuloak egiñik: guzia angos Maitagarrien esku-lana. Irudi ta zeuden atalarri bikañak, argi zurbil lañoan bilduak; an ageri ziren naaste zoragarrian Elizak, yauregiak, abe-bitarteak, naas-maasak, ez Korintok ez Babilonik iñoiz egin etzitutenak, eta Maitagarri baten ezipaiñ-aizez itzali zitezkenak. An dabiltza arat onat Maitagarriak illunbetan argi izpi antzo. Noizbait lilluratu zituten zalldun aiekin. Kartuxa-etxe paketsu artako ibilguetan maite-bizitza egiten dirautenekin. Baño, ixo! pake, itzalpean dauden bikote maitaleentzat!

Sorgin Tavenek Bikendi sendatzen du.

Sorgiñ atsoak batzutan beso gorriok zerura yaso, ta besteetan lurre-ra yalki. Porpid-arrizko mai-gañean, itzik atera bage, Yondone Luenti martiria bezala an zegoen zabal zabal Bikendi bularreko zauriarekin. Sorgiña gero ta arroago zegoen igar-arnasa zeriola, ta zintzurra igarri-aizez betea. Oi baño lluzeago zirudin. Berbertan apar-burruntzallia sartzen du irakiten eta gañezka ari zen tupiñean. Aren inguruan zeuden

katuak esian. Sorgiñak ezker agurgarriarekin ateratzen du burruntzallia, ta galdosten dio bularra naastekari arekin, eta begiek zaurira zorrotzuki, egiten ditu bere araoak eta biraoak eta gero mintzo apalez zion: «Kristo yaio da; Kristo il da; Kristo biztu da! Kristo biztuko da!...».

Basoetako katamotz nagusiak iize izuaren erraiak urratzen dituen bezala, sorgiñak ziñatzen du iru aldiz zauria. Ta agotik yaurtitzen ditu itz laisterrak eta otsegiten du etorkizunaren ate lañotsuan. —Bai biztuko da. Siñesten dut, Muño gañetik, larren eta arkoskoen tartetik badakusat urruti igotzen eta aurpegitik odol xorta larriak darizkio. Ta arkozko ta sasitartetik, bakar bakarrik igotzen da gora, ta gurutzeak makurrarazten du. Non du Beronike aurpegia txukatzeke? Non da Kirenaiko gizon ua, gurutzepean erori dadinean zutitzen laguntzeko? Beiñola illea urraturik nigarrez yarra zioten Mari aiek non dire? Ene! Iñor ez dago. Ta an beian, itzal eta auts artean beartsuak eta eukitsuak begira diotsoe: Nora doa, zura bizkarrean, nora doa atsedean bage muñoa gora? Kainen odolekoak, gogo lizunak, ez dute errukirik gurutzea deramanarentzat. Ez zakur arrikatuarentzat baño geiago. Ai, yuduen ari! adukan eskua aserrez ozkatzen duk, eta kuzkur musu ematen diok erraiak ateratzen ditianari ta ukaldika astintzen aunari! Nai al duk? Ots bada, Oztikara sartuko zaik ezur-muiñetarako, ta arria arrauts biurtuko duk. Ta gosetean, galburuaren eta galmintzaren ikatz minuak ortzak ikaratu ditik. Zenbat astamakil! Zenbat ezipata! Gorputz-il pillo aundien gañetik sakanetako ura yalkitzen duk. Ema itzek ugiñak, itsaso zakar! Ai, Petiriren aspaldiko ontzia ezipal egin duk arkaitzetan!... Baño arrantzale maisuak garaitu ditik ugiñ aserreak. Ontzi berri eder batean zetorrek Rodanon gora, ta Yainkoaren gurutzea endaitzean dula, kalunkatzen duk uhaitzean. Yainkoaren ostilika! Erruki neurrigabea, betikoa, gorengoa! Lur berri dakusat eta eguzki alai, ta olio-biltzailleak, zugatzeko igalien pean sorgin-dantzari ari dire, ta igitariak garagar xorta gañean upelak atsekiro xurgatzen. Eta Yainkoa ain aundia delako, bere Elizean yauresten dute.

Au esanda Bausko sorgiñak beatzez bide bat erakusten die bi gazteeri, ta aren muga argi-izpi aul bat dago. Asten dire leiaka mataillak gorriak, uzkurka, burua makurka. Corda aitzuloaren azpiko bidetik bikote ederra ateratzen da noizbait, eguzki argia atsartzera, Mendi-aundiko praileetxea, bere ondakiñ zarrekin arkaitzak estaltzen dituna, lo zorrotik esnatu ta bezala ageri zaie. Besarkatzen dute ordun elkar, eta zumadia barna doazi.

VII GURASOAK

*Bikendik aitari, Mireio eska dezala adierazten dio.— Aitak
uka.*

—Bai, aita, bai zoraturik nauka, ez naiz axekan ari, esan zion Biken-
dik aitari begi lausoak arengana zorroztu ki. Morroiak, berriz, ingurueta-
ko zumartxuri garaiak makotzen zitunak, gaztearen mintzoari urubika
laguntzen zien.

Intxaur-oskol antzeko txabola-aurrean zegoen yaun Anbrusi, enbor
gañean eserrita. Antxe, aizearen babesean zumeak zuritzen ari zen atal-
aurrean. Artean Bikendi, atalaurrean uzkur, zume zuriak yaso, esku biz-
korrez biurritu, ta saskia eotzen asi.

Rodano, aizeak eragiñak, itsasorantza bultzatzen zituen bere ugiñ
arreak, itoka, beitalde amildua bezala, Txabola ondoan zumadi aren itzal
eta babesean, ibaietik urrun ur-aintzira urdin bat zegoen, aizeak naasi
bagea.

Itsas-beleak ibai-ertzero zetozen saratsen azal minkatza mokokatze-
ra, ta beirago, ur gardenaren laguntzaz, an ageri ziren ondar urdin aietan
arrantzan urtxakurrek arrai eder zillarrezkoak atzematen.

Beti aize-kulunkan, gorribeltzak esegi zituten beren ohakoak
(kabiak) ibaiaren ertzez ertz; eta ohako txuriek, zumartxuria garatzen
denean txoriak biltzen duen zaborrez egindako yantzi zuri aiek, seskae-
tan eta altza-abarretan dardaratzen ziren.

Nexka alai, opilla baño gorrigi bat an ari zen piku-gañean sare
busti aundi bat zabaltzen. Ibai-ertzeko beleak eta zumadiko gorribeltzak
ua ikusita etziren izutzen zume kulunkariak ikusita baño geiago.

Nexka eder ua yaun Anbrusiren alaba Bikendiñe zen, baxaran-begi,
bular-serail, belarri zulagabea, Rodano maiteak zirtatzen duen kaparroi-
lore antzekoa.

Yaun Anbrusi agurgarriak, gerriraño ko bazar zuridunak erantzun
zion semeari: naasi ta burubage abil, mingañaren yabe ez aiz ta. —Astoa-
k buru-lokia autsita igesegiteko larre ederra bear du, erantzun zion gaz-
teak. Baño zertako berriketan yarduki? Ondo dakizu nexkak zer balio
dun. Arlesa yonan balitza, orren adiñeko neskak oro nigarrez izkutatu-

ko lirake, orrek marka urratu baitu. Zer erantzunen zenioke semeari
«maite aut» esan didala yakitean?

—Aberatsa ta beartsua, erantzunen ditek, zoroa, esan zion agureak.
Gazteak ordea: aita, zoazi Valabregatik Basaka-bordara, ta arin yalki iezu
aren gurasoeri; gizonak ona bear dula ta ez aberatsa; nik badakidala lurra
saratzen, maastia iñausten, arriguneak landartzen: aien uztarriak, nik era-
ginda, len alako bi egiñen dutela; gurasoeri lotsa dietala; gure biotzak
bereizten baditute, betiko ixten dituela, ta biok beste alderdi bage, eortzi
eginen gaitutela.

—Gizagajoa, esan zun yaun Anbrusik, gazte ta eskarmentu bagea
aiz; ez dakik ollo zuriaren arraultza eskatzen ari aizela. Torru-txoria adax-
kan bezala daukak ori; atzemaitea uke atsegiñik aundiena, ta ereganetzen
egiñalak egiñen dituk talo gozoaren bidez, eta zinkurin egiñen duk erio-
tzeroño; torru-txoria ez duk ordea ire eskuetarako, beartsua aizelako.

—Beartsu izatea izurriten bat al da? esan zun Bikendik burua yoka.
Ta au onesten dun yauna zuzena al da? Bidezko al da nire bizian maite
dudanena niri kentzea? Zergatik gara beartsu? Zergatik maasti ugaritik
batzuk igali guzia artzen, besteek ordea ondar-mondar txigorrak?

Yaun Anbrusik eskuak yasoz erantzun zun: ekiok, mutil, zumea eo
ezak, eta ken burrutik olakokeriak. Noiz ikusi duk xorta, igitariaren
buruzki? Arrak eta sugeak Yainkoari arao egin al zezaiokete: «aita gaizto
aiz, izar egin ez naukalako?» Idiak ere bai al dik nigar-bide Yainkoak itzai
egin ez zulako ta itzaiak alea-bitartean, berak agotza yanbear dulako? Ez
olakorik, seme. Bakioitzak bere bideari kuzkur zekiok, neke edo atsegin.
Eskuko beatzak berdiñak al dituk? Yainkoak musker egin bai au, zirri-
kuan edan ezak eguzki-izpia, ta eskerrak emaizkiok.

—Ez al dizut esan ordea maite dudala? arreba baño, Yainkoa baño
geiago? Bear dut, aita, bear dut, ua gabe illa nintzake ta... Au esanda,
burutapen nekagarria astandu nai balu bezala, laisterrari ekin zion ibai-
ertzez ertz, bere oñazea arnastuki.

Bikendiñek Txilibistroren eta Adelardaren gertaera yalkitzen du.

Artan, Bikendiren arreba Bikendiñe nigarrez ondoratu zitzaion aita-
ri: —Aita, anaiak etsi baño len, entzuidazu. Ni neskame egon-landetxean
au bezalako mutil bat zen, maiteak zorotua. Etxeko alaba Adelardak zeu-
kan lilluraturik eta mutillak izena Txilibixtro. Lanean apustuka aritzen
zen, maiteak zirikatzen zulako. Lanerakoa zen, zuurra, goiztarra, eskura-

koa. Nagusiek ez usmatzen ere ta, loa lasaia zuten. Goiz batez, ordea, Adeldardaren amak entzun zun, Txilibistro izkutuka maite-izketan ari zitzaiola nexkari, ta bazkaltzekoan, langilleak maiera zirenean, nagusiaren begiak sutu ziren. Zurigaldua, esan zion Txilibistori: to saria ta aldegi! Mutil gizagaxoa yoan zen. Gu elkarri begira gelditu giñan ikaturik, eta ua bialdu izanaz atsekabetuta.

Iru astez arat onat ikusi ginun labakietan borda-inguruan, illun eta margul, zarpil eta aurpegi-murritz. Batzutan lurrean etzan, bestetan eroa bezala landan barna iges; gabez ulubika andu tartean, artza bezala, Adeldardaka. Egun batez agoztegiak su artu lau aldeetatik eta biaramon goizean sokak ito bat atera osiñetik.

Yaun Anbrusi Basaka-bordara.— Yaun Erraimunen nekazari-tza.

Yaun Anbrusi yeiki zen marmar. —Semea txiki denean naigabea txiki, aundi denean naigabea aundi. Ta berela etxolaren goitegira igo zen berak noizbait egindako zango-zorroak berak iltzatutako oskiak eta txano gorria artu ta Craura bidea artu zun.

Uztaro duzu ordun. Izan ere Doniane egunaurrea zen eta estartee-tan beira igitari beltz sailak zetozen autsez beterik, igitara. Binaka zoazin, igitaiak ugalean, bakoitzak bere igitontzietan, eta biko bakoitzak bala-lotzaile bat. Txistu da danboliña aurretik, arratza txistilluz apaindurik eta atzetik gurdi batzutan, bideak akiturik zeuden zarrak. Ibil bitartean pozik zekusaten galmotzen buruak aizeak eraginda biguinkiro klunkatzen. — Bai gari ederrak, zioten segariak, eta ugariak! Aurten igitate atsegiña da. Aizeak makurtzen du, ta berela yeikitzen da.

Yaun Anbrusik atzi zitun igitariak eta aiekin zoaien. —Provenzako gari guziek orren elduak ote dire aitona? galdegin zion gazte batek. — Gari gorria atzera duzu oraino, erantzun zion saskigilleak; baño aize onek balirau, igitaiak bear egiñen digute. Eguberriko iru argizagiari begiratu zenien? Izar antza zuten. Onezko zantzua duk ori, ta alea badela. Yainkoak emana. —Ala liotsa Yainkoari, ta aletegia bete dezaizula, erantzun zioten. Ola ziarduten adiskide sarastian barna igitariak saskigillearekin; ta ain zuzen ere, igitariak Basaka-bordara zoazin.

Yaun Erraimun, gariak zer zioten ikustera aterea zen, galburuek yalki oi ditun ipar gorriaren bildur. Ta gari-zabaldi oria alderen alde zera-billela, gariak mar mar zesaioten: nagusi, garaia da, ikus nola aizeak

makurtzen eta egosten eta txigortzen gaitun. Zoazi seska-erikoen billa, igitarako. Beste batzuk zioten: txinurriak eraso digute, ta alea gogortuxe orduko, galtzen gaitue. Ez al datoz oraino igitaiak?

Yaun Erraimunek begira zun igitariak zetozen bide aldera, ta zugatz artean somatu zun igitari taldea. Ikusi zitun tokira ziraneke, atera zituten igitaiak piku-magiatik eta aizean eragin zieten, eguzkitara dirdaia zeritela-rik, eta buru gañetik biraka, agur eta ongi etorri egiteko. Yaun Erraimunek ba-zentzutela iduri zitzaioneko esan zien ozenki: «Ongi etorri guziok, osasunarekin, garai onean, Yainkoak bialdu zaitue-ta». Andik berela emakume bala-lotzaileek inguratu zuten agurka. —Iguzu eskua, zioten. Duzula betiko zorion. Balak ugari aterako ote? Gurutze deuna! Laraiña beteko da, egon lasai. —Ez begira itxurari, adiskideak, erantzun zien yaun Erraimunek. Gaitzerutik igaro denean ikusiko, asko denentz. Ikusi izan dugu, gaitzeru-erriko ogai gaitzeru bazirela uste ta iru besterik atera ez. Baño Yainkoak ematen dunarekin erara egon bear!

Ta mintza bitartean eskua par-irriz estutzen zien. Gero yaun Anbrusirekin izketan asi zen. Basaka-bordarako zugatzira zireneko, oiuka asi zen: Mireio! gaitu itzan usu txikuriak eta ardoa atera ezan!

Neskak magaletik atera zitun apartaiak eta maiean ustu. Yaun Erraimun eseri zen aurrenik mai buruko, ta aren atzetik besteak, eta berela asi ziren ogiazalari, ozkaka, ta aker-bizarraren erroa atsegiñez yaten. Maia olo-orria bezain garbi zegon, eta begien atsegarri zen. Gañean gazta usaiduna, ta ao-sapaia erretzen dun baratzeria, ta matxarroan erretako berengena, eta piper amorratuak eta tipula beratzak... oparo.

Lanean bezain maiean nagusi, Yaun Erraimun ari zen, noizipein, ondoan zedukan eztañu-txarroak igitarien edontziak betetzen. Ots, eda-zute berriz, zion. Landa arrizua dagonean aobizarra busti ta aurrera...

—Busti dezagun bada, zioten, eta bata besteren atzetik edontzia aurreratzen zioten Yaun Erraimuni, ardo gorritz bete zezan, eta andik aien eztatari legorretara igarotzen zen.

—Yanarekin indarra artu duzutenean, zoazte basora, oitura zarra denez, igitaldia asteko, ta bakoitzak arba-sorta bat bil beza, esan zien bordako nagusiak. Txondorra gai dagonean, gañerakoa egingen diagu. Gaur Doniane egunaurrea baita, enetxoak, Doniane igitariaren eguna. Yainkoaren adiskidearen eguna. Au agintzen die nagusiak.

Ondasunak begiratzeko ta laneri yarraitzeko, ta lur izerdituetan galburu oria yalkiarazteko, etzen ua bezalako mutillik. Gartxu ta etsi bizi

zen. Urteak eta lanak kakotuxe zuten, bai; alere eultzi-aroan gazteak ikusi izan zuten txairo ta alai eskutxabalean sei-neurriko bat gari eramaten.

Ilargiaren eskutartea ezagutzen zun, noiz onerako ta noiz gaiztorko; zugutzen izardia noiz leiarazten noiz geldiarazten duen. Eta inguruan larrainttoa daukanean edo zurbil edo zuri edo gorrixta dagonean, bazein egueldien zantzua artzen eta alda-alldiak ezagutzen.

Txoriek, ogi lizunduak, Beiaren egun zoritxarrekoak, dagonilleko lañoak, eguzki-urbillak, Yondone Kleren egun-argitzeak, naiz berrogai-aldi ezoak naiz legor ikaragarriak edo izotzaldiak edo uzta ugariak zekazten.

Alorrean, girotan lan egiten denean, ikusirik dauzkat askotan sei alimali gizen uztarrian. Ikuskarria zen. Lur txeatua golde-aurretik ideki egiten zen ixil eta geldi eguzki-izpieri bide egiñik, eta sei mando eder bizkorak ildo urratzen zuten atertu bage, landu-bearra bai bide zekiten; ain bizkor ari ziren nagiak artu bage ta tarrapatan ari bage, burua makur eta lepoa kako. Nekazari trebeak ildaskatik begirik kendu bage, kantari yarraitzen zien atseden ederrean, goldea okertu etzedin. An zen yaun Erraimunen nekazaritza. An bizi zen lana banatuz, Erregea bere errian bezala.

Burua zerura ta ziñatuz, Yainkoari eskerrak eman zition, eta igitari-taldea pozik yoan zen su alaia gaitzera. Batzuk iraur-belar eske, besteak ler beltzen abarrak ebaki ta txikitza yoan ziren. Bi agureak gelditu ziren maiean. Yaun Anbrusi asi zen izketan eta yaun Erraimuni esan zion: Onu baten billa nator, Erraimun. Oztopo bat gertatu zait eta luzaro bage nigar egin bearra naiz, ez baitakit nola askatu atsakabearen korapilloa. Seme bat dut, orain arte beti ongi yokatua ta zuurra. Besterik esatea gezurra litzake; baño arri guzik lazguneak baditu, ta arkumeak ere dardarak ditute, ta ugiñik gaiztoena lo dagoena da. Alegia, amesgille zoro ari buruak eman dio, ikusi dun neska bat bear dula; nekazari aberatsen alaba. Nai ta nai ez bear omen du, ero ark, eta aren etsialdi gaitzak eta maitasun beroak bildurtzen nau. Alperrik esan, mundu ontan ondasunak edertu ta bearrak itsustu egiten duela. Zoazkie beintzat gurasoeri; maite dudala, erantzun dit. Gizonak ona bear dula ta ez aberatsa; nik badakidala lurra sartzten, maastiak inñauten, arriguneak landartzen; aien uztarriek, nik eraginda, len alako bi lan eginen dutela; gurasoeri latsa dietela; gure biotzak betiko bereizten baditute, betiko ixten ditutela, ta biok, beste alderdi bage, eortzi eginen gaitutela. Or ikus, yaun Erraimun. Esaidazu nire zar-pillokin nexka eskatu bear dizudan, edo semea iltzeari etsi bear diodan.

—*Bi gurasoen aserrea.*

—Ut, esan zuen Erraimunek, etzaiozula olako aizeri zapia zabal. Ez dire illen ez bat eta bestea: ara nik esan. Ez bildur izan, Anbrusi. Nik zure orde enuke oinbeste ibilli alper egiñen, adiskide; aitzitik mutillari esanen nioke: Geldi, gero, mutil. Ire burukeriek ekaitza sortzen badute, ere bearra erakutsiko diat makill-ukaldiz.

Anbrusik yardetsi zion: astoa arrantzaka asten denean, ez belarrik eman; artu ordea ataga ta yo gogor. Erraimunek yardetsi zion: Aita aita da, ta aren gogoa bete bear da. Artaldeak bere gogara deraman artzaia, goiz edo berandu otsoaren ortzetan da. Gure egunetan semek aitarean aurrean txintik atera balu! Yainkoak barka! illen zian, naski. Ordun baituan bai erroialdi sendo ta zindoak, edozein aizek zotukatzen etzituena. Bazetien beren marmariak, alegia; baño Eguberri gualdian bere txabola izartsuaren pean aitona maiburuko zutelarik aren belaukoek mai ondoan biltzen zirenean, agure zaar itzalgarriak esku zimurrarekin onepena ugari ekartzen zian.

Ontan nexka maite-kutsatuak zurbill ta sukarrez esan zion aitari: beraz, il egin nai nauzu, aita, ni bainaiz Bikendik maite duna. Yainkoaren ta Andre Mariren aurrean ark bestek ez du nere gogorik atxikiko. Illerriko antzeko ixilgunea izan zen. Yoana Mari yeiki zen aurrenik aulkitik.

—Alaba, esan zun, yalki ditunan itzak loitzen diñate gure izena; elorri-arantz orrek biotza zauritu zigun luzaroko. Ik muzin egin ionan milla buru ardi zitun Ilariri; baita Veran beorzaiari ere; uxatu dun ire nardaz Urri, oinbeste zekorren yabea, ta atzenik olako biurrik itxulastu au. Ots bada, bai abilke atez ate eskale arekin, landaz landa! Ere yabe aiz. Oa igitotzarra, oa eskaleekin! Bil adi Rocanarekin eta Rubicanako Elisabetekin; oa Zakur-atsoarekin zubiren baten pean iru arriren gañean eltzaria egostera!

Erraimun ixilik zegon andrea mintza bitartean; baño bekain zuri usuen azpitik, tximistak yaurtitzten zituen. Aserrearen atea zabaldun osiñarena bezala, ta oldartu zen amilka ugaldea. —Bai, ongi ari duk ama; oa, ta ekaitza urtu daiteela urruti... Ez ordea; gelditu egin bear dun; aditzen? Eskuek burniz billurtu ta sudurrek eraztunez idi-astoari bezala zulatu bear ta ere bertan zerutik sua yetxiko balitz ere, ire mataillak elurra eguzkitan bezala urtuko balire... Mireio! arako burni ark illintia yasotzen dun bezala. Rodano euriz aunditua gaunditzen den bezala, onako au argiontzia den bezala; idukan gogoan! ez dun geigoren geigo mutil arenik ikusiko. Ziñez.

Eta ukaldi batez mai osoa dardarazi zun. Intza ardangaxitan bezala, elduegi diren morkatik aleak yalki oi bezala, Mireiori bitartean malkoak zerizkion. —Nork adierazi niri, arraietan, esan zun zarrak aserrez totelka, nork adierazi niri, iri ta seme zitalari zeron txabolean nire alaba ebas-tea gogoak eman ez dizutenik? Aserreak birbiztu zion saskigilleari gazte-tango kemena-ta! —Yainkoaren aserrea! oiugin zuen bertan. Eskuartetik ez badugu ere, yakizue biotza gora dugula. Ez-izanak ez dik gizona dollortzen, ez loitzen. Berrogai urtez itsas-gudari izana nauk. Amaika aldiz kañoien eztanda entzunik negok. Ontzi-aga yaso al orduko Vala-bregatik aldegin nian ontzi-mutiko. Itsasoko zabaldietan barna, ikusi diat Melindaren aginterria, Sufrenen ondoan Indiak ikusi ditiat, eta itxaso-ura baño egun miñagoak izan ditiat. Legor-gudari ere mundu zabala erabilli diat. Eguerdi-aldetik aterata Españitik asita Rusiko basarteraño bere eskuz guzia ondatu zun gudari aundi arekin ibillia nauk. Aren mutil-tal-deen tuntun-otsera, mundu guzia ikaratzen uan zugatzean udarea bezala. Legorrerakoan, eta ontzi-ondatzetan aberatsak etziten nire tokirik artzen. Ni, beartsuren seme au; ni, aiterrian goldea sartzeko lur-mutur bat ere izan ez ta, or ibilli ninduan berrogai urtez yarraio, nere burua urratzen. Izarretara lo egiten genian; zakur-ogia yaten genian; eta, il naia-gorik, sarraskira giñoiazean, Prantziren izenagatik. Zer esker ematen ziguk iñork?

Au esan zun saskigille aserreak, eta bere lastaira arrika yaurti zuen.

—Zeren billa oa Verga-mendira, erantzun zun Erraimunek amorruz, Pilon muño sainduaren billa? Nik ere entzun diat sutunpaen ostots izugarria Tolongo ibarretan, eta Arkolako zubia erortzen eta Igitoko lur-ondarra odolez asetzen ikusirik negok. Andik onera ezker, aitzurrean, lurra iraultzen ginduan gizonkiro, ezur-muiñak igartu arteo. Eguna baño len asten ginduan lanean, eta illargiak ikusi neuk bost aldiz aitzurraren gañean makurtuta. Lurra emakorra omen duk; iñarrozi bage ezer ematen ez dun urritza bezalaxe. Ta nire lanak etxalde ontan irabazi ditun zoi ta zotalak kontatu ezker, nire izerdi-tantak kontaturik leudekek. Apt-ko Ana deuna! Ta ixildu egin bear ote? Nik allorrean lerrenak egin, otxarra yan, etxea nondik yasoko, ta gizartean ongi nola azalduko; ta oatzerik bageko eskale bati alaba eman? Yainkoak lagun dakiala! Begira ezak ere zakurra ta nik nere beltxarga begirako diat.

Au izan zen yaun Erraimunen mintzo lazkarra. Beste agureak, maietik yeikita, lastaira ta makilla artuta, auxe besterik etzun esan: Agur! iñoiz ez dukala barne-zimikorik. Anartean, Yainko onak aingeruekin zuzen bitza txalupa ta urre-sagararak.

Agure saskigilleak aldegitan arrats-apalean, ipar-beltza ari zela, arba-pilletik galda luze bat atera zen. Igitariet inguruan zoraturik itzulingu-
guruka, buruak arro arro egiñik yostatzen ziren, eta bat batean taka egi-
ten zuten lurrean. Abar aundi batek, aize zakarrak eraginda, aurpegia
dirdaitzen die. Txingarrak zurrunbilloan odoietara doaz aserre. Sugaia-
ren karrakarekin naasten da txixtu-soñu bizia, txorrutxoria lizarrean
bezain alai.

Doniane! Lur ernaria ikaratzen da zu igaro bitartean. Sua zirtaka ari
zen; tuntuna gelditu bage ari zen, itsasoko ugiñek arkaitzetan bezala.
Ezpatak aizean diz diz egiten zuten. Dantzari beltzak, suari iru itzulingu-
ru emanda, oiuka, galdaren gaiñetik yauzi dute, bakoizka. Kordak eta
Doniane-belarra ta irusta-belarra onesten ditute su garbitzailean. «Donia-
ne, Doniane, Doniane!» zioten. Muñoak oro txingika ari ziren, illunbetan
izar-yarioa bai litzan. Muñoetako kea ta suaren gorria aize-bultzaz goran-
tza zoazin, zeru urdiñean ageri zen Doniane onetsiarengana.

VIII CRAU-KO ZABALDIA

Mireioren etsipena.— Gaberdien iges Provenzakoko Damamarietara.— Crau, zabaldi legorra.

Nork burutu leoi amarekin, aizulora itzulitakoan, umea an arkitzen ez badu? Orroka, eriosuar Berberiko mendiz mendi dabilla aspertu bage. Eiztari mairu batek eraman dio leoikumea, ta laugainka doa añardietan barna.

Nork geldiaziko zaituzte, ñexka maiteminduak? Gelatxo illunean, illargi-izpia sartzen delarik, an dago Mireio etzinda, nigar ta nigar, bi eskuak bekokian. —Maitasun ederraren Ama! zion, zer egin bear dut? Zori txarrak iltzen nau naibagez! Aita ankerra, orrela apalerazten nauzu? Nire gogoaren miña ta kezka bazenekusa, errukiko zintzaiket! Zure alaba au artizarra zen len; orain berriz uztar-beia bezala lepoa makurtzera beartu duzu. Zergatik ez ote du itsasoak gaiñez egiten? Zertako ez ote du Crau aldea ondutzen? Pozik nekusake lurralde au urak eramanik, onetxek ondutzen bai nau! Yaio al nendiken ni eskale batengandik suge-kabi batean! Ordun, naski, mutil bat gogo banu, beartsu izanik ere, maita nezake; ordun Bikendik eskatuko banindu, laister ezkonduko nindukete arekin.

Nire Bikendi eder! irekin bizitzekotan, i untzak bezala laztantzeko-tan, pozik edanen nitek bide-iturrietan, eta ire musuak nitikek yanari!

Oean orrela naibagetze bitartean, bulartea sukar, maite-dardaraz, lenbiziko maitemiñ eguna oroitzuz, nexka ederrari Bikendiren esan bat gogoak ematen dio. Bai, zion, bein batez bordan esan idakean: iñoiz zakurren batek, musker, suge edo beste pisti gaiztoren batek ozkatzen bai aun, naibageak menderatzen bai aun, oa oa, Andre doneengana, ta berela arinduko aunate. Gaur atsekabepean nago. Banoa bai, Andre doneengana ta pozturik natorke.

Gogoeta onen ondoren, maindire zuri tartetik yauzi egiten du. Giltza dizditsuz idekitzen du altxariak dauzkan kutxa, bikaña, intxaurzura, gaiñetik bitxiztatua, ta an aurkitzen ditu bere ondasuntxoak: lenengoz Yauna artu zuneko buruntza; isplika-belar izpi igar bat, eta tximista aldentzeko argizagi onetsi apur apur bat; gona motz gorri bat berak eskuz biryosia yazten du, ta aren gaiñetik beste bat ederragoa, ta gero

gorantze beltza estu estu, urrezko orratz batekin lotua. Bizkarra beira zarion ille beltz ederra bildu, adats kizkurak bildu, ta zapi zuria sare batean arturik, lokarri urdin batekin iru biur eman; arlesiar nesken buruntza au bekoki gazte garbian zuelarik, gona-aurrekoa yantzi ta museliñazko zapi azpildu bat bular aurrean yarri.

Baño ondikoz! provenza-erako ginbailtxoa aztu; beroaren babes bikaña baitzen bere belarri aundiekin. Orrela yantzirik, nexka maitiak artzen ditu oskiak eskuan, eta ixil ixil, zurubia beira, atearen burni-aga kendu, Andre doneeri otoitz egin ta badoa aizea bezain usu gau bildurgarrian.

Izar-morkak itsastarrari keñu egiten dioten ordua zen. Donianeren arranoa Ebanjellariaren azpian etzan zen. Doniane dagon iru izarretan. Andik ñir ñir egiten zun. Izar zegon eta nare, ta izarrek dirdirka ari ziren. Arimen gurdia izar-zabaldietan barna leiaka zoaien zerurantza, bete betetik, eta itzalpeko mendiek begira zegozkion. Mireio izar-morkaren aurretik zoaien aintziñeko Magalona bezala; ugiñ aserreek, ekarrita, basoan utzirik, nigarrez ain luzaro Peru Provenzakokoaren billa ibillitako ua bezala.

Anartean, alor-mugako eskortean, bordako artzaiek ardiyeizten asi. Batzuk ardieri muturretik elduta, sarobeetan, axuri otzane edanarazten zien noizpenkako marrakaldi artean; besteak, umea kendutakoak yeiztallari zeramatzioten. Eserita an ari zen baztar illunean, arri bat aulkitako, gauda bezain ixil, errape anpatuak lauskitzen, esne eder aparduna ereika atereaz, kaikuaren ezañera zarratzaldi bakoitzean aparra urbilduz. Artzakur aundi ta lilia bezain zuriek etzanda zeuden artegiaren luzeran, okotza aztalbelarrian. Inguru guzia bake ta lo zetzan zabaldi llurruntsuan. Zerua izar zegoen dirdizka. Ontan, tximista bezala an doaic Mireio, ta ardi ta artzaiek bil bil egin ziren, buru gañean ustekabeko ekaitza oartzen dutenean bezala. Nexkak esan zun: ez al du nerekin artzairik etorri nai Done-Marietara? Ta itzalak bezala aldegin zun andik. Bordako zakurrek ezagun izan zuten eta etziran egonetik atera. Bitartean nexka, eperra bezain arin, zumel-txartakak eraikoriz, astalarren gaiñetik egan, lurra oñez ozta ukitzen zuela zoaien. Noizik bein ametz ondoko belarrean zeuden kurinkak esnatzen zitun, eta aiek ikaraz Crau soil eta itzaltsuan barna «Karoli Karoli» esanaz, ziztu aundian zoazin. Goizeko argia urratzen asia zen mendi-galdorretan, iintz-adatsak zelaiean goxo goxo zabalduki. Larratxori galdoxunek agur egiten zioten. Alpina aitzulodunaren tontor garaiak igi-iduri ziren eguzki izpitara. Ezari ezarian agertzen zoaien Crauko zabaldi legor landubage arrizu, neurribagea. Antxiñako Crau ontan asabaen ipuiñak egi baditugu, ugolde izugarripean ondatu

ziren erraldoi arroputzek. Zoro aiek, zurubi batekin, beren indarrez, Guzialduna egotzi uste zuten. Erauzi omen zuten zankaz Santa Vitoriko galdorra; ba omen zoazin Allpinara ango arkaitz amil izugarriak Vantur mendiari erasteko. Yainkoak orde, eskua zabaldu. Iparbeltza tximistarekin eta aize-zurrunbilloa, Aren eskutik arranoa bezala atera dire. Itsasoaren barnetik eta ango arkaitz-osiñetatik laisterka doazi beren oatze biguña arkaitz utzirik. Laño astun beltza yeikitzen da. Iparrak, tximistak eta zurrunbilloa arrauts-estalkia zabalduz, zapaltzen ditute ango erraldoiantz garaiak. Crau, amabi aizeetara zabaldurik, Crau mintzula, Crau illa, ordu ezkerro arrauts aren estalkipean dago.

Aitaren lurretatik gero ta aragotzen da Mireio. Dirdirak eta sargo-riak, aizean argi-ikara sortzen zuten, eta zelaieko txitxarren mintzak belar beroan txigorturik, atertu bage ari zuten beren maratil mintzobakarra. Etzen ageri zugatzik ez itzalik, ez kristaurik. Negutean zabaldiko belar motx goxoa morrozten duten artalde ugariak, Alpe ozkirri osasungarrietara yoanak ziren udako beroen igesi, belar beti-ezearen billa.

Garagarrilleko sutartean, badoa Mireio, badoa. Ta musker aundi auskarak beren zulo ertzetatik zioten: zororik egon bear din eguzki orrekin legartza ortan ibiltzeko; muñoetako epuruek eta Crauko arribillek dantzarazten baititūn. Ta txaixkurrek otepean zioten:

Nexka bidezkarri, itzuli adi itzul adi. Yainko onak iturrietan ura ta zugazpetan itzala yarri din, eta udaren aurpegiak i erretzen aun. Alperrik esan zioten mitxeletak ere. Maitearen egak eta Siñestearen aizeak zera-man, aizeak Urrilletako ondartzan aron dabiltzan itsas-olloek bezala.

Mireiok Yondone Genti ura eskatzen dio.

Aldiz aldiz zabaldian agertzen zen lezka-tartean artegiren bat, illunik, artzaiak eta ardiak utzia. Nexka an egarri gertatu zenean orde, bakar, latsik eta istillik bage, ikaralditxo batek eraginda esan zun: Yondone Gent zerutiarra, Bausetko padarra, nekazari gazte ederra, mendiko otsoa uztartu ziñuna, zure ama nekatua, ta beroak itoaren egarria asetzeko arkaitz gogorretik ur-iturri ta ardo-iturria sortu ziñuzan bakartiar Yainkotarra! Nik orain bezala, zuk ere yende guzia lotan utzita etxetik aldegin, eta amak Yainkoarekin bekarrarekin. Bausetko arrartean arkitu zindudana! Bial idazu ur txurrusta garbi bat. Arkozkorrek oiñak kiskaltzen ditidate, ta egarrik itotzera noa.

Saindu onak entzun zun zerutik Mireioren otoitza, ta Mireiok bertan ateman zun zabaldi artan osin baten arri-ezpain zuria, ta ugiña urratzen dun enara antzo, usu oldartu zen eguzki-izpien galda urratuz. Ardiek, untzez yantzitako osin zar artara yoaten oi ziren edatera. Uraskak lemaioken itzal piska arturik, an ari zen mutiko bat yostetan, kanta zar bat marmaritut. Ondoan, barakullu zuri saski bat zedukan, eta galondotik esku beltzean bakoizka artuki, onela kantatzen zien:

Barakullu, barakullu,
atera adi gelatik;
barakullu, kullubara,
adarrak eguzkitara;
barakullu mojatxi,
ortik irten ez baadi,
autsiko nik etxefi.

Crauko alaba ederra; bideak gorritua ezpainak ezotzetik yeiki zen, eta sostean agertu zuen aurpegiño zoragarria. —Zer ari aiz, mutil? Ixiltartea izan zen. Belar eta arri tartean, barakullu biltzen ari aiz? —Ain zuzen ere, mutilak erantzun. Begira zenbat saskian: mojatxo, arakoi ta galtzukoi. —Yateko? esan zun neskak. —Ez, amak ostiral oro Arlesen saltzen ditin, eta ogi biguina ordañez ekartzen. Arlesen izan al aiz? —Beñere ez. —Beñere ez? Ni bai.

Arlesko uriaren goratzapena. Mireio Andderenean.

Gaixoa! Zer den baekin! Rodano ugariaren zazpi agoetaraño zabaltzen dun. Arlesko ondartzako ugarteetan itsas-zezenak larrean zebiltzen. Arlesen zaldi izuak baditun. Arlesen uda bakarrean zazpi urteko garia bildu ziteken nai izan ezkerro. An baditun arrantzaleak, nondinai arraia gurdika dakartenak; baditun, ekaitzari gogor egitera urrungo itsasoetara doazin itsas-gizon izukaitzak...

Ta Arles iguzkitsuaren edertasunak urre-mihiz oroituki, itsas urdiñ eziñegona, saskiak bete oliaran eotzeko gorbela ematen dition Mendi-aundi, ta aintziradietan garraxika ari diren burrioak; aipatzen zitun. Baño uri gozo ta beltzerana! mutikoari aaztu egin zure gauzarik arrigarriena: Arlesko zerua, lurra ernaltzen duna; neskak edertzen dituna, mendieri urriña ta txoriñoeri egak ematen ditiena.

Zutik eta gogo-ernari zegoen neska xorra. Mutiko eder, esan zion, ator nirekin labur. Igela saraspean kantari asi baño len, Rodanoren aindiko ertzean oiña tinkatu bear diat Yainkoa lagun. Mutikoak erantzun zion: Ots bada, eziñ obeki, gu arrantzale baikara. Gaur gure txabolean lo egiñen dun zunzunpean, eta biar argi-urratzean gure aitak aldatuko aun ontzixkan. —Bai zera! ez diat gabez ibiltzeko bildurrik. —Begira, gero! esan zion mutillak! Capako aizulotik ateratzen den negarti-taldea ikusi nai al dun? Ene! atzematen bai aun berekin amilduko aun zurrunbilloan. —Zer da Capako aitzulo ori, esan zun Mireiok. Legartzan gabiltzen bitartean yalkiko diñat, nexka.

Ta mutilla asi zen:

Beñola, larrain bat gari-balaz beterik zegonan. Biar ibai-ertzetik ikusiko dun au gertatu-lekua. Illabete artan Camargako beor-uztarri bat eultzian ari unan aterbage. Itxogunerik ez. Beti buruak lastoz yantzirik, eta larrain austatuan beti garimendiak eultzitzeko. Ua eguzkia! Ultziak sua zirudinan. Ezpel-ardeak aizetara yaurtitzen ziñan gari-odeia usu ta arin. Gal-bizarra ta gal-autsa beorren sudurretara unan ustaetik gezia bezala. Ez Yondone Petiri ta ez Yondone Karolik ezkillak yo ta ere. Beor gaixoentzat ez yairik eta iganderik: beti lan gaitza, beti eztena, beti eultzizalearen oiü latza, zurrunbillo erdian geldi zegoelarik. Nagusi zekenak, zital baño zitalago, beor eultzilariak mozorrotu egin zitinan, Kea zeriten lasto txiki-bearren gañean, beor lotuak oi bezala aparrez bustirik inguruka zebiltzan oraino, gibela saietseri yosirik, eta muturra larde-yario. Bapatean ekaitza ta izotz-aizea. Ene! Iparbeltzak larraiña isusi. Yainkoaren egunari birao zegotenak, begiek usturik, an ikusi ziñaten larraiña irakatzen eta pertza bezala zirrikatzen Gari-pil aundia aserreak eramaki: eultzigille, eultzizai mutil, denak ondatu itunan. Larrainaren yabea, aizatzalea, agotza, azaoak, aurreko zaldiek, beor-uztarri osoa, dena lurrak irentsi bere osiñean.

—Bai izugarria, esan zun Mireiok. —Badun geigo ere, nexka. Biar (agian sena galdu dudala esanen duzute), biar ikusiko dituzute zamoak eta tenkak ur urdiñean yostetan, eta urmael inguruan aintzirako zozoak kantatzen, Ba-dator orde Andre Mari eguna. Eguzkia bere goi-yarlekura igo-ala, ezarri belarria lurrari, ta egon otsik egin bage. Garbi ta nare zegon ur-ixurkia itzalduz doa pekatu itzalez, eta ur arre aren barrendik euli-furrunda antzekoa sortzen da. Urrena, txilintxa-soñua garbi entzuten da eten bage, ta gero, ezari ezarian berro aundi tartetik buztinsuillean oiüak entzun iduri dire, ta atzenik iskanbil aundi biurtzen da, dardar eragin arte. Larrain-erdian biraoka ari den eultzilari gixatxarraren oiutara

bezala, zaldi giarreen takata entzuten da, berela. Lur elkor gogorrean, udako eultzian antzo, aztaka neketsu bat. Eguzkia yetxi-ala orde, ixilduz doazi ixtilluak eta ur-ixurkiko biraoak. Berropeko txilinta-otsa mintxoax ixiltzen da, ta zozoak berriro seska-muturretan kantari asten dire.

Yardun au zuen nexkaren aurrean, saskia bete barakulludun mutikoak. Garbi ta garden, eguzki-artzeak gorrituta, muño legorrak zeruaz batzen ditu bere tontor gorri-urdiñak.

Ta eguzkiak, bere mako ederrean astiro bilduki, Yainkoaren bakean uzten ditu aintzirak eta urmael aundiak eta Ibarzabalgo olioak, eta Rodano, laisterka doan, ta itxasaizea arnastuz bizkar makurra zuzentzen duten igitariak.

Ontan mutikoak: Gazteño, ez al dakusan an beian zuen dendako euna aize-aldiak eragiña? IKus, itzala ta babesa ditun zunzuna: ikus gure anai Extebe artara igotzen, txitxar-billa, edo dendarako nire billa. Ara! Ikusi gaitin eta amarengana zoan afaria gaitzeko esatera. Begira gure ama ontzixkan, kuzkurka ta ozberritu bear ditun arraiak artzen.

Ontan, biek leiaka ta kaia gora zoazila ikusita, arrantzaleak esan zun goratik. Ara, ara! Ederki, andereño! Laister gure Extebe arrantzale yaioa diñagu. Emen zekarren aingireen erregiña.

IX LANGILLEERI DEIA

Erraimun zarrak langilleak deitzen ditu, Mireioren billa asteko.

Basakek nigar egin zuten; erle naibagetuek erlauntzeetan sartu ziren, zornabelar eta azitrai-landaz azturik. —Ikusi al duzute Mireio? galdegin zien igebelarrerri ur-ollos urdin ederrak, urmael inguruan zebiltzalarik. Yaun Erraimun zarrak eta emazteak, aurpegia malkotan eta erioa biotzean, alorrean elkarren ondoan eserita beren naibagea arintzen zuten. Bai, eroa bear luke! zioten. Doakabe zentzubagea! Gaztetasun eroaren erorikoa izugarri astuna da! Gure Mireio ederra, erakeri nigargarria! ijito zilibokari zirtzil batek ostu! Nork erakutsiko digu, lapurrak lotsabage ua eraman duneko aitzuloa? Ta au esanez bi zarrak buru ase-reari eragiten zioten.

Astoa espartzuzko bizkar-ordeekin, azaldu zen oi bezala ardo-banatzaila, ta atalasean zutik, «egun on» esan zien; arraultzen eta uraren billa nator, nagusi. —Itzul adi, kixkali ori! nexka bage, artelatza bezala larrutu nautela ziduridak eta. Etorri aizen tokira oa laster batean, mutil. Zelaietan barna oa tximista bezala; segari ta nekazariak utzi ditzatela sega ta golde; igitariari esaiek igitaiak uzteko, ta artzaieri artaldea uzteko: datozkidala.

Auntza baño ariñago badoaie berela mutil zintzoa legartzetan barna, zuli gorri ederretan barna, muñoetako artadietan barna, yauzi batean bideak igaro ta belar ebaki-berriaren usai gozoa usnatzen duela-rik. Melga zuti, urdin, loredun tartean, urrundik entzuten du sega-zarrazta. Segari mardulak aurrera-kiñu berdiña egiten dute ebaki-ala. Belarra mailka uzten du galtzairuak, begien atsegingarri. Neska ta neskato alaiak belardia eskuareten ari dire. Batzuk, belarra bildu-ala kantari, kirkirrek sega-igesi kanta entzun bitartean. Itzai trebeak besamen aundika, belarra gerriraño arrotzen zaiolarik, gora derama gurdi-zama, gurpilak, ezpatak eta endaitza estaliki. Etxerakoan itsas-ontzi aundi iduriko du, balantzaka. Olako batean, itzaia yeiki da langillezaia bai litz, eta bapatez esaten die segariari: geldi yaunak! berri gaizto diagul!

Sarde beteka belarra zekarkioten mutillek bekoki-izerdia txukatu zuten; segariak, segakirtena ugal potoen gañean ezarrita, aobizarra zorroztu-ala zabaldira begira yarri ziren, eguzki-izpien buruzki.

—Yaunak! ara zer dion nagusik, esan zuen berri-ekarleak. Ardoketari! esan dit: oa tximista bezala; segari ta nekazariari esaiek, utzi ditzatela sega ta golde; igitariari, igitaiak uzteko, ta artzaieri, artaldea uzteko: datozkidala.

Auntza baño ariñago badoaie atzera mutil zintzoa. Altengo oroigarri, otxarra azi oi deneko ildo-bizkarrak zangarteka igaroz, nonai Umotasuna dakusa, bere lastargiz lurrari urre-kolorea ematen. Belarmiñez izarturik dagoen lur etzea barna, an dakustzi goldelari bizkorrek mandoen atzetik golde gañera makurturik; ba-dakusa lurra negunagiak ateratzen, elkor itxuragaitzak azalduki: badakustzi ildo zabalean buztanikarak, goldearen atzetik yostalari.

—Gizonak! ara zer esan didan nagusik, esan zun mandatariak. Ardoketari, esan dit; oa tximista bezala; segari ta nekazariak utzi ditzatela sega ta golde; igitariari esaiek igitaiak uzteko, ta artzaieri artaldea uzteko: datozkidala.

Badoaie berriz ere morroi zintzoa auntza baño ariñago, belardi, zokogune, urrezko gari-alorretan barna izkututzen da. Berrogai segari, su kixkalgarria antzo, alorrari bere soñeko eder usaiduna erauzten ari. Garian barna, otso antzo oldartzen ziren, alorrari ta udari urrezko lore garbia kentzen. Gizonen atzetik lerro luzeka, maasti baten anduak bezala, maillak ageri ziren. Lotzaile erneak armenak egin, besamenka bildu, ta bala usu lotzen zuten belaun-keiñuz, eta atzera yaurti.

Erltaldearen egalak bezala ta patuxak ugiñetan eguzkitara yostaka bezala, aien igitaiak dirdai zegiten. Eta bala zutak galdor-mototxetan elkarren galburuak bat egiñez, eunka zeuden. Guda-txabolak ziruditen. Beiñola Bèu-Clairek alako etzauntzak landatu zitun Simon ta prantses-taldea, basatien gisa, Provenza ta Conde Erraimun lepo egitera etorri zirenean. Artean, buruxka-biltzaileak arat onata dabilta yostalari, galburuak eskuan; seskadietan edo balaen itzal beroan nexkaen bat, begi-lilluratzailen bati ederretsiz, maite-igitaiari bere burua egozten dio, ark ere bere igitai egiten baitu.

—Gizonak! ara zer dion nagusik, esan zun mandatariak. Ardoketari, esan dit: oa tximista bezala; segari ta nekazariak utzi ditzatela sega ta golde; igitariari esaiek itaiek uzteko, ta artzaieri artaldea uzteko: datozkidala.

Berriz ere auntza baño ariñago badoaie artzai zintzoa. Oliodietan barna, bidexkaeri lotuz, an doaie tximista bezala; maats-aienak autsiz ipar-burrundak bezala, ta galdurik gertatzen da alako batean, eper-kanta beste zantzurik ez dula.

Crau legorraren zabaldu izugarrian, zumel-txartaka batzuen azpian, ezagutzen ditu urrutira ardiek abaroan. Artzai gazteek eta artzai nagusiek lekugi-gañean zear-etzana zuten. Pinpiñek bakean zebiltzan ardi ausnartien bizkarrez bizkar. Itsasotik geldo geldo yeikitzen zen gandu zuri ariña. Goi garbietan, zerutarren bati eguzkiak soñekoa arintzen zion.

—Gizonak! ara zer esan didan nagusik, esan zun berri-ekarleak. Ardoketari, esan dit: oa tximista bezala; segari ta nekazariak utzi ditzate-la sega ta golde; igitariak esaiek itaiek uzteko, ta artzaiak artaldeak uzteko: datozkidala.

Bapatean atertu ziren sega ta golde. Berrogi igitariak igitaiak utzi-ta bideari lotzen zaizko, erlauntzeko erlekumea egalak dituen orduko furrundaka ler-zugatzari lotzen zaion bezala. Iritxi ziren bordara balalotzaile, eskuaredu, gurdidun eta mutil, artzai, buruxka-billtzaile, metatzaile.

Illunik eta ixilik, larraineko larratzean zeuden yendearen begira nagusi etxeoandreek. Langilleek lana eten-bearrez arriturik, nagusia inguratzen zuten etorri-ala.

Deitu gaituzu, nagusi. Emen gaituzu.

Yaun Erraimunek burua yaso zun. —Uztaroan zetorrek beti ekaitzik aundiena. Zorigaitzokoak gu! Zur egonda ere beti zorigaitzak atzematen gaitu. Arren! esan zun zarrak, ixil nadin, adiskideak, zuetan bakoitzak zer dakien edo zer ikusi duen esan artio.

Ateratzen da Gulteneko Luenti. Au umetandik Arlesko zabaldietara yoan oi zen bere igitariakin, garia urrekertzen asi orduko. Ugiñek alperrik astintzen duten arkaitza zirudin; larrua Eleiz-arria bezain beltserana zun. Langille-nagusi zar au, eguzkiak kiskali edo iparbeltzak orro egin, beti aurrena lanera. Zazpi seme bera bezain mardul ta beltzeran, berekin zekartzen. Igitariak ao batez aukeratu zuten buruzagi, ta bidez alere. Asi zen bada Luenti: esana egi bada, «goiz gorri arrats-iturri», nik ikusi dudana negargarri da inolaz ere, nagusi.

Yauna, ekaitza uxa ezazu! Goizeti zen. Argiak illuna urkatzen zun sartaldeantza, intzaren bustian, oi bezala, segaldira giñoazen. Lagunek! esan nun; lanaldia ona bedi, ta ekin. Beso-uts yarri nintzan lanerako, ta alai makurtu. Lenbiziko zarrastakoan, nagusi, beatzek ebaki. Ogeitamar urte ontan etzait olakorik gerta, Yainko aundia! Ta erakusten ditio odol-durik eta ebaki aundia ta Mireioren gurasoek berriro zinkuri egin zuten.

Belar-segari bat, Buketeneko Ibane tartetik sartu zen. Tarascondarra zen, Tarascaren zalduna, mardul ta gizaundi, baño biozti ta adiskide on. Denbora bateko sorgiña, Tarasca, Tarasca! otsetara iges zoaienean,

erri illuna dantza-irrintzi-iskanbillek alaitzen zutenean, inor etzen Condaminan ark bezalako yasez azkona naiz bandera aizean eragiten zunik. Segari bikaiñentsuna atera ziteken, lanari sendo yarrai balitzaio, baño pestaburukoan, alde igitai! Sabelzainkerira, orritsetara, zugatz-ostopeko yostaldietara edo zezenetara, ero ta itsu zoaien. Nagusi, esan zun, igitai —bitartean, gogotik ari giñela, zalgi-txaparrean eper-kabia arkitu dut egaukaldika. Pozik makurtu nintzan asko ote ziren, baño, au lana! txinurri gorriak, eraso kabiari ta kabikoeri. Iru illik zeuden; gañerakoek, izurri ark zirikatuta, kabi-ezpañetik lepoa atereaz esan-iduri zidaten: «el zakizkigu». Ausiña baño miñagoko moxorro aiek, orde, aserre biziz ozka egiten. Ni gogonduri, sega-kirtenean tinkatuta, txori amak aien miñez zumeldian ari zun nigar-txintari erne negokion.

Zoritar berri onak, gurasoen zain-yoa mintzenago du.

Garagarrillez, ekaitza zabaldira ixil sartzen denean, iparra gero ta puztuago, ortzia tximistak argitzen, eta guzia goibeltzenago den bezala, an azaldu zen Maran...

Sega-apustua: Maranek irabazi Gulteneko Luentiri.— Gurasoak Mireioren billa.

Landetxetan aipatua zen Maran. Gaur egunean ere, gaualldietan, mandoek ganbeletako malkarra yaten ari direnean, bordamutillek upeletako olio aitu arte ez dire aspertzen, Maranek astegun batez egin zuna esaten. Ereiarorako izketatu zen. Goldelari bakoitza ildo urratzen asi zen, eta Maran, lekutik igitu bage, golde-belarri, txakur, estukia antzebage kolpatzen ari zen egun eta mende lanabasik ukitu ez bailun. —Lanerako izketatu aiz eta goldea moldatzen ez dakik, antzekaitza! esan zion langille-nagusiak. Aketzak muturka ik baño obeki lantzen dik lurra, biurri! —Itzetik eltzen diat, erantzun zion gazteak. Egin dezagun: ildo oker ateratzen dunak bi urre-diru gal bitza: yo turuta.

Bi goldeek lur larrea batean urratzen. Biek, zuzenbidetako, alormugako bi zumartxuri begiz yo zituten. Ez dire yo-bidetik okertzen. Eguzkiak galburuek urreztatzen ditu. Ozpina! zure ildo, mutil-nagusi, adoia artuarena da, ikasiarena da, esan zioten mutillek; baño egia esan, bestearenak gezi baten bidetako balio luke naski. Ta Maranek apustua irabazi.

Maran onak ere, batzarre artan bere itz samiña yalki zun. Aitzintxe, zurbil, lurra landu bitartean txistuka ari nintzan. Lurra zaila zegoen ete

nik bukatu egin nai berantuta ere. Alako batean nire mandoen illea laz-
ten da. Bildur ikarak geldiarazten ditu, belarriek izutuki. Lur larreko bela-
rrak makurtu ta marguldu egin ziren. Ziztatzen ditut eta Gorrixak illun-
ki niri begiratzeko, igitu bage, ta Auskera galtzuan usaika. Nik iztazaiñe-
tan ugalez yo, ta ikaraz yarra zuten. Golde-etxea autsi zen; zumarra, ta
endaizta uztarriarekin deramate. Ni guzia larri, zurbil, otzikaraz, ortz-
karraskaz, buruko ille zutien gañetik eriotza aize-antza igarotzen senti
nuen.

Yainkoaren Amal! oi u min egin zun amak; Zure estalkipean ar
ezazu nire nexka ederra, ta belauniko erori zen odeietara ezpainak luza-
ro zabalduki.

Ontan zangarteka dator Anselm arzai-nagusia. Zer ote zun aen goiz
orreagan ibiltzeko? esan zun inguruta bildu orduko. Gu eskorteetan ari
giñan ardi-yeizten, eta zabaldi arrizuen gañetik izar zegoen. Gogo bat,
itzal arin bat, iratxo bat igaro zen eskorte ondolik. Zakurrek ikaraz mutu,
ta artaldea aril bat eginda gelditu. —Onezkoa bai aiz, esak; arima gaxoa
bai aiz, itzul adi suetara, esan nion. Ez nun astirik Andre Mariri Agur
Mari bat esateko. Nerekin Donamarietan ez al du artzairik etorri nai?
esan zun mintzo ezagun batek. Eta berela itzali zen agerkaria, zabaldian
barna. Siñesten al, nagusi? Mireio zen.

—Bai ote? oi u egin zuten larrainean zeudenak oro. —Bai; ikusi dut,
izar-argitan nire aurretik igaro da, baño ez oikoa: aurpegi-illun, maxkal,
oñaze miñen batek zedukan lur ontan. Berri latz au entzutean, gizonez-
koek esku lurtsuek batera zartatu zituten. —Eraman nazue Donamari-
tara, oi u egin zun amak. Nora ere diyoan, ara noakio atzetik nire txo-
riñoari, zabaldi arrizuetako eperkume ari. Txiñurriek erasoko balizute
nire ortzak autsiko dute kabia ta irentsiko. Erio zikoitzak atzeman gogo
bazaitu, neronek aketuko diot sega zarra, ta zuk, bitartean, zumardia
barna iges egiñen.

Yoana Mari, zabaldia barna, eroarenak esanaz doaie. —Itzai, zion
nagusiak, gurdia gaitu, ardatza igurtzi, bei Beltxa uztartu, berandu duk
eta, bide luzea diagu ta Gurdi negartira igotzen da Yoana Mari, ta aizea
sekulako zinkuriz eta aienakaz betetzen du. —Alaba eder, Crauko legar-
tza, ondartzat zabal guziek, i ere bai, eguzki dirdaitsu, lagun zaizkote nire
alabari, igatzen ari da ta. Atso zar nazkagarri ark iñolaz ere, aitzulora
sartu zunean, bere ontzitik iretsiaz bide ditio irazkai ta zital. Taven! Yon-
done Antoni izutu zuten deabru guziek Bausko arkaizpera narrastuko al
aunate!

Gurdiaren kalaka ta zalapartak, gaxoaren mintzoa ixiltzen du. Ta

landa-gizonek Crau zabalean iñor ageri ote zen begiratzeko, lanera zoazin

geldi geldia. Zorion dute eltxoek, urrutira estu-iduri duten zugaz-lerro-

tako itzal ozkirrian!

X CAMARGA

Mireiok Andderen ontzixkan igarotzen du Rodano ibaia.

Entzuidazute Arlestik Venzarañoako provenzarrak. Beroak yotzen bazaituzte, goazen guziok Duranzoletako ertzera, elkarrekin atsedetera. Marsellatik Valenzola bitartean orde, kantuz eder zagun Mireio, ta erruki diogun Bikendiri.

Ontzixka ura ebakiz zoaien, mihi-arraina bezain ixil. Andder zen ontzizai, ta nik kantatu dudana maitea Andderekin oldartu zen Rodano zabalera, ta eseririk ugiñeri begira zegoen begiratu ilunez. Muttil arraunlariak ziotsan Mireiori:

Begira zein zabal dagon Rodanoren uberka! Camarga ta Crau bitartean ze zaldi-guduka eder egin daiteken! Ugarte au Camarga dun, nexka, ta zabalean, Arlesko ibaiaren zazpi aboak ikusi-ala. Muttila mintzo zelarik, Rodano goizeko argi gorritz dirdirka ari zen, eta ontzixka bakar batzuk bare bare zoazin ibaia barrena. Itsas-aizeak, zut-oialak aizatuki, aurrera zeramatzin, artzainak axuritaldea bezala. Itzal bikainak! Lizar eta lertxun luze ikaragarrien gerri zurailak ertzean erraiñu egiten zuten. Aien-belar zar biurriak zintzilikariz gerrikatzen zituten, eta adar lodietatik egozten zituten beren altxuma kozkortsuak. Rodano, bere ugin nekatuekin, aundikien ibilkeraz, Aviñongo yauregia uruñatuz, eta yolasak eta musikak gutxietsiz zoaien eta zaar eriorakoa bezain uzkur ta ilun zegoen, bere urak eta izena itsasoan galtzera zolako. Baño nik kantatu dutan maitea, ertzera yauzi egiña zen. Oa, esan zion mutikoak, abil, bidea dunaño. Santak beren Elizatxora zuzen zuzen eramango aunate. Au esanarekin, bira egin zuen arraun-indarka. Garagarillaren suen pean badabil Mireio, badabil. Eguzki yeikialdetik etziñaldera, ta iparretik egoara ez dakusa zabaldu neurribage bat baño, begiek ikus-ala guzian, eta azkenean itsasoa. Noizpin belar-izpi batzuk, milazka, belar-latxa, sabi, zumarika ta sarobe-belar, itsasaldeko zelai gazi aien yantzigarri. An dabilta aron zezen beltz eta zaldi zuri, itsas-aize ezoa pozez arnastuki.

Eguzkiaren sapai urdiñak sabel eta dirdaisu besarkatzen zitun zingiradi aiek. Arteka, urrutiko oxezki argitsuan zirilingaren bat egan doa; edota egazti aundi zangaluzeak, urmaeletik aterata, egaz erraiñu egiten

du legorrean. Edota zaldun zango gorria edota egazti-urdi begi-iluna, bere iru lumazko galdorra arrandiz eraikitzen dularik.

Eguzki kixkalgarriak kordebage uzten du.

Eltxoak bere baitara biurtzen dute.

Sargori da, ta nexkak beroa astantzeko, gerrian zeramatzin eskuapiak askatzen ditu. Beroa gerogo ta miñago, kixkalgarri, ta eguzki aundiaren arnasa ta izpiak yasan datoz ekaitz-zurrumbilao bezalla. Olaxe, gosek amorratzen dagon leoe batek begiz iresten ditu Abisiniko basarteak, Eder bai litzake pagopean etzitea! Eguzki-izpi urreek dizdizka, erlemulko aserrea, liztormulko aserrea dirudite goraka ta beraka, ta zorrozten arri den galtzairu dirdaisua dirudite. Akituta beroak uko eraginda doan maite-bideztiak, gorontzetik orratza atera du, ta aren bularte atsandituak, iturri garbian ugin bikia dirudi, ta itsasertzean zuri zuri nabari den akara-aiena. Goxo goxo begien aurrean zedukan zabaldu arek galtzen du bere illuntasuna, ta urrutira aintzira aundi bat agertzen da zir-kinka, ta lizarrak eta saratsak ur-zabaldu inguruak, erañu ta itzalpe aundia botatzen dute. Zeruko ikuskarria zen; lur itzemanaren amets gozoa.

Ur urdiñaren ertzean, laster, urrutixko, uri bat ageri da bere alde-riekin, arresiz inguratua, iturri, eleiz, tellatu, ta ezkildorre txirinakin, eguzkitara aziko bailiran. Ontzi aundi ta ontzixka, zutoial zuriekin, kailarrainera sartzen ari ziren, eta aize lasaia yostetan ari zen zutoin-ezurretan zintekin eta banderatzoeekin. Ikuskarri aren aurrean Mireiok izerdi ugaria idoki zun bere esku meez.

Yainkoa, esan zun berekiko; au arrigarri da; ta laister ta laister, ara yo zun zuzen, iru Donamarien il-etxea an bai legon. Laister egiñala, orde, iduritu liluragarria itzaltzen zoakion, urrutigoka. Amets utsa, izukari utsa; aize yostalariak irazki zun eguzki-izpiz eta odei-margoz. Aren irazki meia lañoa antzo urtu zen. Mireio bakar gelditu zen eta burtzoratutik zabaldu artako beroaren berok. Berriz ekiten dio bideari, are-pil gori, uster, zango-nekagarri aietan barna, eguzkiak dizdizatzin ditun gatz-lapatxetan barna, aintzirabelar eta zumadietan barna, eltxo tartetik. Buruan Bikendi, aldi bat bazen Vacarresko itsasegi sakona atzeman zula. Itsaso urrutian, laztuan, ikusten zun Santa aundien eliza gorrixta, legorrera datorren ontzi oial-aizatua bezala aundituz. Alako batean, orde, eguzki-izpi kiskalgarriak bekokia artzen diote. An dago, gaixoa itsasegian il-agian, ondarrean etziña. Ene Crau, zure lorea makurtu da! Nigar egizue gazteak! Eiztariak ibai-ertzean uso-talde gaixo bat edaten eta lumak leguntzen ikuski, zakardian barna laisterka yoan ta iskiloz beti ederrena zauritzen dun bezala, alaxe egin zun artan eguzki errukibageak. Gaixoa

ondarpillean zetzan kordebage. Ustekabean eltxo-talde bat zoaien bidez, eta asperenka zegoala ta bular zuria pilpiraka ta epuru-abar bat ere itzal-tako etzedukala ikustean, eguzki kiskalgarriaren tartean pirurika asi ziren furrundan, eta belarrira musika au eman-iduri zioten: «No, eder, gora! ots, yeiki adi, zingiradi gazietako beroa gaiztoa dun eta». Anartean, aznai ematen zioten buru makurtuan, eta itsasoan orobat, aren matail-arroseri iintza xeia ta minkatxa zirtatzen zion. Mireio oñazez ta zizpuruka yeiki zen, au nere burua! ziolarik. Eta geldi geldi, belargazietan gaindi, Santaetara iritxi zen belaun-ikaraz. Ta nigarra zariola, itsasoak ezotzen dun balizaren solairuan auspez yarri zen, Gaixoa! Ikus zer otoitz bialtzen zun zerura, aizearen egoetan:

Gure nigarrak lore biur ditzakezuen Mari doneok, entzuizute nire oñazea! Nire oñaze zorrotza dakusazunean, ene Yainkoa, urrukutuko zakizkit!

Mutil bat dut maite, Bikendi ederra, biotz guziz maite ere, Mari doneak!

Maite dut, maite; ibaiak igarotzea bezala, txoriak ega bezalla.

Ta su irazeki eziñitzali au nik iltzea nai dute, ta arbendol loratsua autsi dezadala. Gure nigarrak lore biur ditzakezuen Mari doneok entzuizute nire oñazea!

Eguzkiaren iltze zorrotzak, arantza ankerrak, burua zulatzen didate.

Siñes idazute, ekatzute Bikendi, ta biok etorriko gaituzue berriz par-irritan.

Bekokian oñazea kenduko zait eta nire begi nigarrez beteok, pozez dirdir egiñen dute. Aitak ez dit uzten arekin ezkontzea; uki iozute biotza, urrezko santa ederrak! Oliarana, gogor dagola ere, Gabonilleko aizeak ontzen du, bere garaiean. Otsalizar eta mizpira minkatzak, agotzak ontzen ditu.

Gure nigarrak lore biur ditzakezuen Mari doneok, entzuizute nire oñazea.

Mari doneek agertzen zaizkio aien Elizatxora irixten denean.

Lilluratzen ote naiz? zer da au? Paradisua? Eliza aunditzenago da; an goien izartalde bat ageri da zirrikutik.

Zaindari ederrak, zuek al zaituet? Itzal itzazue buruntzaizpi oriek, bestela illen naiz. Zuen mintzoak egiten dit ots. Zergatik etzarate gorde-

tzen odeitartean, begi nekatuontzat? Non dago elizatxoa? Itz egiten al didazute?

* * *

Kordebage, atsanka, erdi-ilik, an zegoen Mireio belauniko baldosen gainean, besoak gora, burua atzera, ta Yondone Petriren ate-barnean, aren begi geldiak beste mundua zakusten aragi-estalkia urratuz. Mutu dago. Aurpegi ederra iduri-aldatzen zaio, ta gorputz ta arima, igeri dago Yainkoari begira.

Zumar txurien burua urrez estutzen dun Argi-urraztekoan gizon galdu bati argi egiten ari ontzia, bereola zurbiltzen eta itzaltzen da.

Iru andre Yainkozko eder, zeruti datoz izar argien bidexkatik. Eguntzean barratzen den artaldea bezala elizatxoaren zutabeak eta sapai-zubia leku eginka asi ziren aien aurrean. Eta iru Mari zuri dirdaitsuak an sartzen dire. Batak, bularraren kontra, kelagar-ontzi bat zekarren. Aren bekoki zerutarrak, gabez artzaiei argiegiten dien izarra gogoratzen digu. Bestea, soiñeko ta girgillak aizean inarika, erabidez dator, eskuan aztapar-adarra. Irugarrena, gazteñoa, aurpegi beltzerana, soiñeko izkutuka, beginini beltzetatik diamante-dirdaia zariolla. Gaixoaren-gana zoazin, eta ondoratu orduko itzegin zioten. Ain ezti, ain garbi mintzo ziren, ain irri goxoz, Mireioren arantza gogorrak lore ugari zoragarriak erne baitzituzten.

Donamariak poztu-berritzen dute Mireio.

Poztu zait, Mireio gaixo, gu gaituzu Yudeako Mari aiek. Gu gara itsaso aserrean gal-zorian dabilen ontzixkaren zaindari, ta itsasoa gu ikusi orduko, baketu egiten da.

Begira orde, ara gora. Bai al dakusazu Yondone Yakueren bidea? Aitzintxe an geunden beiko muturrean, eta izarretatik ikusten giñuzen Compostelara gure seme ta illobaren il-obian otoitz egitera doazin bidezkoak. Andik entzuten giñuzen letariak. Iturrien txirristotsak eta ezkillen kulunkak eta ilunabarrak eta bidezkoen txangoak, orok aunditzen zuten gure seme ta iloba Yakue aundia. Ta aren oroitzapena ola edertzen zuten bidezkoen bekokietan iintza goxoa ixurtzen genun, eta aien gogoan poza ta bakea. Tximista bezain zorrotz igo dire guregana zure zinkurinak. Nexka, siñeste aundia duzu, baña zure eskariak biozmin egiten digu. Zoro orrek, maite-iturri garbian edan nai duzu; il baño len, zoro orrek, Yainkoarengana garamatzin bizitza bizkorra murtxatu nai dun.

Noizdanik arkitu dun emen beian zoriona? Bai al du aberatsak? Aizatua, etzana, garaile-surrean, Yainkoa ukatzen du ta bide guzia betetzen. Izaina, ordea, beterik dagonean, erortzen da. Ta zer egiñen du arrandi aundi ark, Yerusalemen asto gainean sartu zen Epaikari aurean yartzen delarik?

Bai al du amaren bekokiak, len-seme yaioberriari pozikaraz ugatzat ematen ari delarik? Titialdi kaltekor bat aski. An ikusiko dun seaska agertura makurtua, gaxo ila musuz yaten dularik.

Bai al du emaztegaiaren bekokiak, senargaiatz batera elizara geldiro dioalarik? Bidexka au dabilenari, arantzabeltza baño latzagoa zaio.

Emen beiko au, guzia neke ta lana baño ez da. Emen, beialde ontan, ugiñik garbiena ere, edan-ala mindu egiten da. Emen beian, igali berriaren ondotik arra sortzen da, ta guzia igatzen, guzia usteltzen. Alperrik aukeratu saskian: urre-sagarra, yatekoan eztisu dena, arian arian beazun biurtuko. Ta arnas ori aditu-usteko dun mundu ontan, eta ene! esan. Baño agortzen eta mintzen ez den iturburutik edan nai dunak, erosi dezake, gorriak ikusita. Arri kozkoa zati zati egin bear da, barnean daukan zillar-txilista ateratzeko.

Zorioneko bada, naigabeak etsian eramaten dituna, ta eriotzak ongi egiten arkitzen duna, ta anaiek nigarrez ikusita nigar dagina, ta bere soingaiñekoa larru gorrian dagon beartsu zimel bati egozten diona, ta otzak dagonarentzat etxean su aundia pizten duna, ta txikiarekin txiki egiten dena. Au da gizonak aazten dun itz ederra: «eriotza bizitzea da». Ta otzanak, eta onak, eta errukiorrak, zorioneko! Aize mei baten ufakoaz zerura lasai sartuko dire, ta lilia bezain zuri direlarik, utziko dute, saindueri beti arrika ari zaizkien mundu au.

Bazenekusa, Mireio zein kaxkarra dirudigun zeru goienetik mundu au, ta zein zoroki irrika dituzuten ukitzen diren gauzak, eta zueñ illerrirako beldurra, oiuka eskatuko zinuke eriotza ta barkapena. Baño garia burutu baño len, lur barnean irakin bear du. Lege da. Gu ere zeruko argizpiak baño len, edari miñ ori arturik gaude. Ta zure kemena indartu dedin, yalkiko ditizugu gure bideko elorrioak eta estuasunak.

Au esanda ixildu egin ziren, eta ondarra legunkatzen duten ugiñak laisterka zoazin itsas-ertza ainbat zabal, Santak esanena entzutera. Piñudiak keiñu egin zion altzadiari, ta antxitak eta zirilingak ikusi zuten Vacarés izugarria bere ugiñak baretzen. Eguzki-illargiak urrutiko aintzi-radietatik agur egin zuten bekoki zabal gorria apalduz, eta Camarga gazia ikaratu zen. Zorioneko Andere aiek, nexka maitalea bizkortzearen, ola asi ziren izketan:

XI SANTAK

Iru Mariak Yudeatik Provenzara, Kristen beste ikasle batzuekin.

Guurtz-abea oraino Yudeako mendi artan zuti zagon, Mireio. Yerusalemen garai, Yainko-odolez oraino ezorik, ogentzarra eginda lo-zorroan zagon uriari oska ari zitzaion. «Zer egin dun, zer egin, Belengo Erregeaz?» Eta karrika ixiletatik etzen orduko oiurik gora. Kedron-mendi bakarra urrun zinkurinka, ta Yordan beltzuria, bakartegian izkutatzen zinkurin-asper bat egiteko, legeltxor ta auntzadar-belar artean.

Ta erri gaixoa illunik zagon, bai baitzekin bere Kristo zula, il-obiko baldia kenduta llagun ta ikasleeri agertu zitzaiera, ta gero Yondone Petiriri giltzak utzirik, arranoa bezala zeruetara igo zela. Bai! uts aundi bai zuten Yudai-errian Galileako zurgin ederra bage; ipuiñ eztiz biotzak baretzen zitun zurgin ile urre gorria, ta muñoskan yendea otillaz asetzen zuna, legendunak sendatu ta ilak piztu egiten zituna bage. Irakasleak orde, ta errege, apez, eta Elizatik Maisuak iraitzi zun saltzale-talde basaziak zioten kuxumuxuan: Sionen da Samarian Guurtzearen dirdaia laister itzali ez baledi, nor burutu artalde orrekin? Ordun aserrea gaindu zen, ete martiriak siñesmena aitortu zuten. Estebe, bizirik arrikatua; Yakue, ezpataren pean illa, zenbait, arkaizpean lertuak. Baño naiz sutan, naiz aitzo zorrozpean ill, guziek zioten oiuka: «Bai, Yesus Yainkoaren semea da».

Gu, aren atzeti noranai genbiltzen senideok, ontzixka batean, arrau-nik eta aize-oialik bage, itsaso aserrera yaurti giñuzeen. Emaztekiak nigarrez ugaldeka, gizakiak zerura begira. Urrun, urrun zoazin olliodi, yauregi ta dorre; Karmelgo galdor koskatsuak urrungo zeru-mugan ageri ziren. Allako batean oiuka bat entzun giñun. Burua itzuli ta ondarrean andre gazte bat. Besoak altxatuz oiuka egiten zigun ito itoan: eraman nazue ontzixka ortan, etxeoandreek, «eraman nazue. Nik ere Yesusengatik eriotza gogorra yasan nai dut».

Gure neskame Sara zen ola oiuka ari zena. Begira gaur zeruan bekokiak nola argi egiten dion, yorraileko egunargitzeak bezala. Iparrak urrun garamatzi; Salomek orde, Yainko-argiz, bere estalkia zabaltzen du ugiñetara. Siñesmen altsua! Ugin kizkur, argi, urdinkararen gainetik gure ontzixkaraño etorri zen murgildu bage neska gaztea, iparrak bultza eta

estalkiak eramaki. Urrungo lañortartean banaka banaka gure errialdeko gainak itzaltzen eta itsasoa auditzen ikusita, naigabe barren batek artu giñuzen. Agur, agur, lurralde saindua! Agur Yudu-erri doakabea, zintzok esetsi ta zure Yainkoa gurutzatzen duzuna! Gaurgero zure maastien morkak eta aztaparren datillak leoe izugarrien yanari dire, ta zure arre-siek sugetzar zitalen gordagu. Agur, yaioterri, agur!

Ekaitz-aize zakarrak ontzixka alderoka zabilen itsaso aserrean. Martial ta Zernin belauniko yarri ziren aurrealdean. Torpin zarra gogonduri, bere estalkian biltzen da. Aren ondoan zagon eserita Masimin apezpikua. Zutik, zubi-tartean, Lazar, ill-obiko ta zapiaren zurbila oraino zitula, aize orrodunari aurpegi emaiten. Ontzixka galduak arekin deramatzi arreba Marta eta Madalen, au baztarrean etziñik eta naigabez malkoka.

Ipernuk dakarren ontzian Eutorpi, Sidoni, Arimateako Yosepe, Markel eta Keleon, toleten babesean datoz. Urdiñerri ixil artan Salmukanta eman zuten eta guk batean erantzuten giñien: Goresten zaitugu, Yainkoa! Bai laister zoala ontzixka ur dirdaitsuetan! Oraino ikusi uste ditugu, ura zurrunbilotzen zuten aize-furrunda izugarri aiek, eta zutabe mei biurturik, urrutira aizatzen ziren spirituak antzo.

Ekaitza.

Eguzkia itsasoa yeiki ta itsasoan etzin. Zabaldi gazi ua barna, aizearen mendean giñoazen. Arkaitzetatik ordea Yainkoak gu begiratzen, Provenzarrak Bere legera erakartzeko autatu baikaitu. Goiz batez, iñoiz baiño eguraldia barego zagon. Aurretik zoakigun gaua, argiuntzia eskuan, labera ogi-erretzera doaien alargun goiztarra bezala. Ugiñak, larraina bezain txabal, ozta yotzen zuten ontzia. Zeru-muga urrutian erortzen da ta geitzen da une oroz orro izugarri bat; urubika ta intzirika ari den susmur ezezagun bat. Ezurretaraiño sartzen zaigu ta muturik uzten gaitu. Andik emendik, ikusterre guzian, ura ta ura. Ta itsaso bildurti kizkurrean, aize-pirrinta laisterra, izugarria, ta gure inguruan ugiñek illik, zain gaiztoaren yoa! ontzixka geldi zedukaten aztikeriz bezala. Alako batean, urruti, ur-mendi izugarria yeikitzen da. Itsaso guzia guregena zatorren zurrunbiloan, orro ta marru, odeitzarrez bildurik. Betbetan itsasaldi batek ixurkiaren ondarreraño amiltzen gaitu, ta berela eraikitzen ugiñen galdorrera ikaraz, erio-beldur. Ua larria! Ua naspila! Tximista luzeek illuna argitzen dute aizea zarratatuz, eta bata besteren ondolik ostots izugarriak burrunba egiten; ifernu guzia askatzen da gure otzixka

iresteko. *Labeche* ikaragarriak ziztuka, orroka, lekune-gaiñera bekokia makurtzen digu. Itsasoak batzutan ugiñen bizkarrean eraikitzen gaitu, bestetan zoko beltzetara sartzen gaitu, uretan galduen nigar illuna entzuteran, itsas-oillar, foka ta marrazo dabiltzan zokoetara. Ene Yainkoa! Galdu giñan. Gure buruetan llertzen da ugiñ aundi bat, eta Lazarek dio aieneka: Yainkoa, zaite gure lema! Zuk atera nauzu bein lurpetik. Lagun gaitzazu! Ontzia iraultzear da! Basa-usoaren egaldiak bezala, aren ototzak odeia urratzen du, ta zerura ega egiten. Yauregi-aukitik, ikusi du Yesu garaitzaileak. Itsas-gaiñean an dakusa Yesuk bere ediskidea, urak laister iretsiko dun adiskidea. Begi errukarriz begiratzen digu. Berela, ekaitz-erdian, eguzki-izpi luze bat agertzen. Alleluia! Oraino gora-beira gabiltza ur gazitan, eta bustirik, akiturik, kiratsa okatzen dugu, Berbertan ordea, ikarak igesegiñ, ugiñ izugarriak berdin, odeitzarrak urrun aize biurtu. Legorra ageri da argi ta musker, lore-kuskua lertzen bai litzan. Oraino kulunka gabiltza ugiñetan, ukaldi lazgarriengatik. Baina baretzen dire atzenik ontzi argal aurrean, aixe-ufa batez. Ontzi meiak aateak bezala ura urratzen du, ta tillapeak apar-muilloak ebakitzen. Arkaitz bageko egi batean alleluia! ontzia legorretara da. Ondar ezoan guziok belaunika oiuz esan genun: ekaitzetik begira gaituzu. Emen dituzu gure buruok aiztoaren azpian badere, Kristoren legea zabaltzeko gai. Zin egiten dugu.

Provenza-errian Kristoren legea aldarrikatzen dute.

Izen zoragarri onen otsera, Provenza-erria poz dardaretan dagola dirudi; izen berri au entzutean, basoa ta zabaldiak poz ikaraz dire, nagusia datorrela entzunda, xakurra laisterka yostetara doakion bezala. Itsasoak magurioak okatu zitun. Zeruetako gure Aita! gure gose luzeari oturuntza eman diozu; gesal zabaletan, gure egarria asetzeko zuk yalkiarazi zenun iturri miraritsu, garbi, osasungarria, ta oraino badario gure ezurrrak dauden Eleizan.

Siñeste gartsuz Rodano-ertza atzematen dugu, ta aintziradiz aintziradi goaz, zer gerta. Berela lurrean ikusten dugu golde zantzua, ta urrutira Arlesko dorreak, Agintarien bandera eraikitzen zutelarik. Gaur egunean segari aiz, Arlesko uria, ta ire larraiñean etzanik, ire aspaldiko aipua darabillan ametsetan; ordun aldiz, arraunlarien erregiña ta ama intzan, ainik eta kaiean ontzian lerro lerro yarrita ez baitziteken aizerik igaro. Erromak berriro yantzi indunan arri zuri landuz eta ire bekokian buruntzatak yarri zetinan eun ta ogai ate, Ondartza aundietan. Orduan Erro-

ma erriaren erregiñ-alaba intzan, eta ire burukerien asegarriztat baeduz-
kanan zirkua, ubide bikaiñak, antzokia ta zaldi-laistergua.

Torpinek Kristoren legea aldarrikatzen du Arlesko antzokian.
Uritarrak.— Kristau biurtzen dire.

Sartzen gara urian. Yendetza antzokira zoaien. Bai gu ere aiekin. Yauregien tartera, arri-nabarrezko Yauretxeen itzalpera amiltzen da erri oldartua, arruetan ugaldea astigar tartetik orroka doaie bezala. Birau gaizto! Lotsa gaizto! Sanbuka lizunaren otsean, antzokiaren oinean, an zebilen neska sail batek ingururumarika ta karraxika, lelo bat kantatzen zun, eta garria makurtuz, Venus zeritzaion arnabar puska baten aurrean dantza lizunak ari zitun. Erri eroak gaiñak ematen zitien oiuka: Kanta iogun, kanta Venusi, poz oro dakarren yainkosa aundiari! Arlesko lurraren eta erriaren amari! Neska-mutillek au esan bitartean, yainkosa aizunak, bekokia gora, sudurra zabal, kedats-laiño tartean arraienez buruntzaturik, aundi-ustez arrotzen zela ematen zun. Ontan, ainbeste lotsabagez aserreturik, oiuk eta dantzak geldiarazita, an aurreratzen da bipil Torpin zarra, besoak gorarik, yende arritu arengana ta ozenki mintzatuz dio: Arlesko erria, entzun, entzun nire itzak; entzun Kristoren izenean.

Etzun besterik esan, Bekaina zimurtzearekin, dardarazten du yainkosa aizuna, ta erortzen da zutondotik. Arekin batean, neska dantzariak erortzen dira ikaraz. Oiu bat dute guzien artean; urubia besterik ez da bereixten. Yendea eriosuar ateetara da, ta urian ikaraz barratzen du. Errigurasoek beren buruntzak kendu; gazte suminduek inguratzen gaitute deadarka. Puñal dirdaitsuz betetzen da aizea... Baño gure yauntzien gatzak, Torpinen bekoki baketsu goi-argiz beteak, eta aien Venus zurruna baño ederragoko Madalenek nigarrez urturik, utzeratu egin zitun lipar batez. Ordun berriro Torpinek: Arlesterrak, entzu itzazue beste itz ok eta gero moztu niri lepoa. Or ikusi duzu Arlesko erria, kristala baiño auskorrago den yainkosa aizun ori erortzen, gure Yainkoaren izena entzun orduko. Ez uste nire mintzoak oinbeste indar dunik. Ezer ez gara gu. Zuen iduri aizun ori egotzi dun Yainkoak, ez du Yauretxerik emengo muño gañetan; baiño gauak eta egunak Ua besterik ez dute goietan ikusten. Ogenarentzat eskua latza du; zaballa otoiarentzat. Bakarrik egin ditu lur-zeru-itsasoak, berak bakarrik mendiak. Bein batez, bere yarlekutik llipuek yana ikusi du bere Ona; ikusi du yopua bere malkoak edaten, iñoren pozbide bage; ikusi du Gaitza, apez-yauntzian aldareetan irakas-

ten; ikusi ditu zuen alabak lotsagarriro, mutil lizunen besoetaratzen. Eta oinbeste loikeri garbitzeko; abeari loturik zegon gizadia oiñazealdi luze ortatik ateratzeko, Bere Semea igorri du. Agur egin zezaioeken eguzki-izpi ere bage egotera, neskatz baten sabelera sartu zen, eta aska batean yaio, agotz gainean. Arlesko erria, damu zait!

Aren lagun giñan bizi zalarik eta Ark egindako arrigarrien aitorle gara. Urrutietan, Yordan ibaia garbi doaie aldeetan, yendeketa zarpil gose baten erdian, ikusi genun Aren soiñeko zuri liñoazkoa. Elkar maita genezala esaten zigun, eta ba-zela Yainko bat baztergabe ona ta guzia al duna; ba-zela an yaurerri bat, ez ordea gezurtientzat, ez arroentzat, ez lapurrentzat; xumeentzat ordea, ta bakunentzat eta nigar dagitenentzat. Itsasoan ibilki indartzen zun bere irakaskizuna; gaixoe, Aren begiratzuz, Aren itz bakarrez sendatzen ziren; ildakoe, tarteko arresi illuna autsita, bizitara zetozen: or duzute Lazar, maĩndireetan usteltzen ari zena... Orregatik, ain zuzen, errege yuduek gorroto artu zioten eta atzi ta muño batera eraman, beazun-ura edanarazi, aurpegi saĩndua txuz bete, ta gero gora eraiki, iseka zegotelarik... Barkapena, barkapena! oiugin zun erriak nigarrez itokarrean, barkapena guretzat! Zer egiñen dugu Aitaren besoa bera-tzeko?

Itzegizu, Yainkozko gizona, itzegizu. Odola gogo badu, eun ill-opari eskeñiko ditiogu. —Eskeñi iotzazue zeron atsegiñak ilda, zeron gaitzerako gosea, esan zien gizon saĩndu ark belauniko. Etzaizu atsegin, yauna ildako opari baten urriña, ez arrizko yauretxerik; naigo duzu gose dagonari ematen zaion ogi-okela, edo bere garbitasuna maĩaz-lorea bezala eskaintzera ikaraz datorkizun neskatz ezta. Yainkoaren bialdu aundiaren abotik ola yario zen olio saĩndua bezala Yainko-itza. Ta gaixo ta langille, aren soiñekoeri muinka ari ziren. Artan, gezur-iduri guziek yausten dire aldarean beira. Ta bertan, egi aren aitor-orde, itxu yaiotako Sidonek bere begi-niniek erakusten zitien Kristok argitu ondoan. Maximiñek berriz, Kristoren piztea yalkitzen zien, eta damua gauza bearra dela esker-rra irixteko. Egun artantxe eskatu zun bataioa Arlesko uriak.

*Erensuge izugarria.— Martak lotzen du. Arlesko uria onbiur-
tzen da.— Provença Prantziaekin bat egiten da.*

Zakar-pila isasten dun aizealdiak bezala, gu Yainkoaren arnasak garamatzi. Giñoazala, gure aurrean auspez yartzen dire orde z bialdu batzuk estu ta larri. Itxedon apur bat, diote, Yainko onaren atzerritarra,

entzu iguzu. Arrigarri ta igarkizun aundi oriek entzunda, zure oiñetara bialdu gaitu uri doakabe onek. Ikaraz izozturik gaude. Gure oianetan eta zokoetan or dabil piztitzar bat giza-odol billa, yainkoaren eskumakil. Erruki gutaz! Erensuge-isatsa du, ta begi-niniak argoria baño gorriago. Aren bizkarreko ezkatat eta geziak ikara ematen dute. Leoe aundi baten muturra du; sei giza-oin ditu, laisterrago ibiltzeko: Rodanopeko aitzulo batera derama atzeman-ala guzi. Gure arrantzaleek bakantzen ari, Ai gure! Tarascondarrek, au esanda, nigarrari ekiten diote. Martak ordea, berantu bage ta zalantza bage esaten du. Ni yoanen naiz Markelekin. Biotza ari zait, ara laisterka yotateko ta uria libratzeko. Lurrean azkenek elkar laztandu genun, zeruan elkar ikusteko asmoan, eta bereixi giñan. Martial Limogesen gelditu zen; Tolosa Zerninek artu zun emaztetzat, eta Eutrop, lenik azi ona erein zuna, Orange arranditsuan kokatu.

Zu ordea, nora zoazi, Birjiñ ezia? Gurutzea ta iiztailua (isipua) eskuetan, bekokia legun, Tarascaren billa asi zen. Yende basati aiek piztitzar arengandik aterako etzela-ta, burrukaldia ikusteko ler-zugatzetara igo ziren mordoskan. Bere zokoan ustekabea esnarazia, bere etzauntzan aixukatua, an ikusiko zenuten yauzika! Alperrik biurrika ta orroka ari zen; alperrik ziztuka ta uxtuka; ur bedeikatuak geldiarazten du. Martak lokarri mei batekin lotuta an derama sudur-uxtuak arren. Uri osoa gurtzera ateratzen zaio. Nor zara? zesaioiten neskatz kristauari. Diana eiztaria, Minerva garbia ta bizkorra? —Ez, ez, erantzun zien neskatzak; nire yaunaren neskamea baizik ez naiz. Kristau ikaskizunak irakatsi zitien, eta Yainkoaren aurrean belaunikatu ziren. Mintzo zorrotzez Avignonko arkaitza sakitu zun, eta fedea ugaldeka yalgi zen. Ara bildu ziren gerozago, edatera, Kelemen eta Gergori Aita Sainduak. Irurogeitamar urtez Erroma ikaretan egon zen bere izena gal-bildurrez. Anartean, Provenzan Yainkoaren atsegiñeko kantu bat sobirritu zen. Euri-tanta batzun ondoren ez al duzu ikusi zugatz-orriak par-irriz nola burua yasotzen duten? Biotz gori guziek bereolaxe zoazin arnas-berritzera. Ik ere bai, Marsella arro orrek, betilleak itsasoari zabal, begia itsasotik okertu bage orrek, aize burrukalaria arren, urre-ametsetan agonan orrek, Lazaren mintzora begiak ideki itunan ire arresietan, eta ezagutu unan ere burua gau-ilunpean. Eta Madalenen malkoz asetzen den Huevanan ere lizunkeria garbitu unan Yainkoaren aurrean. Gaur burua yaso dun berriro, ekaitzak aizegin baño len. Gogoan idukatzin yaialdietan ere, Madalenen malkoak ire oliondoek urasetzen ditutela.

Ex-ko muñoak, Sambucako galdor berdiñezak, Esterngo zokoak estaltzen dituzuten piñuak, Trevesa betetzen duzuten Poinikeko

orreak, yalki iguzute berriro, Maximiñek Gurutzea zeramala artu zenuten poza! Ez al dun ikusten an beian besoak bularraren gurutzeran aitzulo barnean otoizka ari den ua? Gaixoa! Aren belaunak arkaitzean errotzen ditun, eta bere ille utsa din yauntzitako, ta ilargiak zaitzen din bere argi motelarekin. Ua aitzuloan ikusteko, basoa makurtu egiten dun, susmurra ixilduz.

Ta aingeruek, biotz pillilla geldiaraziz, zirriku batetik begira dagozkio; ta aren malkoren bat arkaitz-gaiñera erortzean, axola aundiz biltzen dute urrezko edontzi batean. Aski da, aski da, Madalen! Basoa bizten dun aizeak, ogeitamar urteotan Yaunaren barkapena ekarri dizu. Zure malkoaz batera, arkaitzak nigar egiñen du betiko, ta zure malkoek aize-elurra antzo, zuritasuna zabalduko dute emakumeen maitasunera. Ark ordea, damuaren damuz, ez du ezeren atsegiñik artzen: ez, bedeikatu izateko Aska sainduan kabia zuten ainbeste txorik ere; ez ta, egunero zaspitan, ibarretaz gaiñdi besoetan kulunkatzen zuten aingeruek ere.

Goratzapen osoa ezazu Yauna! Ikusi zaitzagula beti zere izate ederrean! Emakume gaixo atzerriratuok, zure maitez zoraturik, naski, atzerriratu ere ditugu zure betiko argiaren izpi batzuk.

Baus-ko muñoak, Alpin urdiñak, zuen arru ixillek, zuen orratzak mendeen mendetan gogoan idukiko dute arkaitzean ezarrita, gure aldarraren oroitzapena. Aintziradi bakartsuetan, Camargako ugarte barnean, eriotzak urrundu giñuzen neke-egunetatik.

Gauza yausiarekin gertatzen dena, oroit-ezak estali zitun laister gure ill-obiak. Provenza kantari ari zen, mendeak bazoazin, eta Duranzak Rodanon bere uraldea galtzen dun bezala, Provenzako errege-erri ederra, Prantziaren magal-zokoan etzin zen azkenik. Prantzia, eramazu zerekin zure arreba! —esan zun gure azkeneko erregeak— nireak egin du! Zoazte elkarrekin, etorkizunak eskatzen dizuten egiteko aundia betetzera! Bizkorra i aiz, ederra ua dun; gau biurria aizatuko din zuen bekoki bategiñen dirdiaik. Renatek egin zun egiteko eder au. Oe biguinean zetzala, atsalde batez, guk erakutsi genion gure ezurrek non zeuden. Amabi apezpiku ta laguntzaleekin, bere yauregitarrekin eta yauntzi apaiñez, erregea itsas-egira etorri zen, eta gure ezurrek txartakapean arkitu zitun.

Agur, Mireio, mende au egan doa! Bizitza zure gorputzean dardarka dakusgu, itzaltzen ari den argia bezala. Arimak aldegin dezaion baño len, goazen, aizpek, goazen usu! Goialdeetara ori baño len yoan bearra daukagu... baitezpada, nai ta nai ez. Mireio iltzera doa Birjiñ eta maitelekuko. Lora zaitezte zeru-karrikak! Zeru goiengoaren argitasun saindua, zabal zaite Mireiorentzat! Goretsi bedi Aita ta Semea ta Gogo Saindua!

XII ERIOZTA

Donamariet zerura.— Gurasoek Mireio zegon tokira.

Laranxa-errian, Yainkoaren eguna itzaltzen denean, arrantzaleek, pertolak ipiñita, ontzixkek arkaizpera deramaztenean, eta nexkek, saskiek bururatzen edo besaperatzen elkarri laguntzen ari direnean, Agens ibai karabilduaren ertzetik, zabaldietatik, muñoetatik, bidexketatik, urrutira talde-kanta luze bat altxatzen da. Ardi-marraka; maite-kanta, txilibitu-ots, mendi arreetan galtzen dire, ta itzala ta illalldia datoz. Baita, zerura igo-ala, Mireioen itzek itzaltzen ziren ezari ezarian, urrezko odeiez odei, kantu antzera, eleiza zarraren gaiñetik aizeak deraman musika bezala. Nexka lo dago, ustez, eta ametsetan ari da belauñiko, ta aren bekokia eguzki-dirdaiak ederragotzen du. Otalurretan eta zumadietan ordea, guraso zarrak billa ta billa, atzenik arkitu egin dute, ta zutik, eliz-atalean begira dagozkio arriturik. Artzen dute ur bedeikatua, esku bustia beko-kira deramate, ta badoaz aurrera arbeleri otsa eragiñez. Ikara laborritan, eiztariek sumatzen ditun txoria antzo, yauna! oiugiten du nexkak. Aita, ama! nora zoazte? Ta ikusia ikusiz, lurrera yausi zen Mireio. Amak, nigar malkoka, yoan ta besoetan artzen du. Zer duzu? diotsa; bekokia zerk erretzen dizu? Ez naiz ari ametsetan, ez, nire oiñetan daukat; au da, nire nexka da. Ta ama gaixoak par-nigar ari zun. Mireio, alaba eder, aita nauzu, eskua estutzen dizudana. Ta oiñazez itoriko agureak, esku berroz nexkaren esku ozpinuak berotzen zitun. Artean, aizeak eraman du berri aundia. Donamaritarrek Elizatxora biltzen dire atea bete betean. Yaso ezazute goieneko kaperara taigabe —diote— uki ditzala santaen gorpuzkiak; muiñ eman dezaiaela ezpain margulez.

Bi emakumek berela artzen dute besoetan. Eliz ederraren burualdean iru aldare daude, iru kaperatxo arkaitzean egiñak. Lurpekoan ijito beltzen ama Santa Sara dago. Bigarrena gorago, Yainkoaren aldarearekin. Elizaren zutabe-gaiñean Donamarien kaperatxoak gangarra zeruraño biltzen du, ta an daude gorpuzkiñak, goi-eskerra daritela. Lau giltzek itxirik daude kutxatilik. Kiper-zurezkoak dire, ta eun urtez bein idikitzen. Zorionekoa, idikitzeokan ikusi ta uki ditzakena! Eguraldi on duke aren ontziak eta zori on, eta aren zugatz-altxumak saskitaraka emanen dute igali, ta aren arima siñestunak atsartuko du betiereko ondasuna. Ondare

Rodanok, aintzirek, Crau nekagarriak, deusek ezin geldiarazi aren lasterraldirik, itsasondarreko ugarteetara bitartean.

Elizara orduko, ordea, ainbeste yende bildurik ikuski, zurbildurik oin-mutturren gaiñean, oiugiten du: Non dago, esazute, non dago? Goiko kaperan dago, erantzun zioten, ikaraz ta azkenekoetan. Berela, zoraturik, gora doaie doakabea, ta Mireio ikuskatzean, besoak eta burua zerura yaso zitun. —Nire bekokian oinbeste zorigaitz artzeko —zion doakabeak— zer egin diot nik Yainkoari? Bulartu nindunari lepoa moztu al diot? Elizeko argiontziren batean pipa biztu al dut? edo Gurutzea lorrean erabili al dut astalarretan yudu baten antzera? Zertan utsegin dut, Yainkoaren urte gaizto, oinbeste ikusteko? Ez al zen aski niri aren eskua ukatzea? ta gaiñera berek oñaztatu dute!...

Bikendik besarkatu zun bere adiskidea, ta ingurukoek, nigar miñez ua ikuski, biotza pil-pil ari zuten eta minkide zitzaizkon eta nigar egiten zuten arekin batean. Zokoz zoko ur-yauzika doaien ixurkiak mendi-gaiñetako artzaia biotz-ukitzen dun bezala, Eliz-barrenetik erriaren kantua gora ziyoan, eta eliz osoan dardar egiten zun Donamaritarren kantu ederrak. «Santa itsastar ederrak, zuen Eliza gorriaren dorrea ta dorre-ortzak eraikitzeo aintziradia aukeratu duzuten ezkerro, zer egiñen du itsasgizonak ontzian itsasoa aserretzean, berela zuen egurats biguina bialtzen ez badiozute? Zer egiñen du zuen laguntza bageitsu gaixoak? Enel Ez da sobirik ez kirtangorriak, aren zorigaitza senda dezakenik, eta itzik egin bage egun osoa igarotzen du, bizitza illunean. Itzuli iozute begi-argia, Santak, beti itzala ta itzala, eriotza baiño okerrago da ta. Paradisuko erregiñak, zabaldi gaziko andereak, gogo duzutenean zuek betetzen ditiguzute sareak arrainez, baiño ondartzaz gazietako lore zuriek! zuen ate-ondoan deadarka dagon yendalde bekatarari bakea palta bazaio, emozue bake saindua!».

Otoitz au egin zuten Donamaritarrak, eta aien ene-otsak biotza erdiratzen zun. Ontan Santek, eri gaixoa apur bat bizkortu zuten eta aren aurpegi alaiean par-irria sortu zen, Bikendi ikusteaz artu zun atsegiñarekin. Adiskide eder, nondik ator? Gogoan al duk an beiko landan biok alboka maats-aieñpean itzezin ginula? «Gaitzen batek naibagetzen bai aun, esan idakean, oa laisterka Donamarietara ta berela sentiko dun poza ta aringarria». Bikendi maitel! Ez ik ikusi bear nire biotza edanontzi baten erdian bezala? Pozak, poz sainduak gaunditzen zidak. Bere erretenean ezin dagoken erreka duk. Atsegin mota guziek esker eta zorionak mukurutzen dite. Yainko onaren aingeru-taldeak erdikusten ditai.

Rodanok, aintzirek, Crau nekagarriak, deusek ezin geldiarazi aren laster-raldirik, itsasondarreko ugarteetara bitartean.

Elizara orduko, ordea, ainbeste yende bildurik ikuski, zurbildurik oin-mutturren gainean, oiugiten du: Non dago, esazute, non dago? Goiko kaperan dago, erantzun zioten, ikaraz ta azkenekoetan. Berela, zoraturik, gora doaie doakabea, ta Mireio ikuskatzean, besoak eta burua zerura yaso zitun. —Nire bekokian oinbeste zorigaitz artzeko —zion doakabeak— zer egin diot nik Yainkoari? Bulartu nindunari lepoa moztu al diot? Elizeko argiontziren batean pipa biztu al dut? edo Gurutzea lorrean erabili al dut astalarretan yudu baten antzera? Zertan utsegin dut, Yainkoaren urte gaizto, oinbeste ikusteko? Ez al zen aski niri aren eskua ukatzea? ta gainera berek oñaztatu dute!...

Bikendik besarkatu zun bere adiskidea, ta ingurukoek, nigar miñez ua ikuski, biotza pil-pil ari zuten eta minkide zitzaizkon eta nigar egiten zuten arekin batean. Zokoz zoko ur-yauzika doaien ixurkiak mendi-gaiñetako artzaia biotz-ukitzen dun bezala, Eliz-barrenetik erriaren kantua gora zioan, eta eliz osoan dardar egiten zun Donamaritarren kantu ederrak. «Santa itsastar ederrak, zuen Eliza gorriaren dorrea ta dorre-ortzak eraikitzeak aintziradia aukeratu duzuten ezker, zer egiñen du itsasgizonak ontzian itsasoa aserretzean, berela zuen egurats biguina bialtzen ez badiozute? Zer egiñen du zuen laguntza bage itsu gaixoak? Ene! Ez da sobirik ez kirtangorririk, aren zorigaitza senda dezakenik, eta itzik egin bage egun osoa igarotzen du, bizitza illunean. Itzuli iozute begi-argia, Santak, beti itzala ta itzala, eriotza baiño okerrago da ta. Paradisuko erregiñak, zabaldu gaziko andereak, gogo duzutenean zuek betetzen ditiguzute sareak arrainez, baiño ondartzaz gazietako lore zuriek! zuen ate-ondoan deadarka dagon yendalde bekataritari bakea palta bazaio, emozue bake saindua!».

Otoitz au egin zuten Donamaritarrek, eta aien ene-otsak biotza erdiratzen zun. Ontan Santek, eri gaixoa apur bat bizkortu zuten eta aren aurpegi alaiean par-irria sortu zen, Bikendi ikusteaz artu zun atsegiñarekin. Adiskide eder, nondik ator? Gogoan al duk an beiko landan biok alboka maats-aiepean itzezin ginula? «Gaitzen batek naibagetzen bai aun, esan idakean, oa laisterka Donamarietara ta berela sentiko dun poza ta aringarria». Bikendi maite! Ez ik ikusi bear nire biotza edanontzi baten erdian bezala? Pozak, poz sainduak gaintitzen zidak. Bere erretenean ezin dagoken erreka duk. Atsegin mota guziek esker eta zorionak mukurutzen dite. Yainko onaren aingeru-taldeak erdikusten ditiat.

Yaun Erraimunek dio: Maite, oinbeste zarakadi garbitzeak zer onura zidan, bordatik aldegiten badun? Ik bizten nindunan. Beroak ni itotzen; elkorren suak erretzen; ik ordea, bero-egarriek mirariz aizutzen.

Aita, zure krisailluan gau-mitxirrika egalak erretzera doanean, ni izanen naiz, aita maite... Santak zuti daude ontzi-mokoan nire begira, bai... itxedozeue labur... Geldi geldi noaie, gaizki bainago. Amak ordun, ez ez... aski da. Ez diñat, ez diñat i iltzea nai; geldi adi nirekin. Eta gero, ongi yartzen aizanean, Mireio, izoba Auranaren etxera yoanen gaitun saskia bete puni-sagar eramatera. Baustik urruti bage zegon Mellana; egun batean yoan-etorri egin ziteken... —Ez dago ez urruti, ama, baiño begira, bakarrik egiñen duzu bide ori... Ama, ekatzu soiñeko zuria... Ez al dituzu ikusten Donamariet soiñean deramatzien soiñeko zuri ederrak? Muñoetan dagon elurrak ez du onenbesteko dirdairik. Saskigille beltzeranak dio urrena: —Nire bizitza, nire ederra; ideki zenidan maite-yauregi ederra, zure maitasuna, limosna loratua. Nire satsa zuk garbitu zenun ispillua bezala, esankizunen beldur bage; zu, Provenzak txirlarria, zu, nire gaztezararen eguzkia; ain laister ikusiko al dizut bekokia erio-izar-di ioztuz bustia? Egi ote da, Santa altsuek, azkenekoetan ikusiko duzute la ta zuen ateen alperrik laztantzen? Ontan, nextak mintzo aulez: nire Bikendi gizagajoa, zer duzu begi-aurrean? Zu lilluratzan zaitun eriotza, zer itz da? Ezkill-otsarekin itzaltzen den gandua: goizaldean esnatzen gaitun ametsa... Ez, ni ez naiz iltzen... Usu sartzen naiz ontzixkan... Agur, agur! Itsas-aizea atzematen dugu, itsasoko zabaldu eder eragiña, zerurako bidea da, urdiñak inguru guzian ukitzen baitu ur gazia... Ene! urak kulunkatzen gaitu! Oinbeste izar artean billatuko dut biotz maite bat, eragozpenik bage maitatzeko. Santak, zer ari naiz entzuten? urrutiko organu bat?... Au esanda, asperen egiñez, bekokia atzera makurtu zun lo egiteko bezala. Aurpegi irridun ark oraino bizi zela zirudin. Donamarietako auzotarrak ordea, aurreratzen dire bata besteren atzetik, eta argizari bat eskutik eskura aldatuz, Gurutzearen zantzua egiten diote gorputzean. Gurasoek izu-ikara dagozkio begira. Ubel ez baiño argi dakusate. Otz dagola ikusita ere, alperrik; ez nai, ta ezin siñetsi olako biotzondoko gogorra. Bikendik ordea, burua eroria, besoak zurrin, begiek leiar ikuski, «illik dago», dio. Ez al duzute ikusten illa dagola? Ta zuma bezala biurritzen ditu eskumuturrek, etsita. Ordun asten dire minduruka. Ez dire oiumiñek zuretzat bakarrarentzat —dio Bikendik— zuk utzita erauzi da nire bizitzaren zugatza... Illa dago, illa dago!... Ez, ez daiteke... Gaiztozkoren batek esaten bide dit belarrira. Emen zaudeten yende onak, esazute Yainkoaren izenean, erio-berriek ikusi dituzuten ezker; esazute,

bizitatik eriotzean onela irri egiten al zuten? Ez al daduka aurpegia alai-urran? Zer egiten dute ordea? Oro buru-itzulka ta oiuminka. Aski da, aski da. Ire mintzo ezia ez diñat gaugoitik entzunen. Ordun guziek biotza lertu-bearretan dute. Nigar-ibaia darite, ta ugiñen marmari illunekin batean zinkuriñek gaiñez egiten dute. Beitalde aundiko bei ta zezen, biga bat il denean ingurura beratzi atsaldez dagokala datoz illunik, gaixoaz kupitzera; ta padurak eta ugiñek eta aizeak marru ikaragarri egiten dute beratzi egunez dagokala.

Yaun Anbrusi zarra, nigar zure alabagatik, ai ene! zion Bikendik. Arekin sar nazute zuloan... An itzegiñen didan, nire ederra, orain baiño geiago Donamarietaz, eta an estaliko gaituzute magurioz, itsas-ekaitzek! Donamaritar onak, zuetan dut itxaropen; egizute nik esana; olako min batentzat ez dire oiua aski. Ondar bustian idiki ezazute il-zulo bat biondako. Yar zazute gaiñean arripila bat, ugiñek bereizi ez gaitzaten. Ta ua bizi den tokian errukiz lurreraño makurturik dabiltaño, ua ta ni, zeru urdinpean, ur igiberaen azpian... bai... ni ta i, ederra, beti betiko, musuka ariko gaitun. Ta burutik eginda, saskigileak Mireioren gorputzari eltzen dio... ta doakabeak laztan zoragarritz estutzen du gorputz illa. Beian, Eli-zan, berriro kantatzen dute: «Santa ederrak! zelai negargarri ontako erre-giñak, gogo duzutenean, zuek bete oi dituzute gure sareek; baiña zuen ateetan dagon yendetza bekatariari bakea bear badu bake sainduz bete itzazute itsas-ertzeko lore zuriok».